

AZƏRBAYCAN MİLLİ ELMLƏR AKADEMİYASI
MƏHƏMMƏD FÜZULİ ad. ƏLYAZMALAR İNSTİTUTU

A.İ.ƏLİYEVƏ-KƏNGƏRLİ
C.A.CƏFƏROV

KİTABXANA ETİKASI

VƏ KİTABXANAŞÜNASLIĞIN
LİNGVO-KONSEPTUAL
MƏSƏLƏLƏRİ

monoqrafiya

MÜASİR ELMI
ƏDƏBİYYAT
SERİYASI

Bakı-2018

- 21604-

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin
İşlər İdarəsi
PREZİDENT KİTABXANASI

UOT: 174 (17+023)
C50

ELMİ REDAKTOR:

Teymur KƏRİMLİ

akademik, AMEA M.Füzuli ad. Əlyazmalar İnstitutunun direktoru, Humanitar Elmlər bölməsinin akademik-katibi

ELMİ MƏSLƏHƏTÇİ:

İrina TRUŞİNA

pedaqogika üzrə elmlər doktoru, Rusiya Milli Kitabxanası "Kitabxanalararası əlaqələr" şöbəsinin müdiri, Rusiya Kitabxanaçılar Assosiasiyasının üzvü, "Rusiya kitabxanaçılarının etik davranış kodeksi"nin müəllifi

C 50 Cəfərov C.A., Əliyeva-Kəngərli A.İ. Kitabxana etikasi və kitabxanaşünaslığın linqvo-konseptual məsələləri. Bakı, Proqres Nəşriyyatı, 2018, 216 s.

ISBN: 978-9952-2701-8-2

Əsasən fəlsəfə, kitabxana-informasiya, tarix, hüquq və dilçilik sahəsinin mütəxəssisləri üçün nəzərdə tutulmuş bu monoqrafiya, ilk dəfə olaraq Azərbaycanda kitabxana əxlaqı fəlsəfəsinin, kitabxanaçı etikasının formalaşması probleminə, onun tarixinə və inkişafına elmi-nəzəri və milli-mənəvi kontekstdən işıq salır, bu sahə üzrə hüquqi fəaliyyətin, kodeksləşdirmənin özünəməxsus xüsusiyyətlərini tədqiq edir. Müəlliflər bu tədqiqatda kitabxana əxlaqını kulturoloji fenomen kimi öyrənmiş, "kitabxanaçılığın" iş və ya peşə olması ilə bağlı tarixi-sosioloji mükəllimə yürütmüşlər.

Monoqrafiyada bəzi anlayışların nümunəsində kitabxanaşünaslığın terminoloji bazası Azərbaycan, türk, ingilis, rus, ərəb, latın və digər dillərin etimoloji qanunauyğunluqları müstəvisinə linqvo-konseptual təhlilə cəlb olunmuşdur.

© A.İ.Əliyeva Kəngərli
© C.A.Cəfərov

Monoqrafiya Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaranmasının 100 illiyinə ithaf olunur

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Məhəmməd Füzuli ad. Əlyazmalar İnstitutunun Elmi Şurasının 19 yanvar 2018-ci il tarixli 01 sayılı iclasının qərarına əsasən çap olunmuşdur.

■ Müəlliflər haqqında:

© Aybəniz İbrahim qızı Əliyeva-Kəngərli

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Məhəmməd Füzuli ad. Əlyazmalar İnstitutunun elmi işlər üzrə direktor müavini, filologiya üzrə elmlər doktoru

© Cavid Ağalar oğlu Cəfərov

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Məhəmməd Füzuli ad. Əlyazmalar İnstitutunun "Beynəlxalq əlaqələr" şöbəsinin aparıcı elmi işçisi, tarix üzrə fəlsəfə doktoru

Müəllif hüquqları haqqında:

Bu əsər **A.İ.Əliyeva Kəngərli** və **C.A.Cəfərovun** birgə əqli mülkiyyətidir. Onların müəlliflik hüququ Azərbaycan Respublikasının müvafiq qanunvericiliyinə əsasən qorunur. Əsərin "Əlavələr" bölməsində olan hissəsinin müəlliflərin icazəsi olmadan hər hansı formada yenidən nəşri, üzünün kommersiya məqsədilə çoxaldılması, tərcümə olunaraq çap edilməsi qadağandır. Bu əsərdən elmi məqsədlər üçün istifadə edərkən istinad etmək mütləqdir.

Əsərdə ilk dəfə verilmiş "**Azərbaycan kitabxanaçılarının etik davranış kodeksi**"nin konseptual layihəsinin (ilkin variant) müəllifləri A.İ.Əliyeva Kəngərli və C.A.Cəfərovdur. Kodeks müzakirəyə, əlavə və dəyişikliklərə açıqdır. Müəlliflərin icazəsi və ya iştirakı olmadan Kodeksin dəyişdirilməsi, əlavələrin edilməsi yolverilməzdir.

"Əlavələr" bölməsində verilmiş milli etik kodekslər, o cümlədən IFLA-nın etik davranış qaydaları tarix üzrə fəlsəfə doktorları C.A.Cəfərov və N.X.Babaxanova tərəfindən ixtisarla, ilk dəfə ingilis, fransız və rus dillərindən Azərbaycan dilinə tərcümə olunmuşdur. Həmin materiallardan istifadə edərkən tərcüməçilərin adlarının göstərilməsi mütləqdir.

Kitabın üz və arxa hissəsində avstriya əsilli görkəmli Fransa şərqşünas-rəssamı **Lüdvig Doyçun** (1855-1935) "**Alimlər kitabxanada**" və "**Kitabxanada qiraət**" adlı rəsm əsərlərindən istifadə olunmuşdur.

Mündəricat

Müəlliflərdən. Uzun yol gəlmiş kitab.....	5
Müqəddimə (Azərbaycan və rus dillərində).....	9(15)
Informasiya və etika.....	21
Peşə əxlaqı və kitabxanaçılıq.....	31
"Kitabxana" işi və "Kitabxana"çılıq: işdən peşəyə doğru.....	35
Terminoloji bazaya lingvo-konseptual baxış.....	64
Kitabxanaşünaslıq üzrə bəzi anlayışların yeni etimoloji təhlili.....	73
Kitabxanaçı professionallığı.....	89
Kitabxana etikası və kodeksləşdirmə fəaliyyəti.....	103
Kitabxana birliklərinin və etik kodekslərin tipologiyası.....	126
Kitabxana assosiasiyalarının təsnifatı.....	129
Kitabxana etikası kodekslərinin təsnifatı.....	133
"Azərbaycan Kitabxanaçılarının Etik Davranış Kodeksi"nin Layihəsi (ilk dəfə).....	149
ƏLAVƏLƏR: Kitabxana etikasının kodeksləşdirilməsi sahəsində milli və beynəlxalq hüquqi fəaliyyət (Qanunlar, kodekslər və digər qanunvericilik aktları əsasında).....	153
Dövlət qulluqçularının etik davranış qaydaları haqqında.....	153
IFLA "Kitabxanaçıların etik və peşəkar davranış kodeksi".....	174
Dünyada kitabxana etikasının kodeksləşdirilməsi sahəsində milli fəaliyyətlər (kodekslər)	
Türkiyə.....	183
Amerika Birləşmiş Ştatları.....	185
Almaniya.....	188
Birləşmiş Krallıq.....	191
Fransa.....	193
İtaliya.....	195
Rusiya.....	199
Ukrayna.....	204
Yardımcı ədəbiyyat siyahısı.....	209

Müəlliflərdən

...Uzun yol gəlmiş kitab

Əziz, mütləqsevər oxucu!

Bu əsər – həcmi kiçik olsa belə – az qala on illik yarıgərgin, yarıevristik araşdırmalarımızın, axtarışlarımızın, "üç pozub, bir yazdığımızın" nəticəsidir. Mənəviyyat, etika, xüsusilə, kitabxanaçı əxlaqı elə bir nəsnədir ki, onu bir saatın, bir günün içərisində ictimai dəyərlər kontekstindən çıxarıb, hər tərəfdən görmək, anlamaq, tədqiq etmək çətinidir. Bu çətinliyi oxşar mövzularda tədqiqat aparanlar daha yaxşı anlar. Yaxşı anladığımız başqa bir şey də var: işi "çox çətin" deyib kənara atdıqca, yaxamızdan əl çəkməz, asanlaşmaz...

...deyərsən, 2009-cu ildə–hələ bütün bunları yazacağımıza əmin olmadığımız vaxtlarda – tanınmış türk tarixçisi, kitabşünas alim İsmayıl Ərünsalın “Orta əsrlər İslam aləmində kitab və kitabxanalar” adlı əsərini oxuduqdan sonra, oturub kitabxana tarixinin gəlmişində-keçmişində baş verənləri, gizlinləri, o zamanadək bilinməyənləri müzakirə edirdik. O kitabda diqqətimizi çəkən çox məqam vardı, amma orta əsrlərdə kitabxanaçı ilə oxucu arasındakı münasibətlər bizə xüsusilə maraqlı görünürdü. Niyəsi də budur ki, demə, keçmiş zamanlarda varlı oxucular kitabxanadan aldıkları kitabı geri qaytarmamaq üçün, əvvəlcə onu itirdiklərini deyir, sonra da əvəzini pulla ödəyirmişlər. Əvvəlcədən pulunu ödəyib kitabı öz kolleksiyasına qatan “nüfuzlu” oxucular da varmış. Beləliklə, illərin zəhməti bahasına başa gəlmiş kitablar, mədəni şəkildə cəmiyyətdən, açıq istifadədən oğurlanmış. Əlbəttə, kitabxanaçılar bu minvalla pul da qazana bilərdilər, çünki orta əsrlərdə “nəşriyyat” da, “naşir” də, “kاتبان-ی کتوبلارا کتاب yazdırان” da elə kitabxanalar özləri idilər. Amma əksinə, zaman keçdikcə, bu cür halların qarşısını almaq üçün kitabxanaçılar arasında “yazılmamış qanunlar” işə düşməyə başladı:

“əgər bir kitabla həm varlı, həm də kasıb oxucu müraciət edərsə, nəticəsi nə olursa-olsun (buna görə kitabxanaçının canına da qəsd edə bilərdilər!!!), o kitabı kasıblar birinci oxumalıdır!”. Budur kitabxanaçı əxlaqı!

Beləcə, o gündən etibarən kitabxana etikası, kitabxanaçı əxlaqı haqqında daha ciddi şəkildə düşünməyə başladıq. Bir neçə ayın içərisində bu sahəni araşdırıb, tezliklə ortalığa bir əsər qoyacağımızı zənn edirdik. Amma və lakin bu iş göründüyü qədər də asan deyilmiş: tədqiq ediləsi, öyrəniləsi o qədər məsələ varmış ki...

Budur, uzun yol gəlmiş bu kitab gec də olsa mənzil başına çatıb. İndi qalır onu oxumaq, fikir bildirmək, əyri-əskikləri bizə bağışlamaq.

P.S. *Belə əsərləri yazdıqca anlayırsan ki, içimizdəki dünya da ucsuz-bucaqsız kitabxana kimidir, bizzə kitabxanaçı. Bu “kitabxanaya” bir “kitabxanaçı” kimi, kimliyimizdən, peşəmizdən asılı olmayaraq nə yığsaq onu oxuyacağıq, onu oxuyacaqlar.*

*İnsan əxlaq və mənəviyyat
üçün yaşamalıdır.*

Heydər Əliyev

*İnsanı heyrləndirən və heyran edən
iki şey var ki, bunlardan biri
başımızın üstündəki ulduzlu səma,
o biri isə daxilimizdəki əxlaqi
qanundur.*

İmmanuil Kant

Müqəddimə

İ.Kantın sözlərinə görə, etika – ulduzlu səma qədər əlçatmaz; rasionallıq izahı qeyri-mümkün, lakin bizi cəmiyyətdə qəbul olunmuş əxlaq qaydalarına, dəyərlərə hörmətlə yanaşmağa və doğru addım atmağa sövq edən “mənəvi qanunlar məcmusudur”. Professionalların qruplaşdığı birlik üçün etik normalar peşəkar dəyərlərin, vəzifə və öhdəliklərin təməli; professional əxlaq kodeksi isə həmin birliyin effektiv özünütənzimləmə vasitəsidir.

A.Əliyeva–Kəngərli və C.Cəfərovun “Kitabxana etikasası və kitabxanaşünaslığın linqvo-konseptual məsələləri” adlı kitabının meydana gəlməsi kifayət qədər aktual məsələdir. 2012-ci ilin avqustunda Beynəlxalq Kitabxana Assosiasiyaları və Təsisatları Təşkilatı (İFLA) tarixində ilk dəfə milli və regional kitabxana assosiasiyaları üçün milli etik kodekslərin yaradılması və ya yenilənməsi üçün məsləhətverici nümunəvi sənəd sayılan “Kitabxanaçılar və digər informasiya işçiləri üçün İFLA-nın etik kodeksi”ni qəbul etdi. Bu hadisə professional kitabxana etikasası sahəsində tədqiqatların meydana gəlməsini və müvafiq peşə üzrə etik prinsiplərin normativləşdirilməsini daha da aktivləşdirdi.

Milli kitabxana assosiasiyaları bir əsrə yaxındır ki, kitabxana etikasası kodekslərinin yaradılması sahəsində işlər görürlər. İlk belə addım 1938-ci ildə Amerika Kitabxana Assosiasiyası (AKA) tərəfindən atılmışdır. Kitabxanaçılarının etik davranış kodekslərinin kütləvi şəkil-

də qəbulu (və ya yenilənməsi) isə 1990–2000-ci illərə təsadüf edir. Bu cür kodekslərin hazırlanmasına artan marağın bir neçə səbəbi var.

Əsas səbəblərdən biri kimi XX əsrin sonu–XXI əsrin əvvəllərində informasiya cəmiyyətinin formalaşması şəraitində informasiyanın dəyərinin artması göstərilə bilər. XXI əsr artıq bir çox təyirlərlə – “post-sənaye cəmiyyəti”, “qloballaşma əsri” kimi tanınsa da, “informasiya əsri” anlayışından daha çox istifadə olunur. Getdikcə, informasiya təkcə strateji resurs çevrilmir; o, insanın xeyrinə və ya ziyanına istifadə oluna biləcək güclü vasitə kimi də səciyyələndirilir...

İnformasiya-kommunikasiya texnologiyalarının meydana gəlməsi ilə informasiya – nə qədər paradoksal səslənsə də, cəmiyyətin həm yenidənəşkil, həm də əsaslı şəkildə aşınma vasitəsi ola bilər. Bu isə, informasiya əlçatanlığı sahəsində çalışan insanların mənəvi məsuliyyətinə xüsusi diqqətin ayrılmasını zəruri edir. İnformasiyanın toplanılmasına, təşkilinə, mühafi-

zə və təbliğ olunmasına məsul olan çoxsaylı peşəkar qruplardan biri də kitabxanaçılardır.

Kitabxana etikasası və kitabxana etikasası kodeksinin digər məqsədindən danışarkən, vətəndaş cəmiyyətinin müasir formalaşma şəraitində kifayət qədər böyük əhəmiyyətə malik olan peşəkarlar, həmkarlar təşkilatlarının daxilindəki özünütənzimləmə funksiyasının rolunu G.V.F.Hegelin bir cümləsi ilə aydın başa düşmək olur: “ailə ilə yanaşı, birlik də dövlətin vətəndaş cəmiyyəti içərisindəki mənəvi təməllərindən biridir” (G.V.Hegel. Hüquq fəlsəfəsi”. M., 1990, s. 277).

Bu mənada, haqlı olaraq düşünmək olar ki, peşəkar birliklərin (bizim misalda, kitabxanaçıların, kitabxanaçılar birliyinin) əxlaq qaydalarını formalaşdırmadan, vətəndaş cəmiyyətinin formalaşması mümkün deyil.

Oxuculara təqdim olunan, “Kitabxana etikasası və kitabxanaşünaslığın linqvo–konseptual məsələləri” adlı bu əsər müəlliflərin ciddi tədqiqat işinin nəticəsidir. Kitabın müəllifləri

ardıcıl olaraq: “etika nədir və necə yaranır”, “cəmiyyətə necə təsir edir”, “kitabxana etikasası necə yaranıb, inkişaf edib”, “kitabxana mədəniyyəti ilə kitabxana etikasının fərqi nədədir” kimi suallar qoyur, onların həllinə çalışırlar. Müəlliflər kitabxanaçının əslində nə ilə məşğul olduğunu da araşdırırlar: kitabxanaçılıq peşədir, yoxsa sadəcə iş? Və hər kəs, kitabxanaçı ola bilərmi?... Əsərdə aparılan tədqiqatın məntiqi nəticəsi kimi “Azərbaycan kitabxana əməkdaşlarının etik davranış kodeksi”nin konsepsiyası geniş kitabxana ictimaiyyətinin müzakirəsinə verilmişdir.

Kitabxana–informasiya əxlaqı problematikasının bu qədər aktualıq kəsb etməsinə baxmayaraq, nəzəri və empirik tədqiqatların nəticələrini ümumiləşdirən bu cür nəşrlər olduqca azdır. Və Aybəniz Əliyeva–Kəngərli və Cavid Cəfərovun “Kitabxana etikasası və kitabxanaşünaslığın linqvo–konseptual məsələləri” sözügedən problemin öyrənilməsində yeni mərhələnin başlanğıcı olacaq, Azərbaycan kitabxanaçıları

nın etik davranış kodeksinin yaradılmasına təkan verəcəkdir.

Sonda onu da qeyd etmək yerinə düşər ki, son illərdə kitabxana və kitabxanaçıların gələcək taleyi ilə bağlı çox tez–tez və xeyli sayda müzakirələr aparılır. Nəzərə almaq lazımdır ki, etika elmi tərəfindən bu və ya digər peşə üçün formalaşdırılan mənəvi prinsiplər, dəyərlər – təkcə peşəkar birliklərin mənəvi özünütənzimləmə vasitəsi deyil, həm də cəmiyyətə çağırışdır: elə bir çağırış ki, özündə yüksək missiya daşıyan kitabxanaçı peşəsinin mənəvi sosial məsuliyyətini ehtiva edir.

İrina Truşina

Rusiya Milli Kitabxanası "Kitabxanalararası əlaqələr" şöbəsinin müdiri, Rusiya Kitabxanaçılar Assosiasiyasının "Kitabxanaçı əlaqələri və peşə etikası" proqramının rəhbəri, "Rusiya kitabxanaçılarının etik davranış kodeksi"nin müəllifi, İFLA-nın "Beynəlxalq liderlər" proqramının rəhbəri, pedaqogika üzrə elmlər doktoru

Предисловие

По словам И.Канта, этика—это «моральный закон внутри нас», нечто настолько же непостижимое, насколько и «звездное небо над головой», не поддающееся рациональному объяснению, однако и то, что заставляет нас поступать в соответствии с этическими нормами, принятыми в обществе, принимать «правильные» решения. Для профессионального сообщества, этические нормы являются той основной, на которой базируются профессиональные ценности, миссия и задачи профессии; а кодекс профессиональной этики – это эффективный инструмент саморегулирования сообщества.

Появление книги Айбениз Алиевой и Джавида Джафарова «Библиотечная этика и

лингво–концептуальные вопросы библиотековедения» – более чем актуально. В августе 2012 г. Международная ассоциация библиотечных ассоциаций и учреждений (ИФЛА) впервые в своей долгой истории приняла «Кодекс этики ИФЛА для библиотекарей и других информационных работников», рекомендательный модельный документ для национальных и региональных библиотечных ассоциаций в помощь при разработке своих собственных кодексов этики или обновлении уже принятых. Это событие еще более активизирует исследования в области профессиональной библиотечной этики и постулировании этических принципов профессии.

История разработки кодексов библиотечной этики национальными библиотечными ассоциациями насчитывает около века. Первый такой кодекс был принят в 1938 году Американской библиотечной ассоциацией. Однако наибольшее количество кодексов было принято (или обновлено) библи-

отечными ассоциациями разных стран уже после второй половины 1990–х и в 2000–х гг. Причин такого внимания к разработке кодексов этики несколько. Однако в качестве основной можно выделить возросшую ценность информации в конце XX–начале XXI вв. в период формирования информационного общества. XXI век уже имеет множество наименований–постиндустриальный век, век глобализации, но наиболее часто употребляемое–информационный век. Информация становится не только важнейшим стратегическим ресурсом, но и мощным инструментом, который может быть использован как во благо человека, так и во вред...

С появлением информационно–коммуникационных технологий информация может быть средством преобразования общества, и в то же время – средством разрушения его основ. Это означает необходимость особого внимания к нравственной ответственности тех лиц, которые заняты в сфере доступа к информации. Одна из наиболее мно-

гочисленных профессиональных групп, отвечающих за сбор, организацию, хранение и предоставление доступа к информации – это библиотекари.

Если говорить о другой функции библиотечной этики и кодексов библиотечной этики – о функции саморегулировании внутри профессионального сообщества – являющейся крайне важной в современных условиях формирования гражданского общества, то здесь уместно привести слова Г.В.Ф.Гегеля: «наряду с семьей корпорация составляет второй существующий в гражданском обществе нравственный корень государства» (Г.В.Ф.Гегель. *Философия права*. М., 1990. с.277). В этой связи справедливо предположение, что без формирования этических принципов профессионального (в нашем случае, библиотечного) сообщества невозможно формирование гражданского общества.

В предлагаемой читателю книге «Библиотечная этика и лингво–концептуальные

вопросы библиотековедения» представлены результаты большой серьезной работы исследователей. Авторы книги последовательно анализируют важнейшие вопросы: что такое этика, как она рождается, как влияет на человечество, как появилась и как развивалась библиотечная этика, в чем разница библиотечной культуры и библиотечной этики. Исследуется вопрос, чем занимается библиотекарь: это профессия или дело? И может ли быть библиотекарем каждый... Логическим завершением книги стала концепция «Кодекса этики азербайджанского библиотекаря», представляемая на обсуждение библиотечного сообщества.

При всей актуальности проблематики библиотечной и информационной этики подобных книг, обобщающих результаты теоретических и эмпирических исследований – крайне мало. И «Библиотечная этика и лингво–концептуальные вопросы библиотековедения» Айбениз Алиевой и Джавида Джафарова станет новым этапом в изучении

данной проблематики, а также импульсом к принятию азербайджанскими библиотекарями своего кодекса этики.

В завершение, хотелось бы сказать, что в последние годы часто и много обсуждается вопрос о будущем библиотек, библиотекарей. Сформулированные наукой «этика» нравственные принципы профессии – это не только инструмент саморегулирования профессионального сообщества, но и обращение к обществу, в котором декларируется сущность нравственной социальной ответственности высокой миссии профессии библиотекаря.

Ирина ТРУШИНА

*Автор «Кодекса этики российского библиотекаря»,
Руководитель Круглого стола «Общественное и профессиональное
этика библиотекаря», Российская библиотечная ассоциация,
Зав. Отделом межбиблиотечного взаимодействия,
Российская национальная библиотека,*

İNFORMASIYA VƏ ETİKA

*Başqalarını dərk etmənin yolu,
özünü dərkdən keçir!*

Sokrat

İnsanın informasiya, sənəd–məlumat kütləsi ilə işləmək mədəniyyətinin, kitabxanaçının oxucu ilə davranış prinsiplərinin mahiyyəti əsrlərdən bəri məlum substansiya olduğu halda, bu prosesə terminoloji baxış yeni dövrdə meydana çıxmışdır. “*İnformasiya mədəniyyəti*” və “*kitabxana etikasi*” terminləri ilk dəfə 1988-ci ildə ABŞ–ın Oklohoma Universitetinin professoru, yazıçı Robert Hauptman tərəfindən “*Kitabxanaçılığın etik məsələləri*” adlı monoqrafiya vasitəsilə elmi dövriyyəyə daxil edilmişdir.

Həmin kitabda¹ müəllif informasiya ilə işləyərkən meydana çıxan münasibətləri əxlaqi dəyərlər kontekstindən qiymətləndirir; etik ko-

¹ Hauptman, Robert. Ethical challenges in librarianship. Phoenix, AZ: Oryx Press, 1988. 150 p.

dekslərin formalaşmasını kitabxanaşünaslıq aspektindən öyrənir; müəllif və əlaqəli hüquqların qorunmasının və informasiya ilə işin etik prinsiplərini elmi-nəzəri cəhətdən tədqiq edir.

O dövrdən indiyədək keçən 30 illik zaman ərzində sözügedən mövzu ilə bağlı yüzlərcə kitab, elmi məqalə yazılmış, tədqiqatlar aparılmış, konfranslar və tədbirlər təşkil olunmuş, normativ sənədlər qəbul edilmişdir. Və bütün bu fəaliyyətlərin başlıca qayəsi kitabxana etikasının mahiyyətini açmaq, kitabxanaçının oxucu və informasiyaya münasibətdə rəhbər tutduğu peşəkar neytrallıq və sosial məsuliyyətlik prinsiplərinin əsasını, inkişaf çərçivələrini, ləpədarlıq və narrativlik xüsusiyyətlərini, həmin prinsiplərin tətbiq olunma dərəcəsini və arealını müəyyənləşdirmək olmuşdur.

Mövzu üzrə bir çox sənəd-məlumat massivlərinin, materialların, ədəbiyyat kütləsinin tədqiqindən sonra belə qənaətə gəlirik ki, əslində, kitabxana-informasiya etikasını "Etika" elminin sadəcə bir qolu, subsahəsi deyil, o, müstəqil

bir elm sahəsidir. Lakin o da, məlumdur ki, ümumilikdə etika elminin əsaslarını, mahiyyətini öyrənib qavramadan kitabxana-informasiya etikasını kifayət qədər dərinləndirən təhlil etmək mümkün deyil.

Beləliklə, ondan başlayaq ki, etika və əxlaq insanın var olmaq vərdişi, yaşamaq adəti ilə eyni mənə kəsb edərək, cəmiyyətlə bərabər yaranan ilk davranış təlimləridir. Başqa sözlə, etika əxlaq haqqında elmdir. Yunan dilindən (*ethos*) tərcümədə "adət, vərdiş" mənası verən etikanın nəzəri əsaslarının yaradılması Qərbdə Sokrat, Hippokrat və Aristotelin, Şərqdə isə Li Er, Konfutsi və Qautama Buddanın adı ilə bağlıdır.

Elmi etikanın banisi hesab olunan Aristotel Makedoniya şahı yanında saray həkimi olmuş atası Nikomaxa həsr etdiyi "Nikomaxın etikasını" adlı əsərində, habelə "Böyük etika", "Evdemin etikasını" traktatlarında etikanı mücərrəd bir formada təsvir etmədi, onu cəmiyyət və insanlar, xüsusilə də, ağıl və kamala çatan

insanlar üçün gərəkli olan həyati təlim, həkimlik peşəsi, xeyirxahlıqlar kodeksi ilə bağlı olan, əməli hərəkət və fəaliyyət üçün zəruri hesab edilən fundamental, məfkurəvi insan davranışını idarə edən qayda və qanunlar məəcəlləsi kimi qələmə verirdi¹.

Etika mövcudluq haqqında təsəvvürlər, dəyərlər sistemi, əxlaqi davranış və münasibətlər, eləcə də, insanların mənəvi həyat və fəaliyyətinin birliyidir. O, insan və cəmiyyətin qarşılıqlı əlaqələrində keyfiyyət və nailiyyət göstəricisidir. Elə buna görədir ki, ictimai şüur forması olan etika insanların irsi keyfiyyət və tərbiyəsindən, eləcə də, bütövlükdə, cəmiyyətin maddi rifahından bilavasitə asılıdır.

Adətən əxlaq, onun mənşəyi və inkişafı, insan davranışının qayda və normaları, insanların bir-birinə və cəmiyyətə münasibəti haqqında təlimlər məcmusu olan etika iki ölçüdə nəzərdən keçirilir: insan davranışının müəyyən

norma və qaydalarının toplusu olan **normativ etika** və əxlaqın fəlsəfi nəzəriyyəsi olan **meta-etika** (etika haqqında etika). Bir çox əxlaq nəzəriyyələri, etik təlimlər, əxlaqı ya ali iradənin təzahürü, ya da insan iradəsinin ifadəsi kimi qiymətləndirirlər¹.

Başqa bir tərəfdən, etika cəmiyyətdəki sosial-mədəni proseslər fonunda əxlaqın rolunu araşdırmaqla yanaşı, həm də ruhi tarazlığın, əxlaqi şüurun, əxlaqi dəyərlərin və əxlaqi münasibətlərin təbiətini öyrənir.

Bu elmin əsas vəzifəsi insan və cəmiyyətin mənəvi problemlərini öyrənmək, insanların əxlaqını təkmilləşdirmək, mənəvi seçimin düzgün yerinə yetirilməsini təmin etmək, “doğru” və “yanlış” məfhumlarını, mövcud həqiqətləri, onlardan doğan arzu və əməlləri əqli süzgəcdən humanistcə keçirmək, münasibətlər haqqında bəşəri dəyərlərə söykənən anlayış, təsəvvür və təfəkkür formalaşdırmaqdır.

¹ Богомолов А.С. Античная философия. М.: Изд-во МГУ, 1985, 177 с.

¹ Урбанова И.С. Основания этического знания и единая наука. Новосибирск, 1988, Наука, 48 с.

Onu da qeyd edək ki, etikanın inkişafını müəyyən edən obyektiv qanunauyğunluqları aşkara çıxarmaq üçün dünya mədəniyyət tarixini öyrənməkdə böyük fayda var. Çünki məhz dünya mədəniyyət tarixini araşdırarkən aydın olur ki, etik normalar efemer dəyərləri (oxu dəyərsizlikləri) ehtiva edən dövrün, şəraitin məhsulu olmayıb, uzun müddətli tarixi dövr ərzində formalaşır. Həmin normalar insanların tarixi tələbat və həyati maraqlarını, eləcə də, bir çox nəsillərin dünyəvi, mədəni, dini təcrübəsini əks etdirir. Bu təcrübə əsasında etika mənəvi prinsipləri sadəcə ümumiləşdirib sistemləşdirmir, eyni zamanda bu prinsipləri elmi cəhətdən əsaslandırır.

Aydındır ki, bir fəlsəfi intizam növü kimi əxlaqın təməli, əsası “yaxşı” ilə “pis”in meydana gətirdiyi dəyərlər sistemidir. İnsanın ictimai əlaqələrindəki hərəkət və davranışlarını etik baxımdan qiymətləndirərkən “yaxşı”, “doğru” və ya bunların əksi olan “pis”, “yanlış” kimi anlayışlardan istifadə olunur. Bununla da, insanın

niyyət və hərəkətləri xarakterizə edilir. O da, məlumdur ki, ümumi bir əxlaq dəyəri olan “yaxşı” – “yaxşılığa” ekvivalentdir. “Doğru” isə bir əxlaqi məqsədə çatmaq üçün seçilən vasitə və tətbiq olunan üsulun məqsədəuyğunluq səviyyəsidir və düzgün əxlaq “yaxşı” və “doğru” kimi səciyyələndirilir. Demək, hər bir fərd əxlaqi baxımdan hərəkətinin yaxşı olub-olmadığını düşündüyü qədər, doğru olub-olmadığını da düşünməlidir. Çünki, bir fərd üçün “yaxşı” olan hərəkət, cəmiyyət üçün “doğru” olmaya da bilər. Bu mənada, əxlaqda əsas prinsip insanın özünə və başqasına zərər vermədən yaşaması, fəaliyyət göstərməsidir.

Dahi filosof İ.Kant “Gözəlliyin və ucalığın duyulması üzərində müşahidələr” (1764), “Mənəviyyətin metafizikasının əsasları” (1785), “Praktik aqlın tənqidi” (1788), “İnsan təbiətində əzəli şərh haqqında” (1792), “Vərdislərin metafizikası” (1797) kimi əsərlərində bu cür etik problemləri araşdırır və onları həll etməyə çalışır. Kant etikasının mərkəzi prinsipi borc və və

zifə anlayışına əsaslanan kateqorik imperativdir. Başqa sözlə, insan şəxsiyyət kimi bir tərəfdən təbiət qanunlarından pilləcə aşağıda durduğu və xarici aləmin təsiri altında olduğu üçün azad deyil, digər tərəfdən isə öz dərkedici xarakterinə, fərdiliyinə görə azaddır və iradəyə sahibdir. Məhz o iradə sayəsində insan daxili prinsiplərini müəyyənləşdirməli, hərəkət etməlidir. Əgər insanın “daxili prinsipləri” öz iradəsi ilə deyil, başqasının təsiri ilə formalaşırsa demək, əldə olunacaq nəticə – əxlaq da, empirik şəraitdən asılı olacaqdır. Bu mükəlimə Kantın əsas əxlaq qanununu ifadə etməyə şərait yaradır: *“İnsan daim elə hərəkət etməlidir ki, onun iradəsindən doğan dəyərlər istənilən şəraitdə, istənilən vaxtda ictimai dəyərlər sistemi üçün məqbul olmalıdır”*. Yəni yalnız səadət, zahirli firavanlıq naminə çalışmaq, sevmək və ya sevilmək insanı əxlaqlı etmir, yalnız əxlaqi dəyərlərə həqiqi hörmət, təməl, humanist vəzifə və öhdəliklərə sadıqlıq insanı əxlaqlı, mənəviyyatlı edir.

Özünü əsil insan kimi aparmaq və bəşəri öhdəliyə daim əməl etmək fərdin ən başlıca mənəvi borcu, insani vəzifəsidir¹. Bununla belə, əxlaqi tədqiq edən bəzi mütəfəkkirlər davranışların müəyyən təsirlər altında müxtəlif məqsədlərə yönəlmə biləcəyini də istisna etməirlər. Məsələn, antik etikada insanın bütün davranış və hərəkətlərinin xoşbəxt olmağa yönəlməsi, başqa sözlə “xoşbəxtlik” məfhumu müxtəlif aspektlərdən şərh olunur. Bir tərəfdən “xoşbəxtliyə” aparan bütün vasitələr məqbul sayıldığı halda, digər tərəfdən, “xoşbəxtlik” altruizmdə, öz “Mən”ini başqasının rifahına qurban verməkdə axtarılır.

Sokrata görə isə bu dilemmadan fərqli, orta yol da var və əxlaq hər şeydən əvvəl “səbir”dir. Səbrin məzmunu “yaxşı”dır. Yaxşı və doğrunun nə olduğunu bilən insan isə, səbirli insandır. Yaxşı – eyni zamanda, faydalı olandır.

¹ M.T.Abbasova, Ş.M.Hacıyev, T.M.Ağayev. Etikadan bioetikaya doğru yol. AMEA-nın Xəbərləri (biologiya elmləri), cild 66, №1, səh. 178-183 (2011).

Sokrata görə, insanlar ancaq səbirli olmaqla xoşbəxtliyə nail ola bilərlər.

Ehtimal etmək olar ki, məhz bu baxış nəticəsində müasir dövrdə əxlaq həm də “faydalılıq” kimi xarakterizə olunur və təkcə fərdlərin deyil, bütövlükdə cəmiyyətin rifahını önə çəkir. Bu “ümüm-xoşbəxtliyin” bir qolu da peşə əxlaqıdır.

İnsan öz peşəsini, davranış və əxlaqını cəmiyyətin adət-ənənələrinə, dəyər və qanunlarına uyğunlaşdırmaq məcburiyyətindədir. Əlbəttə, burada “adət-ənənə” deyərkən, efemer, keçici ictimai vərdişlər deyil, əsrlərin sınağından keçib gələn davranış qəlibləri və postulatlar nəzərdə tutulur. O adət və ənənələr ki, cəmiyyət tərəfindən mənimsənmiş, qəbul olunmuş davranış, hərəkət və həyat forması kimi bütün münasibətlərə sirayət edir. Bu məntiqə, istənilən peşədə oturmuş, qəlibləşmiş, mexanikləşmiş vərdişlər var və həmin adət-ənənələr həm də etikadır, başqa sözlə, **etik davranış peşə adətinin özəyidir.**

PEŞƏ ƏXLAQI VƏ KİTABXANAÇILIQ

İnsanın əxlaqı onun niyyətindən yoğrulur.

Jan Jak Russo

Peşə etikası və ya peşə əxlaqı insanların peşə fəaliyyəti ilə əlaqədar aralarındakı münasibətlərin mənavi xarakterini təmin edən davranış kodeksidir. Bir çox əxlaq normalarının ümumbəşəri xarakter daşmasına baxmayaraq (yəni, bu prinsiplərin hər bir insana aid olması, məsələn, bütün fəaliyyətin bərc, vicdan, sədaqət prinsipləri, dostluq, yoldaşlıq münasibətləri əsasında)

da qurulması, yaşlılara hörmət etmək, yalan danışmamaq, xəyanət etməmək, ziyan vurmamaq və s.), müxtəlif peşələrlə əlaqədar fəaliyyət növlərinin də özünəməxsus davranış normaları var¹.

Demək, daha əvvəlki bölmədə də qeyd etdiyimiz kimi, istənilən peşənin özünəməxsus etik qaydaları vardır. Etikə və etika qaydalarının təyin olunması bütün peşələr üçün vacibdir². Lakin peşələr fərqli olduğu kimi, onlara uyğun etik davranış qaydaları da müxtəlifdir.

Aydındır ki, cəmiyyətə faydalı olan istənilən peşənin məntiqi yekunu qazanc (maddi, ictimai, mənəvi və s) və müvəffəqiyyətdir: çoxları üçün peşə, elə bu deməkdir. Ümumilikdə isə, peşə etikasına həm də bütün münasibətlərdə dürüstlük, səmimiyyət, hörmət və təvazökarlıq anlamına gəlir³.

¹ Şahhüseynova S.A. Etika (Ali məktəb tələbələri üçün dərslik). Bakı: 2009.- 160 s.

² Nemchek L.R.. "Copyright compliance by law firms: an ethical dilemma for librarians", Law Library Journal, 1991, 83, 653-683.

³ Mchugh F.P. İş ahlâkı (ethics). İstanbul: Detay, 1992.

Müasir sosiologiyanın banilərindən hesab olunan fransız alimi Emil Dürkheymin "Peşə əxlaqı" adlı əsərində peşə əxlaqı ilə bağlı deyilir: "*Peşə əxlaqı—onu dəyər kimi qəbul edən peşə sahiblərinin ortaq əsəridir. Bu əxlaq olmadıqda həmin birliyin inkişaf perspektivi yoxdur və o, peşəkarlar birlik halında fəaliyyətdə deyillər. Buna görə də, peşə birlikləri nə qədər möhkəm və təşkilatlı olsalar, peşə əxlaqı da bir o qədər inkişaf edər*"¹.

Buradan belə nəticəyə gəlirik ki, istənilən birlik (*hətta 2 nəfərdən ibarət olan ailə də*) etik davranış qaydaları, nizam—intizam olmadan mövcud ola bilməz. Əks halda, ortada ancaq bir-birilə vuruşan fərdlər qalar. Demək, peşə etikasının ən əhəmiyyətli funksiyası müxtəlif peşə sahiblərində vahid və ümumişlək intizam ruhu yaratmaqdır.

Peşə etikasının ikinci funksiyası isə insanda işə, peşəyə bağlılıq duyğusunu formalaşdır-

¹ Durkheim Emile. Meslek Ahlakı. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 1986.

maqdır. Çünki peşəyə daxili bağlılıq duyğusu olmadan işdə etik davranmaq çətinlik yaradır. İşə yalnız zahirən intizamlı davranmaq peşə əxlaqını təsbit etməyə, tamamlamağa imkan vermir; bunun üçün ümumun qəbul etdiyi peşə əxlaqı komponentlərinə ehtiyac yaranır¹.

Qeyd olunduğu kimi, peşə etikas – fərdin davranış və münasibətlərini müəyyən çərçivəyə salaraq, onu eyni əxlaq dəyərlərinə sahib həmkarları ilə qrup halında birləşdirir. Dünyada insanlar bu cür qruplar şəklində birləşdirən, həmkar edən peşələrin sayı 50 minə yaxındır. Kitabxanaçılıq da müvafiq ixtisaslı qrupların, kitabxanaçıların birləşdiyi, həmkarlaşdığı, kollektivləşdiyi fəaliyyət sahəsidir. Demək, kitabxanaçılıqda da etik, əxlaqi münasibətləri ehtiva edən qaydalar, özünəməxsus davranış normaları var və olmalıdır. Lakin bu normalardan danışmazdan öncə, ümumiyyətlə, kitabxanaçılığın bir fəaliyyət sahəsi kimi mövcudluq forması aydınlaşdırılmalıdır: **kitabxanaçılıq peşədir, yox-**

¹ Mchugh F.P. İş ahlâkı (ethics). İstanbul: Detay, 1992

sa sadəcə bir iş növüdür? Bu suala növbəti fəsilərdə veriləcək ətraflı cavablar kitabxanaçılığın elmi mahiyyətini daha müfəssəl şəkildə izah etmək baxımından çox əhəmiyyətli olacaqdır.

"Kitabxana" işi və "Kitabxana"çılıq: işdən peşəyə doğru

Məlumdur ki, ölkəmizdə kitabxanaçılıq haqqında ali sənəd 1998-ci ildə Ümummilli lider Heydər Əliyevin təşəbbüsü və sərəncamı ilə qəbul olunmuş "Kitabxana işi haqqında" Qanundur. Buna qədər, məlum tarixi hadisələr – Dağlıq Qarabağ müharibəsinin başlanması, SSRİ-nin dağılması və ölkədə başlanan siyasi hərc-mərclik – fonunda kitabxanalar nəinki inkişaf edirdilər, hətta hər an bağlanmaq təhlükəsi ilə üz-üzə idilər.

Bu vəziyyət 90-cı illərin əvvəllərinə, Ulu öndər Heydər Əliyevin ikinci dəfə hakimiyyətə gəlməsindən davam etdi. 1993-cü ildə xalqın

iradəsilə yenidən hakimiyyətə qayıdan Ümum-milli lider Heydər Əliyev kitabxanaların inkişafına xüsusi diqqət ayırmaqla müvafiq sahəni yenidən dirçəltdi. “Kitabxana işi haqqında” ayrıca bir qanunun qəbul edilməsi Respublikada kitabxana sahəsinin inkişafına güclü təkan verdi. 5 fəsil, 34 maddədən ibarət bu mütərəqqi qanunda kitabxana işi sahəsində dövlət siyasətinin əsas prinsipləri və dövlətin vəzifələrindən, kitabxana işçilərinin sosial müdafiəsindən başlayaraq, kitabxana işi sahəsində beynəlxalq əməkdaşlıqadək bir çox məsələlər geniş və əhatəli şəkildə öz əksini tapmış, bu Qanun kitabxanachıların əsas fəaliyyət proqramına, istinad mənbəyinə çevrilmişdir.

Qanunun qəbulu ilə kitabxanaşünaslıq elminə göstərilən təzyiqlər də azalmağa başladı, kitabxanachi təhsilinə, peşəsinə barmaqarası, xor baxanları (əcəba, bu insanlar kitabsız–kitabxanasız mı savadlı, bilikli, alim olublar?!) susdurd, kitabxanaçılığın cəmiyyətdəki nüfuzunu yüksəltdi. Bununla belə, bəzi elmi dairələrdə

(təkcə Azərbaycanda deyil, hətta ABŞ-da, Fransada, Böyük Britaniyada da) kitabxanaçılığın sadə (müvafiq sahədə təhsil almamış istənilən şəxsin görə biləcəyi) bir iş olması ilə bağlı fikirlər hələ də qalmaqdadır.

Bunun tam əksini sübut edən “Kitabxana işi haqqında” Qanunun mətninə terminoloji aspektdən yanaşdıqda, görünən ilk məqam burada kitabxana sahəsinə aid fəaliyyət növünün məhz “iş” kimi qeyd olunmasıdır (*biz məxsusi olaraq burada “xarakterizə olunmasıdır” ifadəsindən deyil, məhz “qeyd olunmasıdır” feli birləşməsindən istifadə etmişik, çünki sözügedən sənəddəki “iş” sözü sadəcə lingvistik anlamda kitabxanaçılığın əsil mahiyyəti ilə uzlaşmaya bilər; müəyyən etdiyi digər bütün prinsiplərə görə isə məhz bu Qanun kitabxanaşünaslığı Azərbaycanda ilk dəfə elmi istiqamət kimi böyük dəyərə sahib etmiş, kitabxanaçılığın sadəcə bir iş deyil, əsil peşə, məslək olduğunu göstərmişdir*). Ölkəmizə indiyədək peşə, məslək, fəaliyyət sahələrinin hüquqi statusunu müəyyənləşdirərkən

“...*iş* haqqında” təyinindən cəmi 4 normativ sənədin adında istifadə olunmuşdur: “Damazlıq *iş* haqqında” (1997), “Kitabxana *iş* haqqında” (1998), “Nəşriyyat *iş* haqqında” (2000) qanunlarda və “Azərbaycan Respublikasında arxiv *işinin* təkmilləşdirilməsi haqqında” (2002) Fərmanda.

“Damazlıq *iş* haqqında” Qanun damazlıq heyvandarlığın yaradılması fəaliyyətini tənzimlədiyindən, əlbəttə ki, belə fəaliyyət növünü birmənalı olaraq “iş” adlandırmaq olar. Bununla belə, 18 dekabr 2007-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin müvafiq sərəncamı ilə “Damazlıq heyvandarlıq haqqında” yeni Qanun qəbul olunmuş və həmin Qanun qüvvəyə mindiyi gündən “Damazlıq işi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu qüvvədən düşmüşdür. Göründüyü kimi, yeni Qanunun adında “iş” ifadəsindən istifadə olunmamışdır.

Haqqında bəhs olunan digər hüquqi sənədlərin tənzimlədiyi fəaliyyət sahələri isə (o cüm-

lədən arxivçilik) artıq çoxdan peşəyə çevrilmişdir. Bu mənada, düşünürük ki, bu sənədlərin adının müasir elmi terminologiya nöqtəyi – nəzərindən məsələn, “Kitabxanaçılıq haqqında” Qanun, “Naşirlik haqqında” Qanun olması, “Milli arxiv fondu haqqında” Qanunda isə “arxiv işi” yerinə “arxivçilik” sözünün işlədilməsi daha məqsədəuyğun olardı. Əlbəttə ki, bütün bunlar həmin hüquqi sənədlərin sadəcə lingvistik prinsiplər aspektindən müzakirə oluna biləcək məqamlarıdır və heç bir halda onların hüquqi mahiyyətinə xələl gətirə bilməz.

Daha əvvəl Rusiya Federasiyasında da eyniməzmunlu qanunların adlarında bu cür yanaşma əsas götürülmüşdür: “Закон о библиотечном деле”, “Закон об издательском деле”, “Закон об архивном деле” və s. adlı qanunların mövcudluğu dediklərimizə əyani misaldır. Lakin məsələ burasındadır ki, hətta Rusiyanın özündə də “Закон об деле” qəlibli qanun başlığı bütün fəaliyyət sahələrini tənzimləyən normativ sənədlərə şamil olunmamışdır və bu

tip hüquqi sənədlər barmaqla sayılacaq qədərdir: məsələn, “Закон о похоронном деле”, “Закон о горном деле”, “Закон о страховом деле” və s.

Bütün bunlar onu deməyə əsas verir ki, Rusiyada hələ XX əsrin əvvəllərindən dəfn işinə, mədən işinə, sığorta işinə olduğu kimi kitabxana, nəşriyyat və arxiv fəaliyyətinə də münasibətdə eklektik yanaşma meyilləri olmuş və bunlar istər–istəməz post–sovet ölkələrinin müvafiq sahədəki qanunvericiliyinin linqvistik təminatına təsirsiz ötüşməmişdir.

Qərbdə isə kitabxana fəaliyyətini tənzimləyən hüquqi sənədlər məsələn, ingiliscə “*librarianship*” (*librarian*–“kitabxanaçı”, *ship*–“lıq”) “*library science*” (*library*–“kitabxana”, *science*–“elm”), ispanca, portuqalca, italyanca, fransızca “*biblioteconomia*” və “*bibliothéconomie*” (*biblioteca*–“kitabxana”, *nomos*–“elm, qanun”), almanca “*bibliothekswissenschaft*” (*bibliothek*–“kitabxana”, *wissenschaft*–“elm”) kimi düzəltmə və mürəkkəb sözlərlə ifadə olunaraq

“kitabxanaçılıq”, “kitabxanaşünaslıq” mənaları verir. Məsələn, ingilis dilində dilimizdəki “*kitabxana işi*”nin tərcüməsi kimi “*library work*” ifadəsinə rast gəlmək mümkün deyil. İngilis dilində “kitabxana işi” birləşməsinə yaxın tərcümə “*library job*” ola bilər. Bu ifadə də ingilis dilində adətən cəmdə – “*library jobs*” kimi işlədilir və məna etibarilə, kitabxanada yerinə yetirilən texniki işləri (kitabların surətinin çıxarılması, kitabların qaytarılıb rəfə yığılması, bir sözlə, yardımçı fəaliyyətlərin yerinə yetirilməsini və s.) nəzərdə tutur. Buradan da görünür ki, əslində “kitabxana işi” ilə “kitabxanaçılıq” terminləri arasında kifayət qədər böyük fərq var və onları eyni mənada işlətmək doğru deyil. Demək, kitabxanada ayrı-ayrılıqda həm kitabxanaçılıq olmalıdır, həm də kitabxana işi. Kitabxanaçılıq – məsələn, retrospektiv araşdırma nəticəsində müxtəlif növlü biblioqrafik göstəricilər tərtib etmək və ya bibliometrik tədqiqat aparıb mövzu prioritetlərinin, istiqamətlərinin seçimini oxucu tələbatına uyğunlaşdırmaqdırsa,

kitabxana işi – kitabların məsələ, qapalı hərəkətini təmin etmək, “kitabın yolunu açmaq”, müəyyən materialı kataloqlaşdırıcının tələbi üzrə fondan gətirib, fonda qaytarmaq və yaxud oxucudan təhvil alınan kitabların saxlanmaq, qorunma vəziyyətinə nəzarət etməkdir.

“Kitabxana işi haqqında” Qanunda isə “kitabxana işi” anlayışına miks tipdə anlam verilmişdir. Qanunda deyilir: “kitabxana işi – elm, informasiya, mədəniyyət, təhsil və tərbiyə fəaliyyəti sahəsi kimi kitabxana sisteminin təşkili və inkişafını, kitabxana fondlarının formalaşdırılmasını, hüquqi və fiziki şəxslərə kitabxana, informasiya və biblioqrafiya xidməti qaydalarını, kitabxanaçı-biblioqraf kadrların hazırlanmasını, kitabxanaların inkişafının elmi-metodik təminatını əhatə edən fəaliyyət sahəsi”dir¹. Başqa sözlə, “kitabxana işi” həm kitabxana fondlarının formalaşdırılmasıdır (texniki iş), həm də kitabxanaçı-biblioqraf kadrların hazırlanmasıdır (el-

¹ “Kitabxana işi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 1998.

mi-nəzəri-praktiki iş). Düşünürük ki, Qanunda “kitabxana işi” anlayışına bu cür ümumi məna verilməsi bir tərəfdən “Библиотечное дело” anlayışının “kitabxanaçılıq” deyil, məhz “iş” kimi tərcümə olunması, digər tərəfdən isə sözügedən sənədin qəbul olunduğu dövrə kitabxanaşünaslığın, kitabxanaların, kitabxana-oxucu münasibətlərinin indiki qədər inkişaf etməməsi ilə əlaqədardır. Nəzərə almalıyıq ki, o vaxta qədər post-sovet məkanında, müstəqilliyinin ilk illərində Rusiya¹ və Ukrayna² istisna olmaqla, heç bir ölkədə kitab, kitabxana, kitabxanaçılıq, kitabxana işi ilə bağlı bu qədər mütərəqqi bir sənəd qəbul olunmamışdır. Gələcəkdə, respublikamızda ayrı-ayrılıqda “Kitabxana işi haqqında” təlimat (normativlər, standartlar və s.) və “Kitabxanaçılıq haqqında” qanunlar da mövcud ola bilər.

Məsələn, qardaş Türkiyədə də “kitabxana işi” və “kitabxanaçılıq” terminləri hər zaman

¹ Федеральный закон РФ “О библиотечном деле”. 1994.

² Закон України “Про бібліотеки і бібліотечну справу”. 1997

biri-birindən fərqli anlayışlar kimi qəbul edilmiş və kitabxana fəaliyyəti istər normativ leksikonda, istərsə də hüquqi sənədlərdə məhz “*kütüphanecilik*” (kitabxanaçılıq, kitabxanaşünaslıq) kimi təsbit olunmuşdur¹.

“... işi haqqında qanun” qəlibi ilə Türkiyədə bir neçə qanun var ki, (məsələn, “*Basın iş Kanunu*” mətbuat orqanlarının sahibləri ilə həmin mətbuat orqanında çalışan insanlar arasındakı qarşılıqlı münasibətləri tənzimləyir) onlar da bir qayda olaraq heç bir elmi-nəzəri fəaliyyət sahəsinin hüquqi təminatı üçün nəzərdə tutulmamışdır.

Söylənilənləri nəzərə alaraq, BDU-da ali təhsilli kitabxanaçı-biblioqraf kadrların hazırlanması üzrə ixtisaslaşmış fakültəyə “Kitabxana

¹ Y.Karayalçın. Üniversite ve ihtisas Kütüphaneleri ile Üniversite Kütüphaneciliği Hakkında Kanun Projesi, (Ankara: Ajans Türk Matbaası, 1964.; Üniversite ve İhtisas Kütüphaneleri ile Üniversite Kütüphaneciliği Hakkında Kanun Projesi ve bu proje hakkında Ankara Üniversitesi Senatosu Komisyonunun Raporu ve diğer Üniversitelerin Mütalaaları, (Ankara Üniversitesi Basımevi, 1968); J.Baysal. Yeni Üniversiteler Kanunu'nda Kütüphanecilik Mesleği. Türk Kütüphaneciliği. Cilt 19, Sayı 4, 1970, s.296-303.

iş və informasiya fakültəsi” deyil, məhz “Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsi” adının verilməsi sahə terminologiyası aspektindən doğru atılmış addım kimi qiymətləndirilməlidir. Amma fakültənin adı üçün daha təkmil variant o olardı ki, elmin obyektindən deyil, birbaşa elmin öz adından (müxtəlif ali təhsil müəssisələrindəki “Regionşünaslıq”, “Şərqşünaslıq”, “Sənətşünaslıq” və s. fakültələrinin adında olduğu kimi) istifadə olunsun və məsələn “Kitabxanaşünaslıq və informasiya elmləri”¹ fakültəsi kimi inkişaf etsin.

Bir daha “kitabxana işi” və “kitabxanaçılıq” anlayışları arasındakı fərq mövzusunə qayıdaraq, vurğulamaq yerinə düşər ki, kitabxanaçılıqla müvafiq sahə üzrə ali təhsil almış şəxslərin, kitabxana işi ilə isə orta və ya peşə təhsilli şəxslərin məşğul olması daha məqbul sayıla bilər. Bu praktikadan dünyanın demək olar ki, bir çox kitabxanalarında istifadə olunur.

¹ O mənada ki, bugün artıq informatika ilə yanaşı biblioqrafiyaşünaslıq və kitabşünaslıq elmlərini də informasiya elmləri hesab etmək olar.

Məsələn, ABŞ kitabxanalarında kitabxanaçılıq edənlər (kitabxanaçılar) bilavasitə ixtisaslı mütəxəssislər olduğu halda, kitabxananın işləri (kitabxana işi) ilə istisna hal kimi müxtəlif sahənin təmsilçiləri: psixoloqlar, sosioloqlar, arxivariuslar, tərcüməçilər, həmçinin əlillik dərəcəsi yüngül olan müharibə veteranları da məşğul ola bilər. Bu cür veteranlar işlədiyi kitabxanalarda yaşamaq hüququna da malikdirlər¹.

Bəzən, aidiyyəti elmi ədəbiyyatda, məqalələrdə, müxtəlif konfrans və müzakirələrdə² belə bir fikir irəli sürülür ki, inkişaf etmiş xarici ölkələrin kitabxanalarına işləmək məqsədilə

¹ A.Witteveen A. A safe space for veterans. Voices of veteran librarians. Library journal. November issue, 2016.

² M.Christensen M. Types of jobs performed in a library. Chron Jour0nal. July issue, 2016. pp. 13-19.; S.Crissinger. Librarianship Doesn't Need Professionals. ACRLog Blogging by and for academic and research librarians. January issue, 2016.; K. Gretchen. Professionalism in the 21st Century Library. A Publication of the Public Library Association: Public Libraries Online, June 21, 2016.; Потанина Е.А. Кто работает в библиотеке?. Социологические исследования - 2007.- №3.- С. 107-111.; Е. Васильева. Работать в библиотеке модно – почему?. Онлайн журнал "Career.ru", 2017.

guya başqa ixtisas sahibləri, hətta fiziklər, hüquqşünaslar, riyaziyyatçılar axın edir və çox asanlıqla bütün işlərin öhdəsindən gəlirlər. Bununla da, sanki kitabxanaçılığın nüfuzunu, dəyərini bir qədər də artırmaq məqsədi güdülür: yəni, kitabxana üçün bir hüquqşünasın, dilçinin, tarixçinin öz ixtisasından vaz keçərək kitabxanaçı olmaq istəməsindən ziyadə hörmət ola bilərmi?! Halbuki, realıq tamamilə başqa mətləblərdən xəbər verir: qeyri-ixtisasçıların kitabxanada işləməsi əsasən post-sovet məkanı kitabxanaları üçün xarakterik məsələdir. Məsələn, Rusiyada aparılmış statistik araşdırmalara görə¹, hazırda bu ölkənin kitabxanalarında çalışanların yalnız 25%-i ali təhsilli kitabxanaçıdır. Kitabxana işçilərinin 18%-ni tarixçilər, 17%-ni filoloqlar, qalan hissəsini isə ən müxtəlif ixtisas sahibləri, o cümlədən kimyaçı-texnoloqlar, provizorlar, meteoroloqlar və b. təşkil edir.

¹Е.В.Медведева. Кто ты, современный библиотекарь?. Научные труды. Научная библиотека Томского государственного университета, №5, 2017.

Avropa və ABŞ kitabxanalarında isə, bu cür hallara olduqca az rast gəlinir. Kitabxanalarda elmi-nəzəri, təcrübi, metodiki fəaliyyətə rəhbərliyi bir qayda olaraq ixtisaslı kitabxanaçı kadrlar yerinə yetirir. Burada kitabxanaçılar ixtisas üzrə ən azı bakalavr olmalı, baş kitabxanaçı və kitabxana direktorları isə kitabxanaşünaslıq sahəsində magistr elmi-ixtisas dərəcəsinə yiyələnmişdirlər¹. Məsələn, bir həkim və ya riyaziyyatçı ABŞ-da kitabxana direktoru olmaq istəyərsə, mütləq bu sahədə müvafiq diploma (magistr) malik olmalı və ya 5 il həmin kitabxanada işlədikdən sonra İxtisaslı Kitabxana və İnformasiya mütəxəssisləri İnstitutunda (Chartered Institute of Library and Information Professionals) müvafiq imtahandan keçməklə sertifikatlaşdırılmalıdır².

¹ C.Reep. Do librarians need a master's degree? The American Library Association says: Yes!. www.jamesgmartin.center

² C.Armstrong. Working as a Librarian: What qualifications do you need? <http://www.jobs.ac.uk/careers-advice/non-academic-case-studies/618/working-as-a-librarian>; J.Varlejs, G.Walton. Strategies for Regenerating the Libr. and Inf. Professions. IFLA Publications Series 139. Publisher: München: K.G. Saur, 2009.

Bu xüsusda açıq-aydın görünür ki, post-sovet ölkələrinin kitabxanalarından fərqli olaraq, Qərb kitabxanalarına qeyri-ixtisas sahiblərinin “axını” nəticəsində bu və ya digər kitabxananın nüfuzu deyil, məhz ixtisasçı olmayan kadrların işgüzar səviyyəsi yüksəlir. Beləliklə, Qərb kitabxanalarında öz qeyri-ixtisasını ixtisasa dəyişməyən və ya ixtisasını artırmayan əməkdaş məhz “kitabxana işi” görməli olur, daha dəqiq, “kitabxanaçılıq” etmək mərhələsinə keçə bilmir.

Əslində bizim anlamımızdakı (və leksik bazamızdakı) “kitabxana işi” ilə “kitabxanaçılıq” arasındakı bu böyük fərq, artıq qeyd etdiyimiz kimi rus dilindən “Библиотечное дело” söz birləşməsinin Azərbaycan dilinə yanlış tərcüməsindən irəli gəlir. “Библиотековедение” sözü dilimizə birmənalı olaraq “Kitabxanaşünaslıq” kimi tərcümə olunduğu halda, “Библиотечное дело” sözü “kitabxanaçılıq” kimi deyil, məhz “kitabxana işi” kimi tərcümə olunaraq bir çox anlaşımazlıqlara yol açmışdır. Ümu-

miyyətlə, rus dilində “дело” sözü dilimizə tərcümədə “iş + ləmək”, “hərəkət + etmək”, “məşğuliyyət”, “məsələ” (Известное *дело*, адмиральский час самое настоящее время (А. Островский. *Свои люди сочтёмся*), “şirkət, biznes” (Məs.: Для открытия собственного *дела* необходим капитал), “sənəd tolpusu” (*Дело №...* на гражданина...) və s. mənalar verir. Lakin “дело” sözü isimlərdən sonra işləndikdə (ismi birləşmədə) artıq “iş” mənası vermir¹. Bu zaman “дело” sözü dilimizdəki “ç⁴i+l⁴q⁴” şəkilçisini əvəz edərək bilavasitə peşənin adını, müvafiq ixtisası, elmi istiqaməti bildirir. Əski rus dilində ümumiyyətlə “дело” (*дел+o*) sözü isimlərə şəkilçi kimi birləşərək bütövlükdə peşənin, ixtisasın adını bildirirdi. Müasir rus dilində bu tip hibrid sözlər artıq çoxdan arxaikləşsə də, onlardan bəziləri günü-

¹ Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка: 80000 слов и фразеологических выражений. 4-е изд., доп. — М.: ООО «А ТЕМП», 2006. — 944 с.; Большой толковый словарь русского языка. Гл. ред. С. А. Кузнецов. Первое издание: СПб.: Норинт, 1998.;

müzə qədər gəlib çıxmışdır: винодел+ие (şərabçı+lıq), ковродел+ие (xalçaçı+lıq) və s. Ötən əsrin əvvəllərinə qədər rus dilində “книгодел+ие” (kitabçı+lıq) sözündən də geniş istifadə olunmuşdur (...Господин Фурман... *делает книги, а не сочиняет их. Книгоделуе — его ремесло.*¹). Çox təəssüf ki, rus dilinə “Библиотека” və ya “Библиотечное дело” sözünün necə daxil olması ilə bağlı müfəssəl məlumat verən tarixi mənbələr yoxdur və ya günümüzə qədər gəlib çıxmamışdır. Hələlik Rus dilində “библиотека” sözünün işlədildiyi ilk mənbə İncilin 1499-cu ildə rus dilinə tərcümə olunmuş variantı (Gennadi İncili) hesab olunur. Burada kitabxana sözü bizans–yunan fonetikasına uyğun olaraq “*Вивліоѹка*” (“vivliofika”) şəklində yazılmışdır. Ümumiyyətlə, XVII–XVIII əsrlərdə, slavyan xalqları arasında kitabxana sözü-

¹ Белинский В. Г. Григорий Александрович Потемкин. Историческая повесть для детей // Литературное наследство. Т. 56: В.Г.Белинский П. Издательство АН СССР. — М., 1950. — С. 48. Впервые опубликован без указания подписи: «Современник», 1848, т. VII, №1, отд. III, стр. 74—75.

nü “vivliofika” kimi işlətmək ənənəsi mövcud olmuşdur¹. Mötəbər mənbələrə rast gəlmədiyimizdən fərz etmək olar ki, bu gün rus dilində “Библиотечное дело” şəklində ayrılmış ifadə illər əvvəl “библиотекоделуе” və ya “библиотекарство” kimi işlədilirmiş.

Beləliklə, həm “дело”, həm “делуе”, *həm də* “-ство” həmişə “iş” mənasında deyil, başqa mənalarda da işləndiyindən, o cümlədən 4 cür işlənən – “çılıq” əlavəsinə mənə ekvivalentliyi təşkil etdiyindən “Библиотечное дело” Azərbaycan dilində məhz “kitabxanaçılıq”dır, “kitabxana işi” deyil.

“Библиотечный вестник” jurnalında dərc olunmuş məqalədən² bir hissənin Rus dilindən Azərbaycan dilinə tərcüməsi söyləniləni bir daha təsdiq edir: “Чтобы привлечь молодых читателей, библиотеки используют различ-

¹Этимологический словарь русского языка. М.: Русский язык от А до Я. Издательство ЮНВЕС.– М., 2003.

² Рыжкова Т. И. Библиотека – открытый мир: новые формы библиотечной работы, привлечение читателей // Библиотечный вестник. – 2012. – Вып. 1(39), с. 32-34.

ные средства и формы библиотечной работы”. (Tərc.: “Kitabxanalar gənc oxucuları cəlb etmək üçün **kitabxana işinin** müxtəlif üsul və formalarından istifadə edirlər”. Bu məqalədə son dövrlərdə gənclərlə aparılan **kitabxana işlərindən** bəhs olunur: pulsuz internetdən istifadə etmək, yeni filmlərə baxmaq, dincəlmək, hətta kitabxanada gecələmək istəyən (yetər ki, bu gənclər daim mütləq mühitində olsunlar!) gənclərə **kitabxana işləri**, o cümlədən oxu zallarından kitabları yığb fonda qaytarmaq, kompüterləri söndürmək, üzlükdən (superüzlükdən) çıxmış kitabları səhmana salmaq, kitabların sürətini çıxarmaqda oxuculara yardım etmək və s. kimi vəzifələr tapşırılır. “Kitabxana işi” (rus. *библиотечная работа*) deyilən iş məhz budur. Bu işin “kitabxanaçılıq”la (rus. *библиотечное дело*) bilavasitə əlaqəsi yoxdur.

“Kitabxana işi” və “kitabxanaçılıq” anlayışları arasındakı leksik fərqləri müəyyən etdikdən sonra onların əhatə etdiyi fəaliyyət növlərinin də bölgüsünü aparmaqda fayda var.

Əvvəlcə müasir dövrdə fərdin bilavasitə kitabxana fəaliyyəti ilə bağlılığının 3 əsas səviyyəsini, formasını nəzərdən keçirək:

1. Ali kitabxanaşünaslıq təhsili almamış qeyri-ixtisasçılar kitabxanalarda yardımçı işlərin və əməliyyatların məcmusu olan – **kitabxana işini** yerinə yetirirlər.

2. Müvafiq sahədə ali və peşə-ixtisas təhsili almış kitabxanaçılar kitabxanada standartlaşdırılmış (reqlamentə uyğun) kompleks fəaliyyət – **kitabxanaçılıq fəaliyyəti** həyata keçirirlər.

3. Müvafiq sahədə yüksək ixtisasa yiyələnmiş mütəxəssislər (elmi və elmi-ixtisas dərəcəsi, elmi adları olanlar) isə elm və təhsil müəssisələrdə **professional, peşəkar kitabxanaçılıqla** məşğul olur, kitabxanaşünaslığın elmi əsaslarını və elmi-nəzəri, elmi-praktiki əhəmiyyətini gücləndirir, yüksəkixtisaslı kitabxanaçıların yetişdirilməsini təmin edirlər. Bu cür mütəxəssislər kitabxanalarda çalışdıqları zaman

müstəqil şəkildə metodiki qərarlar qəbul etmək iqtidarında olurlar.

Göründüyü kimi kitabxanaçılıq–kitabxanaçının, kitabxanaşünasın yerinə yetirdiyi **peşəkar işdir**. Əslində bu fikir haqlı bir ritorikaya rəvac verir: peşəkar iş müstəqil peşədir, yoxsa sadəcə bir iş növüdür? Çox vaxt eyni mənada işlədilsə də “*peşə, məslək*” və “*iş*” anlayışlarını bir–birindən fərqləndirmək lazımdır.

“Peşə” (fa. *پیشه* “pişe”) fars sözü olub, sənət, adət, tutulan yol, şəxsin özü üçün seçmiş olduğu istiqamət mənasını verir. Peşəkar, peşəgah (laboratoriya) sözləri buradan əmələ gəlmişdir. “Məslək” də (ər. *مسلك* “maslak”) sülük (yol) sözü ilə eyni kökdən olub, oxşar mənani ifadə edir. “İş” isə türk sözü olub (bir şeyə) işıq salmaq, bir şey yaratmaq, hazırlamaq, düzəltmək üçün göstərilən hər cür fəaliyyətdir. “*İşq, işig*” kökündən yaranmış “iş” sözü-nə ilk dəfə Orxon abidələrində rast gəlinir: *...işig küçig birtim ök* (...bir şeyə–iş, gücü verdim həmişə mənasında. Orxon abidələri. 735).

Bundan başqa, təsəvvüf fəlsəfəsinin görkəmli nümayəndəsi, türk dilinin inkişafında və yayılmasında böyük xidmətləri olmuş, türkcə yazılmış ilk şeirlərin müəllifi Aşiq Paşanın (1272 – 1333) “Qəribnamə”sində (“...iş buyuran kanı, bunlar işcidür”), Övliya Çələbinin (1611-1688) “Səyahətnamə”sində (“...gördüm ki, iş işdən keçdi”) “iş” sözünün ilkin işlənmə formalarını görürük.

Bu kimi təhlillər fonunda anlaşılar ki, **peşə** – insanın fiziki və mənəvi qüvvəsinin, yəni **işin** tətbiq sahəsidir. Yalnız xüsusi təhsil, hazırlıq və təcrübə nəticəsində nəzəri biliklərə və praktik vərdislərə yiyələnmiş bir insanın əməyinin yekunu (məsələn, kitabxana işi) peşəyə (məsələn, kitabxanaçılığa) çevrilə bilər. Belə olduğu halda, başqa bir suala da cavab axtarmalı oluruq: bəs cildçilik, çəkməçilik, dərzilik, zərgərlik, çilingərlik və s. peşədirmi? Xeyr, sadəliklərin sənətdir, işdir. Bu işləri ən yüksək zövqlə, bacarıqla, təcrübə ilə həyata keçirmək sənətkarlıqdır. Məsələn, bənnanın ustalılıqla tikdiyi, inşa

etdiyi bina onun sənətkarlığından xəbər verir; zərgərin, cildçinin, xalçaçının yaxşı əl işi sənətkarlıq nümunəsidir və s. Peşəkarlıq isə tamamilə başqa kateqoriyadır. O, peşənin triumfudur, sənətkarlığın çata biləcəyi son məqamdır.

Sənətkarlıqdan fərqli olaraq, peşəkarlığın meydana gəlməsi üçün yaranmış münasibətlərdə ən azı iki fərd, özü də qarşılıqlı şəkildə iştirak etməlidir. Məsələn, rəssamlıq ona görə iş, sənət sayılır ki, burada işigörən iş prosesində adətən cansız obyekt və canlı təbiətlə münasibətdədir. Rəssam həтта naturadan istifadə edərkən onun daim statik vəziyyətdə qalmasını, hərəkət etməməsini istəyir, onu bir növ canlı “cansız” hala gətirir. Bu isə ona görədir ki, rəssamın təsir obyektini natura deyil, kətdir, rəsmi çəkdiyi zəmindir.

Sənətkarlar peşəkarlardan fərqli olaraq qarşılıqlı əlaqədə olduqları obyektlərə (bu misalda məsələn, boyaya, fırçaya, kətana, palitraya, möbətə, gilə, palçığa və s.) münasibətdə sərbəst davranma imkanına malikdirlər.

Məsələn, həkimlər peşə sahibidirlər. Həkimin düzgün müalicə üsulu, uğurlu əməliyyatı peşəkarlıqdır, sənətkarlıq deyil. Onun tədqiqat obyektı xəstəlik, xəstəliyin yeganə dəfəndilmə vasitəsi isə düzgün müalicə olduğu üçün, həkimin işi (peşəsi) ancaq müalicə etməkdir. Onun yaradıcılıq, kreativlik, impravizə imkanı yoxdur və o, məsələn, əməliyyatı yalnız məxsusi üsul və tibbi avadanlıqla və ya konkret müalicə üsuluna xas əvəzləyici metodla apara bilər, amma tamam fərqli, aprobeasiya olunmamış, alternativ vasitəyə əl ata bilməz. Çünki sahib olduğu peşənin dəmir qaydaları mövcuddur. Rəssam isə sənətkardır: şəkli, mənzərəni istədiyi rəngdə, istədiyi vasitə ilə, istədiyi formada çəkər, palitrasına istədiyi rəngi əlavə edir; yaxud, dərzi palatı həm əvvəlcədən sifariş edilmiş ölçüdə, həm də ixtiyari şəkildə, istədiyi formada tikib sata bilər və s.

Dedik ki, bu və ya digər fəaliyyətdə peşəkarlığın yaranması ən azı iki fərdin (mütəxəssisin və ona ehtiyacı olan şəxsin) bilavasitə qar-

şılıqlı münasibətini zəruri edir. Məsələn, ayaqqabısı zədələnmiş birisi ayaqqabı ustasına ehtiyac duyur və ona müraciət edir. Amma onların arasındakı münasibət peşəkar münasibət deyil. Çünki usta, təmirə ehtiyacı olan ayaqqabını müştərinin ayağında deyil, ayrıca şəkildə təmir edir. Onun bu prosesdə istifadə edəcəyi üsulların, vasitələrin (yapışqan, ip və s.) mənşəyi, adı müştəri üçün əhəmiyyət kəsb etmir.

Bu məsələyə başqa, istisna təşkil edən tərəfdən də yanaşmaq mümkündür. Məsələn, aktyorluğun sənət və ya peşə olması ilə bağlı da fərqli fikir yürüdənlər var. Lakin bilavasitə insanlara-subyektlərə xitab etməsinə baxmayaraq, hər hansı aktyorun işini peşəkarlıq adlandırmaq olmaz. Hərçənd ki, dilimizdə tez-tez “peşəkar aktyor” epitetindən istifadə edildiyinin şahidi oluruq, əslində hər bir uğurlu aktyor yaxşı, əla, görkəmli sənətkardır və heç bir halda peşəkar deyil. Çünki yekunda öz tamaşaçısına təsir, nüfuz üsullarını müəyyənləşdirən, diktə edən məhz aktyorun özüdür və onun ifa etdiyi

rolu şəxsi jestikulyasiya imkanları, özünəməxsus intonasiya ilə imitasiya etməsində, zaman-zaman impravizəyə yol verməsində, öz şəxsi zövqlərinə söykənməsində heç bir qəbahət yoxdur. Bunun əksinə olaraq, məsələn, qatar maşinistinin hərəkət qrafiki ilə bağlı hər hansı bir özfəaliyyət etməsinə imkan verilmir; çünki ani gecikmə və ya tələskənlik insan tələfatına gətirib çıxara bilər. Maşinist qatarda olan sərnəşinlərlə bilavasitə ünsiyyətdə olmasa da, üz-üzə gəlməsə də, onların vaxtında, təhlükəsiz şəkildə mənzil başına çatmasına məsuldur. Peşəkarlıq öhdəliyi təkcə maşinisti, həkimi, alimi düşündürmür, o, kitabxanaçını da bir növ–oxucuya düzgün informasiya istiqaməti verməkdə məsul edir.

Dünya şöhrətli yazıçı, ən gözəl əsərlərini məhz kitabxanaçı işləyərkən yazmış, ömrünün ahıl çağında, kor olmasına baxmayaraq Argentina Milli Kitabxanasına rəhbərlik etmiş Xorxe Luis Borxes (1899-1986) bu xüsusda deyirdi ki, oxucunu çaş-baş salan, düzgün istiqamətləndir-

məyi bacarmayan kitabxanaçını “ayaq üstə yatmağa məhkum etməklə” cəzalandırmaq lazımdır. Ədibin kitabxanaçı məsuliyyətsizliyi ilə bağlı başqa bir fikri isə “Babil kitabxanası” adlı əsərində yer alıb: *“...kitabxanaçılıqda kimsə yeni–özü də regressiv bir metod icad edib. Oxucu kitabxanaçıdan tutaq ki, “A” kitabını istəyir. Kitabxanaçı həmin “A” kitabını tapıb oxucuya vermək əvəzinə, məcbur edir ki, o, həmin kitabın yerini bildirən başqa, məsələn “B” kitabını oxusun. Tezliklə oxucuya aydın olur ki, “B” kitabını tapmaq üçün, gərəkdir ki, “C” kitabını oxuyasan. Beləliklə, “A” kitabına çıxmaq istəyən oxucu bu minvalla, ona lazım olmayan neçə-neçə B, C, D, E, F və s. kitablarını oxuyub, vaxtını boşa sərf edə bilər.”*

Məhz bu cür məsuliyyət paradigmaları peşəkarlığın əsasını təşkil edir, onu formalaşdırır və peşə üzrə inzibati-texniki, hüquqi, etik davranışları müəyyən edir.

Bu kimi baxışlar fonunda dilimizdəki “peşə” və “iş” anlayışlarının işlənmə formalarına

da nəzər yetirməliyik: *“Onun köhnə peşəsidir, getdiyi yerdə batıb qalar”* (Ə.Haqverdiyev), *“Yusif gecdən–gec dilləndi: Dedi–qodu yaymaq Qaradonlunun köhnə peşəsidir”* (İ.Hüseynov). Göründüyü kimi, görkəmli yazıçılarımızın bəddii əsərlərindən götürülmüş bu nümunələrdə “peşə” kəlməsi “iş”, “adət” mənasında verilmişdir. Və yaxud, *“Axund, Tahirzadənin yaşını, təhsilini, işini və peşəsini soruşdu”*. (Mir Cəlal). Bu nümunədə isə görkəmli ədibimiz “iş” ilə “peşə” arasında fərq qoyur.

Demək, “iş” hər bir adamın müəyyən vərdişlərə, adətlərə, fəndlərə, təcrübələrə yiyələnməklə həyata keçirə biləcəyi fəaliyyətdir. Peşə isə həmin işin nəzəri, elmi əsaslarını müəyyənləşdirməklə, mənimsəməklə, öyrənib sınaqdan keçirməklə yerinə yetirilən formasıdır. Dedik ki, bənnalıq, cildçilik, dərzilik və s. işdir. Lakin unutmamalıyıq ki, bu işlərin peşəkarlıq mənbəyi də mövcuddur. Məsələn, bənnalıq işinin peşəkarlıq mənbəyi memarlıqdır. Dərziliyin peşəkarlıq forması modelyerlikdir. Başqa cür desək,

memarlıq peşə, memar isə peşəkardır. Memar üçün sifarişçinin hazır binada həm fiziki, həm də mənəvi-erqonomik rahatlığı daha önəmlidir. Bənnə isə memarın bu arzusunu, peşəkarlıq nümunəsi olan layihəsini, tapşırığını, işini yerinə yetirən sənətkardır.

Məsələn, modelyer ona görə peşəkardır ki, onu paltarın hansı üsulla, hansı materiallarla tikiləcəyi deyil, hazır məhsulun subyekt–model üzərindəki son görüntüsü, yəni məsələnin estetik tərəfi daha çox düşündürür. Tikiş fabrikində çalışan dərzisi üçün isə əsas məsələ qarşıya qoyulan məqsədə çatmaqdır; uyğun ölçü və keyfiyyətdə, tələb olunan kəmiyyətdə geyim hazırlamaq və istehlakçının ixtiyarına vermək. Tikidyi paltarın kimin əynində necə görünəcəyi barədə düşünmək isə onun marağında deyil.

Əczaçılıq (provizorluq) və farmasevtika arasında da eyni müqayisə mümkündür. Əczaçı (provizor) toksikoloji kimyanı, dərman maddələrinin kimyəvi tərkibini bilən, dərman vasitələrinin hazırlanması, standartlaşdırılması, key-

fiyyətinin qiymətləndirilməsi, saxlanması və buraxılmasına məsuliyyət daşıyan, müvafiq sahəyə dair xüsusi elmi və praktiki bilikləri olan peşəkar dərmanşünasdır. Farmasevt isə əczəçinin təlimatı üzrə kimyəvi maddələri bir-birinə qatan, hazır formula üzrə dərmanları hazırlayan şəxsdir.

Məsələyə məhz bu cür yanaşma–insan fəaliyyətinin müxtəlif sahələrini “peşə” və “iş”, “peşəkarlıq” və “işgüzarlıq” (burada “işgörmə” mənasında) anlayışlarının müqayisəli təhlili kontekstində araşdırma bir çox leksik-semantik və funksional məsələləri daha aydın anlamağa imkan verir.

Terminoloji bazaya lingvo–konseptual baxış

Kitabxanaçılığın əsil mahiyyətini izah etmək üçün, bəzi anlayışların nümunəsində **kitabxanaçılıq terminologiyasının bazasına lingvo–konseptual baxışa ehtiyac var.**

Linqvistik müstəvidə olsa da “*kitabxana işi*” termini əvəzinə “*kitabxanaçılıq*” ifadəsinin işlədilməsi ilə nəyisə anındaca dəyişməyin mümkünlüyü tərəddüdlü görünür. Əks argument yarada biləcək sual da açıq-aydındır: dilimizdə “*çit⁴+lıq⁴*” leksik şəkilçiləri birlikdə elə “*iş görən + onun yerinə yetirdiyi iş*” mənasını ifadə etmirmi? Həqiqətən də, dilimizdə isimdən isim düzəldən “*çılıq⁴*” şəklində suffiks tandemi insanın məşğuliyyətinə, sənətinə işarə vermək üçün işlədilir.

Azərbaycan dilçiliyində *-çılıq⁴* şəkilçisinin ayrılmaz hissəciklər olaraq vahid sözyaratma vasitəsi kimi mövcudluğu müvafiq elmi məqalə və ədəbiyyatda öz əksini tapmışdır¹.

Məsələ burasındadır ki, qədim dövrlərdə türk dilində “*çit+lıq*”, “*çi+lik*” kimi şəkilçi bir-

¹ Cəfərov S. Müasir Azərbaycan dili (leksika) II hissə. B., Maarif, 1982.; Həsənov İ. Müasir Azərbaycan dilinin leksikası. B., 2007.; Hüseynov Ş. Azərbaycan dilində qrammatik vahidlərin inkişafı (şəkilçilər). B., BDU nəşriyyatı. 2003.; Kazımov Q. Müasir Azərbaycan dili (morfologiya). B., Nurlan, 2010.; Mirzəzadə H. Azərbaycan dilinin tarixi qrammatikası: dərslik. Bakı: Azərbaycan Universiteti Nəşriyyatı, 1990, 376 s.

ləşmələri məhz “*iş görən və onun gördüyü iş*” mənasında işlədilmiş və bu formada söz yaradıcılığı müasir dövrümüzə qədər gəlib çıxmışdır. Lakin indikindən fərqli olaraq, əvvəlki dövrlərdə sözügedən suffiks birləşmələri isimlərə tək-cə peşə anlamı vermək üçün əlavə olunmuş, qədim türklər bu şəkilçilərdən insanların gündəlik məşğuliyyətini, işini–gücünü səciyyələndirmək üçün də istifadə edirmişlər. Məsələn, *naxır+cılıq*, *dəniz+çilik*, *balıq+cılıq*, *dastan+çılıq* və s. kimi sözlər işləndiyi halda *həkim–çilik* əvəzinə *təbib+lik*, *loğman+lıq*, *alim+çilik* əvəzinə *alim+lik*, *müəllim+çilik* əvəzinə *müəllim+lik* və s. kimi sözlər işlədilmiş və müvafiq filoloji qəliblər bugün də işləkdir.

Ş.Hüseynovun tədqiqatında *–çılıq*⁴ qrammatik vahidi ilə bağlı tutarlı faktlar yer almışdır¹.

Müəllif bu əsərində peşə sahibini və onun peşəsini, sənətini məlum edən *–çı*⁴ və *–lıq*⁴ şə-

¹ Hüseynov Ş.Q. Azərbaycan dilində qrammatik vahidlərin inkişafı (şəkilçilər). B., BDU nəşriyyatı. 2003.

kilçilərinin həm ayrı-ayrı işlənmə prinsiplərini araşdırır, həm də qovuşma faktorunu əsas götürərək *–çılıq*⁴ şəkilçisini tərkib hissələrinə ayırmamaqla vahid bir formant hesab edir. Həmin formantın vahidliyini isə bütöv məna atmosferi yaratmasında görür. Və bunu “vahid morfo-semantik mərkəzin yaranması ilə bağlı” izah edir.

Başqa bir məqalədə¹ isə isimlərə qoşulan *–çılıq*⁴ da qovuşmanın birinci və mühüm komponenti olan *–çı*⁴ nın işlənmə tezliyi üzrə sözlər aşağıdakı kimi qruplaşdırılmışdır:

1) komponentin birinci tərəfi zəif inkişaf edənlər: *sözçülük*, *öhdəçilik*, *ədavətçilik*, *türkçülük*, *Azərbaycançılıq* və s.

2) komponentin birinci tərəfi qismən inkişaf edənlər: *bağçılıq*, *arıçılıq*, *südçülük* və s.

3) komponentin birinci tərəfi heç inkişaf etməyənlər: *müəllimçilik*, *çobançılıq*, *həkimçilik* və s.

¹ Həsənova N. Müasir Azərbaycan dilində *–çılıq*⁴ şəkilçisinin işlənməsinin qanunauyğunluğu // Filologiya məsələləri – № 2, 2015. s. 177-182.

Bizə aydın olmayan səbəbdən bu bölgüdə “komponentin hər iki tərəfi tam inkişaf edən-lər” bölməsi verilməmişdir. Halbuki, dilimizdə hər iki komponenti inkişaf etmiş *kitabxanaçılıq*, *kitabçılıq* kimi leksik vahidlər kifayət qədərdir. O da dəqiqdir ki, dildə məhz bu cür hərtərəfli inkişaf etmiş sözlərin daha çox işlədilməsi dilin sosial-kommunikativ imkanlarını qorumaq baxımından həyati əhəmiyyət daşıyır. Bu mənada, qloballaşmanın, qlobal dil situasiyalarının bütün dillərə olduğu kimi, Azərbaycan dilinə də göstərdiyi təsiri azaltmağa çalışmalı, lingvistik ekspansiyadan mümkün qədər sığortalanmalıyıq. Yəni, hər iki komponenti yaxşı inkişaf etmiş məsələn, “*dənizçilik*” sözünü “*dəniz işi*” və ya “*əczaçılıq*” sözünü “*əcza işi*” şəklində errativləşdirmədiyimiz kimi, “*kitabxanaçılıq*”-ı da “*kitabxana işi*”-nə sinonim etməməliyik. Eyni zamanda, heç bir leksik qayda ilə uyğunlaşmasa belə, günbəgün dilimizə nüfuz edən, istər elmi ədəbiyyatda, istərsə də mətbuat səhifələrində tez-tez rast gəldiyimiz “*narahatçılıq*”,

“*nigarançılıq*”, “*salamatçılıq*” kimi sözlərdən –*çılıq* qədər önəmli şəkilçini geri almalı və daha faydalı söz yaradıcılığı proseslərində istifadə etməliyik. Bunu yadda saxlamağımız kifayət edə ki, peşə, sənət anlayışı bildirən sözlərdə şəkilçi –“*çı+lıq*” şəklində parçalanır, mücərrəd məna bildirdikdə isə bütöv şəkildə –“*çılıq*⁴” kimi götürülür və bir qayda olaraq ismə artırılır. “Narahat”, “nigaran”, “salamat” sözləri sifət olduğuna görə, *narahatlıq*, *nigaranlıq*, *salamatlıq* şəklində yazılmalıdır.

Apardığımız bu lingvo-konseptual araşdırmada meydana çıxan çətinliklərdən biri də dilimizdə –*çılıq*⁴ suffiksinin köməyi ilə düzələn sözlərdən hansının “iş”, hansının isə “peşə” mənası verdiyini ilk baxışdan müəyyən edə bilməməklə bağlıdır.

Son əslərədək, isimlərə qoşulmaqla məsələn, *dulus+çuluq*, *arı+çılıq* kimi qədim iş növlərini ifadə edən –*çılıq*, bugün çox asanlıqla *bank+çılıq*, *proqram+çılıq*, *kitabxana+çılıq* kimi peşələri də ifadə edir. Və bu yanaşma de-

mək olar ki, bütün türk dilləri ailəsinə xasdır. Yalnız yeni uyğur və özbək türkcəsində bu sahədə müəyyən işlər aparılmışdır. Belə ki, yeni uyğur türkcəsində –*çilik* şəkilçisi peşə bildirən məşğuliyyətin adını düzəltəndə suffiksin qarşısına –*can*, özbək türkcəsində isə – *çan* şəkilçiləri əlavə olunur: məsələn, uyğur dilində “*mozdoz+çilik*” “başmaqçılıq” mənası verir və sırf başmaq, ayaqqabı təmiri, tikişi işinə bağlılığı göstərir. Əgər məşğuliyyətin məhz peşə, məslək olduğunu ifadə etmək lazım gəlirsə, o zaman, qeyd etdiyimiz kimi mürəkkəb suffiksdən öncə –*can* şəkilçisi işlədilir və məsələn, bilim+*can+çilik* (alimlik) sözü əmələ gəlir¹.

–*çılıq*⁴ şəkilçisi bütün türk xalqlarının dilində bu və ya digər şəkildə işləndiyindən, kökü “kitab” və “kitabxana” olan “kitabxanaçılıq” da türkdillilər üçün anlaşılan termindir. Amma onu da təəssüflə qeyd etməliyik ki, “kitabxana” sözündən fərqli olaraq, nə qədər anlaşılan olsa

¹ Talip Yıldırım. Yeni Uygur türkcəsində isimden isim yapım ekleri. Türkoloji Dergisi. 2001, cilt: 14, sayı: 1, s. 255-262.

da türkdilli xalqlar tərəfindən “kitabxanaçılıq” ortaq leksik vahid kimi qəbul olunmamışdır.

Dilimizdə “kitabxana”, “kitabxanaçılıq” sözlərinin hansı dövrdən işlənməyə başlaması ilə bağlı dəqiq tarixi mənbələr olmasa da, ehtimal etmək olar ki, XVIII əsrin sonu-XIX əsrin əvvəllərindən etibarən “*Dar-əl kütub*”, “*Xazə-nət-ül kütub*”, “*Beyt-ül-kütub*”, “*Dar-əl hikmə*” kimi müxtəlif adlarla tanınan kitab evlərinə “kitabxana” deyilməyə başlanmışdır. Ərəbcə “*maktaba*” (kökü “*kətb*” – yazmaq felindən) və farsca “*xane*, *kaneh*” (ev) sözlərinin birləşməsindən əmələ gəlmiş “kitabxana” sözünə (“*kütüb-hane*” şəkildə) ilk dəfə Əhməd Vəfik Paşanın “*Ləhce-i Osmani*” (1876) adlı lüğətində rast gəlinmişdir. Baxmayaraq ki, “kitabxana” artıq qeyd etdiyimiz kimi ərəb və fars sözlərinin birləşməsindən əmələ gəlmişdir, bu sözü məhz türklərin leksik söz yaradıcılığının məhsulu hesab etmək olar. Çünki nə arxivlərdə, nə əski əlyazmalarda bunu inkar edəcək faktlara (məntiqili olaraq ərəb-fars mənbələrinə) rast gəlirik, nə

də məsələn, ərəbdilli ölkələrdə “kitabxana” terminindən istifadə olunduğunun şahidi oluruq. Ərəb dilində “kitabxana” anlayışından təkcə müasir dövrdə deyil, ümumiyyətlə heç vaxt istifadə olunmamış və bugün də “kitabxana” elə “Maktaba” şəklində qalmışdır. Müasir farsçada isə kitabxana “*ketâbxâne*”dir. Amma bu sonuncu fakt da onu deməyə əsas vermir ki, “kitabxana” sözünün yarandığı leksik areal fars dilidir.

Bugün “kitabxana” sözü bütün türk xalqlarının, eləcədə başqa xalqların dilində (məsələn, Avstroneziya dilləri arasında ən önəmli dil olan Malay dilində) “*kimanxana*”, “*kutubxona*”, “*kitapxanä*”, “*kutubkhanah*” və s. formalarında işlədilir.

Dünya kitabxana tarixinin zənginləşməsində, kitab və kitabxanaların fenomenal dəyər qazanmasında türklərin oynadığı rol təkcə bu sahədəki söz yaradıcılığı ilə bitmir. Azərbaycan Səfəvi dövlətinin, Osmanlı imperiyasının dövlət, elm-mədəniyyət xadimlərinin böyük bir coğrafiyada kitabxanaçılıq sahəsinin inkişafı ilə

bağlı misilsiz xidmətləri elmə çoxdan və kifayət qədər yaxşı məlumdur.

Kitabxanaşünaslıq üzrə bəzi anlayışların yeni etimoloji təhlili

Kitabxanaçılıq sahəsində istər bu, istərsə də başqa miqyasda söz yaradıcılığından bəhs etmişkən bir haşiyə də çıxmaq istərdik: “*kitab*” və “*kitabxana*”nın ingilis və bir sıra başqa Qərb dillərindəki qarşılığı olan “*book*” və “*library*” sözlərinin etimoloji əsası haradan qaynaqlanır? Doğrudanmı bu sözlər ilk baxışdan göründüyü kimi uzun illər əvvəl qərb dillərindəki leksik-morfoloji söz yaradıcılığından əmələ gəlmişdir? Dəqiqləşdirmə üçün müraciət etdiyimiz mənbələr bu xüsusda müxtəlif məlumatlar verir. Məsələn, 1882-ci ildə nəşr olunmuş “İngilis dilinin etimoloji lüğətində”¹ (səh. 70) göstərilir ki, “*book*” (kitab) sözü (niderland

¹ Skeat W. Walter An etymological dictionary of the English language. 1882, Clarendon Press, 838 p.

dilində “boek”, island və isveç dillərində “be(u)k, bo(u)k”, danimarkaca “boq”, almanca “buch” və s.) “fıstıq ağacı”nın ingilis dilindəki adından (“beech-tree”) yaranmışdır. Müəllif öz fikrini belə əsaslandırır ki, Avropa xalqları ilk kitablarını məhz fıstıq ağacına yazdıqlarından “book” sözü bu bitkinin adına həmahəngdir.

1789-cu ildə nəşr olunmuş “İngilis dilinin universal etimoloji lüğəti”ndə¹ isə (səh. 165) “book” sözünün başqa bir ingilis sözü olan “bark”dan (“ağac qabığı”) əmələ gəldiyi qeyd olunur.

Nəzərə alsaq ki, bugün də bir çox Qərb və slavyan dillərində, o cümlədən Rus dilində fıstıq ağacı “buk” adı ilə tanınır (rus. *буквое дерево*), deyə bilərik ki, əlbəttə, bu etimoloji araşdırmalarda həqiqət payı yox deyildir. Başqa sözlə, “book” sözünün məhz kağızın xammalı olan ağac və ağac qabığının adı ilə əlaqələndirilməsi və yaxud rus dilindəki “бука” (“hərflər”) ilə əlaqələndirilməsi.

¹ Bailey N. Nathan. An universal etymological English dictionary. Edinburgh, Neill and Company, 1789, xiv, 934 p.

sözünün kökündə də məhz yazı, kitab ilə bağlı komponentlərin axtarışı normaldır. Lakin biz bu etimoloji axtarışlarda natamamlıq hiss edirik və müvafiq məsələ ilə bağlı öz qənaətimizi ortaya qoymaq istəyirik. Xüsusilə vurğulamaq istəyirik ki, bu tədqiqata qədər buna bənzər elmi tədqiqatlar aparılmamışdır və gəldiyimiz nəticə yenidir. Beləliklə, bizim ingilis dilindəki “book” sözünün etimologiyası ilə bağlı lingvo-konseptual qənaətimiz belədir:

1. İngilis dilindəki “book” sözü türk dilindəli “bük” (“bük”, bükmə) sözündən yaranmışdır.
2. İngilis dilinin etimoloji lüğətlərində qeyd olunduğu kimi “book” sözü fıstıq ağacının ingiliscə qarşılığı olan “beech tree” sözündən alınmışdır, bilməz, çünki “bi:ç tri:” kimi oxunan bu sözün “buk” formasına assimilyasiya olunması inanılmaz görünür. Bu da onu göstərir ki, “book” sözü fıstıq ağacının başqa dillərdəki qarşılığı olan “boka”, “bouk”

adlarından götürülmüşdür. Məsələn, alman dilində kitab da, fıstıq ağacı da “buch”dur (“bux” kimi oxunur) və sözün mənşəyi ilə leksik mənası arasında bağlılıq məntiqli görünür.

İndi isə hər iki iddianı əsaslandıraraq: türk dilində “*bük*” (*bülk*) sözü “*bü*” (qatlamaq, əymək, tıxamaq) və “*+lk*” suffiksindən yaranmışdır. Bu sözə görkəmli türk filoloqu, türkologiyanın banisi Mahmud əl-Kaşğarinin (1029-1105) dünya ədəbiyyatında türkdilli xalqların ilk ensiklopediyası olan “*Divanu Luğat-it-türk*” əsərində rast gəlirik.

Əsərdə ayrıca “*bük*” leksik vahidi də işlənmişdir. Mahmud əl-Kaşğari qeyd edir ki, “*bük*” sözü “*əngəl, tıxac; sıx, keçilməsi çətin olan yer*” mənası verir. Başqa bir araşdırmada¹ isə qeyd olunur ki, Mahmud Kaşğarinin “*keçilməsi çətin olan*” dediyi yer – meşədir, ağaclıq-

¹ Sevgi Orhan. Orman(-lar), ormanlık alan ve orman alanı terimleri: kullanım sorunları ve öneriler. Avrasya Terim Dergisi, 2013, 1 (1). s. 59 - 73

dır. Məqalədə deyilir ki, müasir türkcədə “*bük*” kəlməsi “ağac, ağaclıq, ağac bitən yer, qamışlıq” sözlərinin ekvivalenti kimi müstəqil şəkildə işlənə bilməsə də, söz yaradıcılığındakı mövqeyini qoruyub saxlaya bilmişdir. Türkiyənin sıx meşələri ilə tanınan Karabük (“qara ağac”, “qara meşə” mənasında) rayonunun adı da məhz bu cür meydana gəlmişdir.

İstər miladdan öncəki tarixdə, istərsə də erkən və orta əsrlərdə – kitabın blok şəklində cildlənməsinədək – yazı materialları (pəpirus, perqament, ağac qabığı, parça, müşəmbə, kağız və s.) bir qayda olaraq, rulon (lülə) şəklində bükülüb sandıqlarda, küplərdə, rəflərdə saxlanılır, bir yerdən başqa yerə daşınırdı. Türklərin bu cür “kitab”lara “*bükmə*” və ya “*bükü*” deməsi ilə bağlı tarixi qaynaqlara rast gəlməsək də, qatlanmış, burulmuş, qamışşəkilli əşyaya “*bülk*” deməsi bizdə şübhə doğurmur.

Bundan başqa, Avstroneziya dillərində danışan 250 milyondan çox insanın (indoneziyalılar, malaylar, filippinlilər, tayvanlılar və s.) ki-

tabı “*buku*” adlandırması da dediklərimizin–türk dilinin XII əsrdən etibarən bu dillərə təsirinin–göstəricisidir.

Bununla da biz, ingilis dilindəki “*book*”un bir çox anqlo-sakson mənşəli mənbələrdə¹ qeyd olunduğu kimi, fıstıq ağacının ingilis dilindəki qarşılığından deyil, əsil türk sözü olan “*bük*”-dən, “*buklet*”in isə “*büklət*”dən yarandığını göstərmiş olduq.

Yeri gəlmişkən, qeyd etmək lazımdır ki, fıstıq ağacının başqa bir adı da “*fagus*”dur. Bir-biri ilə heç bir halda səsləşməyən “*beech-tree*” (ing. fıstıq ağacı) sözündə “*book*” kəlməsinin mənşəyini axtarmaqdansa, “*fagus*”da ingilis dilindəki “*pages*” (vərəqlər, səhifələr) sözünün kökünü axtarmaq dilçilik nəzəriyyəsi baxımından da daha məqsəduyğundur. Amma nədənsə, ingilis dilçiləri bu adda heç bir məna çaları

¹ B.Katz, R.Kinder. Publishing and review of reference sources. The Haworth Press (1986), 336 p./ F.Rufner. The Buzz industry and the Book Industry From beech trees to books. pp. 131-137; Onions G. The Oxford Dictionary of English Etymology 1st ed. Oxford, Clarendon Press, 1966, 1026 p.

axtarmır və ya görmürlər. Halbuki, orta əsrlərdə qərb dillərində samit səslərin tez-tez bir-birini əvəzlədiyini (məsələn, “*y*” hərfinin bəzən “*y*” bəzən “*j*” kimi yazıldığını və səsləndiyini), o cümlədən, “*f*” və “*p*” fonemlərinin qarşılıqlı assimilyasiyaya uğradığını (məs. philip – filipe-felippe) nəzərə alsaq, “*fagus*”un həm də “*phagus*”, “*pagus*” olduğunu görəcəyik. Bizim fikrimizcə, “*phagus*” və ya “*pagus*” sözü rahatlıqla ingilis dilindəki “*page*” (“vərəq”), “*pages*” sözünün mənşəyini təşkil edə bilər. Onsuz da, ingilis dilçilərinin “*pages*” sözünün etimologiyası ilə bağlı elmi araşdırmaları özləri tərəfindən də birmənalı qarşılanmır.

Məsələn, dünyada müasir etimoloji araşdırmaların banilərindən hesab olunan, görkəmli ingilis dilçi alimi Uolter Sket (1835-1912) öz lüğətində¹ (səh. 414) “*page*” sözünün kökünü latın dilindəki “*pangere*”² (“bağlamaq”), “*pa-*

¹ Skeat W. Walter. An etymological dictionary of the English language. 1882, Clarendon Press, 838 p.

² Ehtimal etmək olar ki, bu sözün dilimizdəki “pəncərə” sözü ilə əlaqəsi var.

geantry” (səhnələşdirmək) və s. sözlərində ax-tarsa da, dönə-dənə qeyd edir ki, bunlar sadəcə ehtimaldır və etimoloqlar tərəfindən birmənalı şəkildə qəbul olunmur. Və nəhayət, Sket əlavə edir ki, “page” sözünün kökü Latın sözü olan “pàgina” (“yarpaq”. Dilimizdə vurğusu I heca-ya düşməklə, “pağina”, “paqina” kimi oxu-nur) da ola bilər. Hər halda, “vərəq” sözünün ağacla, bitki ilə bağlılığı bizə də məntiqli gö-rünür (*yar+paq(ina) modifikasiyası da diqqəti cəlb edir.*) Bununla belə, biz öz qənaətimizi də-yişmir, ingilis dilindəki “pages” (vərəqlər, səhi-fələr) sözünün fıstıq (buk) ağacını başqa adı olan “phagus”dan da əmələ gələ biləcəyini dü-şünürük.

İngilis dilində mənşəyi haqqında “çox də-rinə gedilməyən” sözlərdən biri də “*library*” (“kitabxana”) sözüdür. Bu sözün düzgün etimo-loji təhlili həm də “librarianship”, “library sci-ence” kimi anlayışların da haradan qaynaqlan-dığını göstərəcəkdir.

Etimologiyaya həsr olunmuş bir çox nəşr-lərdə^{1,2,3,4,5} “*library*” sözünün latın mənşəli “*bark*” (ağac qabığı) + “*arius*” (“haqqında”, “icraedən”) sözlərinin birləşməsindən, alban di-lindəki “*labë*” (“mantar palıdı”), Hind-avropa dillərindəki “*leup*” (“bir şeyin qabığını soy-maq”), “*yarpaq*” sözünün Niderland (“*loof*”), alman (“*laub*”), irland (“*luibh*”) dillərindəki qarşılığından, Litva dilindəki “*lúoba*” (“qa-bıq”) və s. köklərdən alındığı deyilir.

Əsas vurğu isə “kitab” sözünün müxtəlif dillərdəki “*liber*” (Latın), “*lufro*” (əski ital-yan), “*libro*” (ispan) və “*livre*” (fransız) kimi səslənən qarşılıqlarına edilir. Amma heç bir

¹ Barnhart, Robert K., Dictionary of Etymology: The Origins of American English Words. New York, Harper Collins Publishers, Inc., 1995.

² Harrap’s Five-Language Dictionary: English-French-German-Ita-lian-Spanish, Bromley, Harrap Books, 1991.

³ Merriam-Webster, ed., The Merriam-Webster New Book of Word Histories. Springfield, Massachusetts, Merriam-Webster Inc. Publishers, 1991.

⁴ Michiel de Vaan. Etymological Dictionary of Latin and the other Italic Languages. Brill, Leiden-Boston, 2008, 840 p.

⁵ Skeat W. Walter. An etymological dictionary of the English lan-guage. 1882, Clarendon Press, 838 p.

əsərdə bu sözlərin daha dərin etimoloji qatları araşdırılmır. Məsələn, “alkoqol”un ərəb, “yoğurt”un türk mənşəli sözlər olmasını yorulmadan təkrarlayan Qərb alimləri, nədənsə elm və təhsillə bağlı sözləri birmənalı olaraq, qeyri-türk və qeyri-ərəb mənşəli hesab edirlər. Həlbuki, bir qədər araşdırsaq, görürük ki, Avropaya bir çox sözlər kimi “*livro, livre, livrar*” (*kitab*) sözləri vaxtilə ərəb istilalarına məruz qalmış Fransa və İspaniyadan yayılmışdır. Əlbəttə, biz anlayırıq ki, etimologiya elmi hər zaman arqumentasiyaya, dəqiq biliklərə əsaslanma bilmir. Etimologiyada əldə edilən nəticə nə qədər reallığa yaxındırsa, bir o qədər də ondan uzaqdır və burada başlıca rolu tədqiqatçının söz yaradıcılığı sahəsindəki bilikləri, təxəyyülü, fərziyyələri, ehtimalları, müxtəlif dillər arasındakı relevant əlaqələri üzə çıxarmaq imkanları oynayır. Elə isə, bu sahədəki alternativ konsepsiyaların da yaşamaq hüququ vardır. Məsələyə linqvo-konseptual aspektdən yanaşaraq öz qənaətimizi bildirməli olsaq, deyə bilərik ki, “*library*” kəl-

məsi özünün “*livro, livre, livrar*” qəlibli kökləri ilə ərəb dilindəki “*vārāk*” (vərəq) və “*la'av-rāk*” (sənəd, səhifələr, vərəqlər) sözündən yaranmışdır. Bu məntiqə, İngilis dilində yarpaqşəkilli balıqlara “*leaffish*”, türkcə “*levrek*”, yunanca “*levraki*” deyilməsi də əbəs deyil.

Ərəb sözü olan “*avrāk*”ın sənəd-kargüzarlıq-kitabxana işinə təsirini təsdiqləyən bir başqa arqument isə ondan ibarətdir ki, məsələn, Türkiyə türkcəsində “*varak*” sözündən istifadə olunmasa da, “*evrak*” (sənədlər, qovluq, məlumatlar, dosye) anlayışından bugün də geniş istifadə edilir¹.

Nəticədə, konseptual olsa belə, qənaətimiz ondan ibarətdir ki, ingilis dilindəki “*book*” (*kitab*) türk dilindəki “*bük*”dən, “*library*” (*kitabxana*) isə ərəbcə “*l'avrak*”dan (səhifələr) əmələ gəlmişdir.

Bu və digər kitabxana terminlərinin keçdiyi təşəkkül trayektoriyasını izlədikdən və mü-

¹ Erdem, İ. Konuşma dili açısından Arapça ve Farsça alıntı kelimelerin bugünkü durumu. Ana Dili Eğitimi Dergisi, 2013. 1(1), s. 92-100.

əyyən suallara aydınlıq gətirdikdən sonra, peşələrin və peşəkarlığın tarixi inkişaf mərhələlərində qazandığı xüsusiyyətləri bu cür ümumiləşdirmək olar:

1. Peşə ilk növbədə onu təmsil edən şəxsə, topluma, cəmiyyətə fayda verməlidir;

2. Peşə fəaliyyəti daim yenilənən informasiya təminatı sisteminə malik olmalı, müasir metodoloji bilikləri sürətlə əxz edə bilməlidir;

2. Peşəkar-cəmiyyətin digər üzvlərindən daha yüksək əxlaqi dəyərlərə, etik normalara yiyələnmişdir;

3. Peşə sahibi olmaq istəyən şəxs onun üçün müəyyən olunmuş qaydalara əməl etməli, məsuliyyət daşımali və vəzifəsinin icrasını ləyaqətlə həyata keçirməlidir.

Qətiyyətlə demək olar ki, sadalananları öz tətbiq dairəsində intişar etdirən **kitabxanaçılıq-sadəcə iş növü deyil, o, bir peşədir.**

Kitabxanaçılığın mahiyyətini açmaq üçün "Kitabxana işi haqqında" Qanunda "kitabxana işi"nə aşağıdakı təyinat verilir:

kitabxana işi– *elm, informasiya, mədəniyyət, təhsil və tərbiyə fəaliyyəti sahəsi kimi kitabxana sisteminin təşkili və inkişafını, kitabxana fondlarının formalaşdırılmasını, hüquqi və fiziki şəxslərə kitabxana, informasiya və bibliografiya xidməti qaydalarını, kitabxanaçı–bibliograf kadrların hazırlanmasını, kitabxanaların inkişafının elmi–metodik təminatını əhatə edən fəaliyyət sahəsidir.*

Qanuna görə, "kitabxanaçı – kitabxana işi sahəsində fəaliyyət göstərən müvafiq ixtisaslı mütəxəssisdir". Bu müddəanı bir qədər də genişləndirmiş olsaq: Kitabxanaçı–peşəkar fəaliyyətində kitabxana–bibliografiya və informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından istifadə etməklə, müxtəlif istifadəçi qruplarının sorğularına uyğun olaraq informasiyanı toplayan, emal, mühafizə və təqdim edən professional kitabxana mütəxəssisidir" qənaətinə varacağıq.

Söylənləri ümumiləşdirərək deyə bilərik ki, kitabxanaçılıq heç də, bəzi "çoxbilmiş" adamlardan eşitdiyimiz kimi, asan, hər kəsin

bacara biləcəyi, professional bilik, peşəkarlıq tələb etməyən sadə, mexanik bir iş növü deyil, əksinə, kitabxana fəaliyyəti fundamental biliklərin öyrənilməsini və öyrədilməsini tələb edən, psixoloji, fəlsəfi, sosioloji yanaşmaların mərkəzləşdiyi, dərin elmi-nəzəri və praktik təcrübə tələb edən ən qədim peşələrdən biridir.

Sirr deyil ki, ölkəmizdə kitabxanaların artdığı, kitabxana fəaliyyətinin təmərküzləşməyə doğru getdiyi, kitabxana-oxucu münasibətlərinin formalaşmağa başladığı sovet hakimiyyətinin ilk illərində, ixtisaslı kitabxanaçı kadrların olmaması nəticəsində kitabxanalarda əsasən, qeyri-ixtisasçılar çalışırdılar. Kitabdan az-çox “başı çıxan”lar da çox vaxt “kitabxanaçıqla” məşğul olurdular. Görünür, kitabxanaçılığın “çox asan bir iş” olması ilə bağlı stereotipin yaranması da məhz buradan qaynaqlanır. O, da məlumdur ki, tarixən Azərbaycanda kitab toplanan yerlərdə-saraylarında, kitab evlərində, məktəb-mədrəsə kitabxanalarında kitabdarlığı, kitabxanaçılığı bir qayda olaraq bilikli, dövrü-

nün tanınmış ziyalıları, müəllimlər, “qələm sahibləri” və s. həyata keçirdikləri halda (həmişə kişilər), məhz sovet hakimiyyətinin ilk illərindən etibarən kitabxanalar qadınlara “təhvil verilməyə” başlanmışdır. Qadınlara həvalə olunsə belə, həmin dövrlərdə kitabxana fəaliyyəti o qədər perspektivsiz iş hesab olunurdu ki, bu sahədə təhsilə, ixtisas artımına da ehtiyac duyulmurdu. Bir sözlə, ötən əsrin 50–60-cı illərindək ölkəmizdə kitabxanaçılıq “hər kəsin bacara biləcəyi”, kitab alıb-verməkdən və onları rəflərə səliqə ilə yığmaqdan ibarət bəsit bir iş kimi qəbul olunmuş, bu sahəyə nə maddi, nə də əqli sərmayə qoyulmuşdu.

Bu mənada, tarix elmləri doktoru, kitabxanaşünas alim Abuzər Xələfovun Azərbaycanda kitabxanaçılıq təhsilinin inkişafında oynadığı rol sözlə ifadə edilə bilməyəcək qədər böyükdür. Məhz professor A.Xələfovun təşəbbüsü ilə 1962-ci ilin oktyabr ayında Bakı Dövlət Universitetində müstəqil Kitabxanaçılıq fakültəsinin fəaliyyətə başlaması ilə Azərbaycanda ali

kitabxanaçılıq təhsilinin əsası qoyulmuş və bununla da cəmiyyətdə kitabxanaların fəaliyyətinə münasibət dəyişməyə başlamış, kitabxanaçılıq bir peşə sahəsi kimi öyrənilməyə layiq görülmüşdür.

İllər ötdükcə və peşəkar kitabxanaçılar ordusunun sayı artdıqca, kitabxanaşünaslığın problematikası da genişlənmiş, informasiya mədəniyyətinin, kitabxana etikasının, kitabxanaçının peşə əxlaqının, oxucu etiketinin formalaşması və inkişafının elmi-nəzəri əsaslarının öyrənilməsinə ehtiyac yaranmışdır. Bu zərurət növbəti fəsillərdə haqqında danışılacaq kitabxanaçı professionallığının komponentlərini daha aydın şəkildə anlamağa yardım edəcəkdir.

KİTABXANAÇI PROFESSIONALLIĞI

*Peşəkarlar bir-birləri ilə, professionallar
isə özləri ilə müqayisə olunur.*

Anatol Kim

Bu və ya digər peşədən danışarkən “professionallıq” (lat. “*professio*” – biliklərə əsaslanan məşğuliyyət) anlayışına da diqqətlə nəzər yetirməliyik. Əslində, professionallığın konkret ölçüləri olmasa da, “professionallıq” termini ilə yüksək peşəkarlıq ifadə olunur. Rus psixoloqu

Suxodilskiyə görə¹, professionallıq–insanın müxtəlif şəraitlərdə öhdəsinə düşən fəaliyyəti ən sistemli, ən effektiv və ən etibarlı şəkildə yerinə yetirməsidir. Professional fəaliyyət obyektiv çətinliklərə zəngin olduğundan, uzunmüddətli nəzəri və təcrübi təmrinlərlə müşayiət olunmalı və daim təkmilləşməlidir. İnsanın professionallığı təkcə yüksək elmi, istehsalat göstəricilərinə malik olması ilə deyil, həm də öz əməyinə peşəkar, məqsədyönlü, ardıcıl yanaşması ilə ölçülür.

Azərbaycan dilinin izahlı lüğətində “*professional*” termininin izahı belə verilir: “*Professional–müəyyən bir işi özünə peşə etmiş, peşəkar*”. Başqa sözlə, professionallıq peşəkarlığın ən ali formasıdır. Azərbaycan dilindən fərqli olaraq flektiv dillərdə “*profession*” termini həm də fərdin ixtisası kimi başa düşülür. İngilis dilində “*profession*” (məşğuliyyət) və “*occupation*” (məşğuliyyət) sözləri arasında fərq var.

Məsələn, “His occupation is librarian. He is a true professional on cataloguing.” (Onun peşəsi kitabxanaçılıqdır. O, kataloqlaşdırma üzrə əsil peşəkardır).

Nümunədən belə aydın olur ki, ingiliscədə “*occupation*” sözü ilə məsələn, kitabxanaçının ancaq peşəsinə işarə edirlər. Və əgər kitabxanaçı həm də professionaldırsa, demək peşəkarlığın ən yüksək səviyyəsindədir. Əlbəttə, bu iddia mübahisəyə də səbəb ola bilər. Bu haqda biz bir qədər irəlidə, daha aydın təsəvvür yara-
dacağıq.

İstənilən peşənin professional səviyyəyə çatması üçün müvafiq sahə üzrə bir sıra şərtlər müəyyənləşdirilir:

1. Həmin peşə ən yüksək səviyyədə öyrənilə bilməlidir (doktorantura və s.). Bu sahə üzrə təhsilin özəyini nəzəriyyə və praktikanın birləşməsi təşkil etməlidir;

2. Həmin peşə davamlı təhsil proqramına əsaslanmalıdır;

¹ Суходольский Г. В. Основы психологической теории деятельности. 2-е изд., стереотип. - М.: Изд-во ЛКИ, 2008. - 168 с.

3. Həmin peşə üzrə veriləcək diplom və ya ona bərabər olan rəsmi sənədin faktiki əhəmiyyəti olmalıdır. Yəni, müvafiq peşə üzrə fəaliyyət göstərən şəxs, uyğun təhsilə (diploma) yiyələnməlidir;

4. Həmin peşənin nümayəndələri müvafiq qurumda (dərnek, birlik, assosiasiya və s.) birləşməlidir;

5. Peşənin elmi–nəzəri əsaslarını, bu sahədəki elmi yenilikləri, innovasiyaları, tədqiqatları özündə əks etdirən nəşri davam edən elmi orqanı (jurnal, almanax və s.) olmalıdır;

6. Peşənin bayram kimi qeyd olunduğu gün olmalıdır (peşə bayramı);

7. Peşənin etika (əxlaq) qaydaları olmalıdır;

8. Peşə qanunla tənzimlənməlidir. Bu qanunda peşənin nədən ibarət olduğu, tərfi, peşəkarların vəzifə və məsuliyyətləri v s. əks olunmalıdır.

Professionallıq peşəkarlığın ən yüksək forması olmaqla bərabər, həm də peşəkarlığın iqtisadi

sadi maraqlar müqabilində həyata keçirildiyi məqamdır. Misal üçün, Qərbdə hər hansı bir ədibə “professional yazıçı” deyilsə, bu, həmin yazıcının məhz nəşriyyatın sifarişi ilə kitab yazdığına dəlalət edir. O zaman haqlı sual yaranır: əsərləri çox satılan və oxunan, bestsellerə çevrilmiş hər hansı bir yazar professional sayıla bilərmi? Yoxsa onu, sadəcə peşəkar yazıçı hesab etməliyik?. Bugün bir çox yazarlar nəşriyyatların onlara kitab sifariş etməməsindən narahat olsa da, əslində, mənəvi dəyərlər prizmasından baxdıqda, yazarın professional olmağa haqqı yoxdur. Çünki yazıçını hər şeydən əvvəl ədəbi mətnin aqibəti, oxucunun mövqeyi, meydana gəlmiş ideyanın cəmiyyətə təsir yükü düşündürməlidir; ədəbi məhsulun necə bir əmtəəyə çevriləcəyi, satılıb–satılmayacağı isə sonranın – kitab ticarətçilərinin– işi olmalıdır.

Bu mənada, ədəbiyyat üzrə Nobel mükafatçısı Qabriel Qarsiya Markesin illər əvvəl müsahibələrindən birində səsləndirdiyi fikirlər diqqət çəkir. Yazıçı deyirdi: “*Mən indi elə yaşda*

və səviyyədəyəm ki, yazıçılığın bütün fəndlərinə, sirlərinə bələdəm. Romanlarımı yazarkən qətiyyəən əziyyət çəkmirəm; qələm özü fikirlərimi beynimdən alıb vərəqlərə köçürür. İstəsəm, həftədə bir roman yazaram, nəşriyyatlar da tərəddüd etmədən qonorarımı ödəyib əsərimi çap edərlər. Naşirlərdən çox mənə kim zəng edir ki? Deyirlər nə qədər lazımdırsa pul ödəyək, təki sən yeni roman yaz. Sizcə, mən belə bir iş tutsam və tez-tələsik pul qazanım deyə əsər yazsam, kimə çevrilərəm?”.

Bəs həkim bu formada professionallıq etsə xəstənin halı necə olar? Həkimin peşə əxlaqını müəyyənləşdirən ilk kodeks, and yeri olan Hippokrat əxlaqı bu sualın cavabını vermək baxımından böyük məna kəsb edir.

Əslində, bütün əxlaq normaları bir-birinə çox yaxındır. Məsələn, küçədə avtomobil vurmuş və ya huşunu itirmiş bir kəsə yardım etmək ictimai əxlaq normasıdır. Buna görə də, hətta həkimlər də eyni situasiya ilə qarşılaşdıqları halda, ilk növbədə çox güman ki, peşə əxlaqın-

dan deyil, məhz ictimai əxlaq dəyərlərindən çıxış edirlər. Demək, məhz ictimai əxlaq normaları peşə əxlaqının yaranmasına təsir edən başlıca amildir. Lakin unutmaq olmaz ki, hər bir peşə kimi həkimliyin həm də professional normaları mövcuddur. Və həmin normalar bəzən ictimai davranış qaydaları ilə uzlaşmaya da bilər. Məsələn, təsəvvür edək ki, döyüş bölgəsindən hospitala iki yaralı əsgər gətirilmişdir: onlardan birinin yarası nisbətən ağır, digərininki isə çox ağırdır. Belə vəziyyətdə həkim hansı yaralını birinci müalicə etməlidir? Bütün əxlaq normalarına (dini, mənəvi, ictimai), o cümlədən peşə əxlaqına görə, ilk növbədə daha ağır yaralanmış əsgər müalicə olunmalıdır. Lakin hərbi-səhra həkimliyinin normalarına görə, tibbi yardım ilk növbədə, yarası daha yüngül olan əsgərə göstərməlidir ki, həmin əsgər daha tez müalicə olunaraq yenidən cəbhəyə qayıda bilsin. Qeyri-humanist səslənsə və görünsə də, bu məqamda professionallıq peşəkarlığa və peşə əxlaqına üs-tün gəlir və həmin şəraitdə atılan addım məhz o

cür olmalıdır. Və yaxud, ağır cinayətlər törətmiş bir kəsi müdafiə edən vəkilin peşə əxlaqına və professionallıq dəyərlərinə nəzər yetirək: yə-nə də bütün əxlaq normalarına görə, əməli, ci-nayəti məlum canini nəinki müdafiə etməyə, heç sorğu-suala çəkməyə də ehtiyac olmamalıdır. O, ələ keçdiyi andan etibarən layiqli cəza-sını çəkməyə başlamalı və ədalət qarşısında müdafiəsiz qalmalıdır. Lakin vəkilliyin özünə-məxsus professional qaydaları mövcuddur: tö-rətdiyi cinayət əməlinin ağırlığından asılı olma-yaraq, təqsirləndirilən şəxsin hüquqi müdafiəsi təşkil olunmalı və bu işdə ona vəkili kömək et-məlidir.

Söylənilənlərdən belə nəticəyə gəlirik ki, öz növbəsində kitabxana etikası da bəzən kitab-xanaçıya maneə törədə bilər. Başqa cür desək, kitabxana fəaliyyətində də bəzən elə məqamlar olur ki, burada kitabxanaçıdan peşəkarlıq deyil, məhz professionallıq tələb olunur. Məsələn, tə-səvvür edək ki, hər hansı bir kitabxanaya məz-munu ilə gənclərin mənəvi-psixoloji, emosional

vəziyyətinə mənfi təsir edə biləcək, amma ilk baxışdan (adınan, tərtibatından) bu cür təsir ba-ğışlamayan bir nəşr və ya irqi ayrı-seçkiliyi təb-liğ edən başqa bir əsər, yaxud da plagiat ədə-biyyat nümunəsi daxil olmuşdur. Belə məqam-da kitabxanaçının əməl etməli olduğu normalar bir-birindən tamamilə fərqli yanaşmaları dik-tə edir. Kitabxanaçılıq qaydalarına və yaşadığımız demokratik cəmiyyətin tələblərinə uyğun ola-raq, istənilən nəşr mövzusunda, müəlliflərinin kimliyindən asılı olmayaraq, kataloqlaşdırılma-lı, kitabxana fonduna ötürülməli, oxucuya əlça-tan olmalıdır.

Çünki kitabın “yaxşı” və ya “pis”, “lazım-lı” və ya “lazımsız”, plagiat və ya orijinal oldu-ğunu müəyyənləşdirmək kitabxanaçı zövqünün, yanaşma tərzinin çərçivələrini aşan məsələdir. Doğrudur, kitabxanaçı istənilən nəşr haqqında peşəkar (öz ixtisası üzrə) və ya qeyri-peşəkar (qalan bütün ixtisaslar üzrə) şəxsi mülahizəyə malik ola bilər, amma bu, onun reqlamentləşdi-rilmiş, normativləşdirilmiş fəaliyyətinə təsir et-

məməlidir: belə ki, hər bir kitabın qiyməti onun aid olduğu elm, bilik, informasiya sahəsinin mütəxəssisi tərəfindən verilir, kitabın taleyini də kitabxanaçı zövqü deyil, məhz mütəxəssis rəyi, oxucu mizanı müəyyənləşdirir. Hətta ən bəsit nağıl kitabı belə öz oxucusunun- bir az-yaşlı məktəblinin zövqünü oxşamırsa, kitabxanaçı o kitabı gündə 10 dəfə gətirib oxu zalına qoysa da, bunun o kitabın təbliğinə heç bir faydası olmayacaqdır.

Bu cür peşə qaydasından fərqli olaraq, kitabxana, kitabxanaçı əxlaqına görə, oxucuya ziyanlı ola biləcək sənəd-informasiya nümunəsi, kitab ümumiyyətlə, diqqətdən məhrum edilə, aylarla, illərlə kataloqlaşdırılacağı günü gözləyərək “ortalıqda” (komplektləşdirmə – kataloqlaşdırma “dəhlizində”) qala bilər. Bu, ancaq o halda baş verə bilər ki, kitabxanaçı-kataloqlaşdırıcı həmin naqis kitablarda qaldırılmış məsələ üzrə kifayət qədər təcrübəli mütəxəssis olsun və özü həmin nəşrin taleyi ilə bağlı müstəqil qərar verə biləcəyini zənn etsin.

Bir başqa məsələ isə, qüsurlu ədəbiyyata ictimai əxlaq normaları baxımından qiymət verməkdir. Cəmiyyət əxlaqının tələblərinə görə belə kitablar yazılmamalı, yazılırsa oxunmamalı, oxunursa yandırılmalıdır. Antiutopist ABŞ yazıçısı, “Farengeyt üzrə 451 dərəcə” əsərinin müəllifi Rey Bredberi bu xüsusda deyirdi ki, *kitabları yandırmaqdan daha ağır cinayət həmin kitabları oxumamaqdır*. Bizim nümunədə isə bəhs etdiyimiz məzmununda kitabları təbliğ etmək, geniş kütləyə oxutdurmaq bir növ ictimai məənəviyyət əleyhinə cinayət hesab oluna bilər. Odur ki, kitabxanaçı real təcrübəsində belə bir halla rastlaşacağı təqdirdə nə ictimai, nə də peşə əxlaqına əməl etməlidir. Demək, məhz bu məqamda kitabxana əməkdaşı əsil professional kimi davranıb misal kimi göstərilən o tip nəşrləri oxuculara açıq olmayan ayrıca yaddaş massivində (istər elektron, istərsə də ənənəvi informasiya bloku şəklində) kataloqlaşdırmalı və xüsusi fonda yerləşdirməlidir. Bu elə bir

fond olmalıdır ki, ora yalnız məhdud sayda mütəxəssisin əli çatsın.

Bu cür təcrübə kitabxanaşünaslıq tarixi üçün həm də ona görə yad deyil ki, dünya hələ də “*Index Librorum Prohibitorum*”¹ (lənətlənmiş, qadağan olunmuş kitabların siyahıya alınması) dövrünü yaxşı xatırlayır. 1529-1966-cı illərdə Vatikan arxivlərində, kitabxanalarında kitabxanaçılıq edən rahiblər də peşəkarlıq və professionallıq dilemması qarşısında idilər. Kilsə bir tərəfdən öz kitab fondlarını zənginləşdirir, digər tərəfdən isə elə həmin fondlarda toplanmış bir sıra nəşrləri “qara siyahıya” daxil edib oxumağa, yaymağa icazə vermirdi². Və nəinki kənar şəxslər, hətta o kitabları yığib kataloqlaşdıran, qoruyan kitabxanaçılar da qara siyahıya düşən əsərlərin müfəssəl məzmunundan xəbərsiz qalırdılar. Yalnız xüsusi rütbəyə və hazırlığa

malik keşişlər Roma Papasından “*Nihil obstat*” (“*manea yoxdur*”) adlı icazə nişanı aldıqdan sonra, o kitabları daha ətraflı tədqiq edə bilirdilər.

Bu mövzuda başqa maraqlı faktlar da araşdırılıb üzə çıxarılmışdır¹. 1906-cı ildə Rusiya Elmlər Akademiyasının Kitabxanası “Волна” qəzeti vasitəsilə müəlliflərə müraciət edərək hansı mövzuda olursa olsun, hətta oxunması dövlət tərəfindən qadağan olunsaydı belə əsərlərinin, əlyazmalarının heç olmazsa 1 nüsxəsini Əlyazma şöbəsinə təhvil verməyi xahiş etmişdir. Əlbəttə, bu addımı atmaqda məqsəd həmin nəşrləri oxuculara açmaq deyil, mütəxəssislərin ixtiyarına vermək idi. Zaman sübut edir ki, kitabxanaçı professionallığından irəli gələn belə addımlar bu və ya digər ölkə üzrə kitabıyyatının qeydiyyatını tam əhatə etmək baxımından da özünü doğruldur.

¹ Index Librorum Prohibitorum // Encyklopedia wiedzy o książce. Wrocław; Warszawa; Kraków, 1971. S. 993-995.

² Таманцев Н.А. Список запрещенных книг Ватикана // Труды Ленинградского государственного библиотечного института имени Н. К. Крупской. Т. 1. Л., 1956. С. 221-229.

¹ Лютова К.В. Спецхран Библиотеки Академии наук: из истории секретных фондов. БАН, 1999, 204 с.

Kitabxanalar, kitabxanaçılar belə hallarla tez-tez rastlaşmasalar da, potensial vəziyyətə 3 tərəfdən: həm kitabxana qaydaları, həm kitabxanaçı professionallığı, həm də kitabxanaçı etikasını nöqtəyi-nəzərindən yanaşmaqla, kitabxanalarının etik davranış qaydalarının çərçivələrini müəyyənləşdirərkən nələrə diqqət etməli olduğumuzu öyrənirik. Növbəti fəsildə bu və buna bənzər məsələlər daha ətraflı araşdırılmışdır.

KİTABXANA ETİKASI VƏ KODEKSLƏŞDİRMƏ FƏALİYYƏTİ

Yumşaq ipəyi iti qılınc da kəsmir.

Mövlana

Uzun müddət kitabxana etikasını müstəqil şəkildə deyil, informasiya etikasının, informasiya mədəniyyətinin tərkib hissəsi kimi öyrənilsə də, son illərdə bu yanaşmada müəyyən müxtəliflik hökm sürməyə başlamışdır.

İnformasiya etikasını dedikdə informasiyanın yaradılması, yayılması və istifadəsi arasındakı münasibətlərə ictimai əxlaq normaları kontekstində yanaşma başa düşülür. Kitabxana

etikası isə konkret olaraq kitabxana fəaliyyətini yerinə yetirərkən meydana çıxan əxlaqi münasibətləri ehtiva edir. Əgər biz, kitabxana və informasiya etikasına tandemdə yanaşsaq deyə bilərik ki, kitabxana–informasiya etikasının informasiya əlyetərliyinin təmin olunması zamanı meydana çıxan etik davranışlar məcmusudur.

Kitabxana etikasının mahiyyətini daha dərinləndirən anlamaq üçün etikanın dəyərlər sistemində, cəmiyyətdə tutduğu yeri müəyyənləşdirmək lazımdır.

Məlumdur ki, etika cəmiyyətin özü ilə birlikdə meydana gəlmişdir. Lakin onun qaydaları hüquq qaydalarından fərqli olaraq qanunlarla deyil, ictimai reaksiyalarla formalaşır.

Bu mənada Aristotel etikasını ilə bərabər, Sokratın əxlaq nəzəriyyəsi, Hippokratın ilk tibb etikasını, Li Erinin “özünü tanımaq təlimi”, Sidxartxa Qaytamanın (Budda) “dörd əlvan həqiqət prinsipi” bütövlükdə insanın həyat tərzini mənəviyyatın başlıca problemi kimi öyrənməyə, düzgün yaşamağın sirlərini açmağa, ədalətli

və mərhəmətli olmağa kömək etsə də, yaxud Nizami Gəncəvinin “Sirlər xəzinəsi”, Nəsrəddin Tusinin “Əxlaqi–Nasiri” Şərqdə etikanın, yüksək əxlaqın təməl prinsiplərini əks etdirsə də, bu təlim və əsərlər, traktat və nəzəriyyələr utilitardır (faydalı, xeyirli), başqa sözlə, imperativ (məcburi) deyildir. Demək, əxlaq, etika şəxsiyyət üçün varlıq norması olduğundan müstəqildir və onun kənardan idarə olunmasına ehtiyac yoxdur. Çünki insanlar qarşılıqlı əlaqə və münasibətlərdə xeyir, ədalət, xoşbəxtlik, şərəf, ləyaqət, səmimiyyət, təvazökarlıq, nəzakət və mərhəmət kimi mənəvi sərvətlərə ehtiyac duyduqlarından, ictimai birgəyaşayışda bunlardan könüllü istifadə edirlər.

Məsələn, qədim romalılar mənəvi həyatı şəxsi yaradıcılıq kimi başa düşür və onun hüquqi–inzibati tərəflərini də araşdırıb qanuna salırdılar¹.

¹M.T. Abbasova, Ş.M. Hacıyev, T.M. Ağayev. Etikadan bioetikaya doğru yol: yeni düşüncə tərzinə, mərhəmətə və xeyrxahlığa çağırış. AMEA-nın Xəbərləri (biologiya elmləri), 2011, cild 66, №1, s. 178-183.

O dövrlərdə hətta “mənəvi həyat prinsipləri” qanunla tənzimləndiyi halda, kitabxana etikasını, kitabxanaçının əxlaqi davranış qaydalarını müəyyənləşdirən, normativləşdirən hüquqi sənədlər mövcud olmamışdır. Amma bu o demək deyil ki, kitabxana etikasi ümumiyyətlə, yeni dövrün sosial-mədəni məhsuldur. Əksinə, kitab və kitabxana tarixi üzrə əski mənbələri araşdıran alimlərin əsərlərində¹ kitabxana etikasının tarixinin gizlinləri, bu zamanadək bilinməyənləri aşkar edilib üzə çıxarılmışdır. Bu əsərlərdən məlum olur ki, orta əsrlərdə varlı oxucular kitabxanalardan aldıkları kitabları geri qaytarmamaq üçün, əvvəlcə onu itirdiklərini deyir, sonra da əvəzini pulla ödəyirmişlər. Əvvəlcədən pulunu ödəyib kitabı öz kolleksiyasına qatan “nüfuzlu” oxucular da olmuş. Beləliklə, illərin zəhməti bahasına başa gəlmiş kitablar mədəni şəkildə cəmiyyətdən, açıq istifadədən

¹İsmail E. Erünsal. Orta Çağ İslam Dünyasında Kitap ve Kütüphane. Timaş Tarih, 664 s.; Osmanlı Kültür Tarihinin Bilinmeyenleri. Timaş Tarih, 2014, 496 s.; Mahmut Gündüz. İslâm'da kitap sevgisi ve ilk kütüphaneler, 1972. 34 s.

oğurlanmış. Əlbəttə, kitabxanaçılar bu minvalla pul da qazana bilərdilər, çünki orta əsrlərdə “katiban-i kütüblərə kitab üzə köçürtdürən” də, “nəşriyyat” da, “naşir” də elə kitabxanalar özləri idilər. Amma əksinə, zaman keçdikcə, bu cür halların qarşısını almaq üçün kitabxanaçılar arasında “yazılmamış qanunlar” işə düşməyə başladı: “əgər bir kitaba həm varlı, həm də kasıb oxucu müraciət edərsə, nəticəsi nə olursa-olsun (*buna görə kitabxanaçının canına da qəsd edə bilərdilər!!!*), o kitabı məhz imkansız şəxs, birinci oxumalıdır!”. Bu fakt, hələ orta əsrlərdə kitabxana etikasının mövcudluğundan xəbər verir.

Başqa bir əsərdə¹ deyilir ki, əski Osmanlı kitabxanalarında kitablardan xüsusi istifadə qaydaları və etik davranış normaları mövcud olmuşdur. Məsələn, oxucu evə apardığı kitablara qarşı səliqəli davranmaqla bağlı öhdəlik götürürdü: bəzən oxucu ona verilmiş müstəsna sə-

¹Adıvar A. Adnan, Osmanlı Türklerinde İlim, İstanbul, Remzi Kitabevi 1970, 220 s.

lahiyyət çərçivəsində kitaba kiçik düzəlişlər edə bilərdi (əsasən tərcüməçilik və xəttatlıqla məşğul olan oxuculara belə imtiyaz verilirdi); qalan bütün hallarda, kitabxana qaydalarına görə, kitabın boş səhifə və yerlərində qeydlər aparmaq, dərkənar qoymaq qadağan idi; oxucunun kitabı başqasına vermək ixtiyarı da yox idi. Kitabxanaçı tələb etdiyi zaman kitabı geri qaytarmayan oxucunu isə ağır pul cəriməsi gözləyirdi. Etik davranış məsələlərinə gəlincə isə, əski kitabxanalarda kitabı səliqəli şəkildə qaytaran oxucuya xüsusi təşəkkür etmək ənənəsi vardı. Oxucu da öz növbəsində kitabxanaçıya bir neçə dəfə təşəkkür etməli idi.

Kitabxana əxlaqının təşəkkül dövrünə aid maraqlı məqamlardan biri də əski dövənlərdə, xüsusən, məscid və mədrəsə kitabxanalarının qapılarının gecə-gündüz oxucuların üzünə açıq olmasıdır. “40-cı əndərunlar” (ən qiymətli kitabların saxlandığı otaqlar) istisna olmaqla, kitablıqların istənilən xanəsi bür-bütün müdərrişlərin (müəllimlərin), istinsah edən müstənsihlərin, katiban-i kütubların (əlyazma üzü köçürənlərin), “vaqiflərin” (oxucuların, kitab hədiyyə gətirənlərin) ixtiyarında idi. Təkkələrdə, türbə ətraflarında, dərğahlarda yerləşən dar əl-kütublara (kitablıqlara) “vaqiflərlə” yanaşı, təsadüfi yolçular, kimsəsiz insanlar, dərvişlər də gələr, bəzən burada gecələyərdir. Belə vaxtlarda katib-i kütublar (kitabxanaçılar) qonaqlara daim əxlaq və nəzakətlə davranar, onlar üçün hafiz-i kütublara (sinədəftərlərə) ucadan kitab qiraət etdirər, imkan daxilində yemək-iç-məklə, geyimlə təmin edərdir. Şəxslərinə olan bu cür qayğı və hörmətdən ruhlanan, kitablardan doğan ziyadan vəcdə gələn neçə-neçə sərgərdan burada qalaraq kitab oxumağı öyrənmiş, bilik, təhsil almışdı.

İtalyan tarixçisi O.Pintonun araşdırmalarına görə¹, Abbasilər dövrünün bir-birinə bənzəyən Şərq kitabxanalarında da etik davranış mühiti hökm sürürdü: “*Adətən kitabxanaların çox-*

¹ Pinto O. The Libraries of the Arabs during the time of the Abbassids. Islamic Culture 3: pp. 211-243.

lu otaqları olardı. Döşəməyə xalı və kilimlər salınardı. Gələnlər kitabları bardaş qurub oxuyardılar. Kitabdarlar xoşrəftar olar, nəzakətli davranardılar. Oxucunu kitabxanadan uzaq salmaq bir kitabdar üçün yaxşı hal sayılmazdı. Əgər daimi oxucu bir müddət sonra kitabxanaya gəlməzdisə, kitabxana nümayəndəsi bunun səbəbini öyrənmək üçün həmin şəxsə ya məktub göndərər, ya da evinə gedərdi”.

Nəzakət və xoşrəftarlıq bu gün də kitabxana etikasının əsasını təşkil edir. Amma, müasir kitabxana etikasına təkə bu məziyyətlər üzərində qurulmur; hər cəmiyyətin ümumi və özünəməxsus əxlaqi, mental dəyərlər sistemi olduğu üçün bəzən bir ölkədəki ümumkitabxana etikasına, kitabxanaçıların etik davranış qaydaları digər ölkədəkindən fərqlənir.

Məsələn, kitabxanaşünas alim S.M.Rzayev yazır ki, Azərbaycanda hər hansı bir kütləvi kitabxanada – etik davranış qaydalarına görə – kitabxanaçı ilk növbədə uşaqlara, əlillərə və emiqrantlara

xidmət etməlidir¹. Uzun illər xidmət etdiyimiz akademik kitabxana sistemində isə hazırlıqsız oxucuya hazırlıqlı oxucudan daha üstün imtiyazlar verilir. Çünki hazırlıqsız oxucunun kitabxanaçı yardımına (xüsusən də, relevant elmi informasiya təminatı nöqteyi-nəzərindən) daha çox ehtiyacı var və ilk növbədə məhz ona xidmət göstərilməlidir.

Qərb kitabxana əxlaqına görə isə, “*kitabxanaçıya daha tez yaxınlaşana xidmət*” prinsipinə əməl olunur. Bir başqa coğrafiyada – məsələn, Çində kitabxana əxlaqı yaşlı oxucuya cavan oxucudan daha üstün imtiyazlar verir. İsveçrə kitabxanalarında mövcud olan etik davranış qaydalarına əsasən isə, “yeni oxucu” “köhnə oxucu”ya nisbətə ilk dövrlərdə daha məhdud informasiya əlçatanlığına malik olur və s.

Halbuki, kitabxana xidməti (*oxu, kitabxana etikasına*) kitabxanaya gələnlərin sosial vəziyyətindən, iş yerindən, tutduğu vəzifədən, yaşından, xarici görünüşündən asılı olmamalıdır. Əgər kitabxanaçı kitabxananın daimi oxucusu-

¹ Rzayev S.M. Kitabxana xidməti. Bakı, Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2008, 337 s.

na ilk dəfə gələn oxucuya nisbətən daha dəqiq yanaşırsa, yaxud yaşlı oxucuya nisbətən uşaq oxucuya diqqətsizlik edirsə o, kitabxanaçılıq peşəsinin əxlaq kodeksini ciddi şəkildə pozmuş olur. Əgər hər hansı kitabxana öz imkanına müvafiq olaraq hər hansı bir xidmət formasından məsələn alimlər üçün, işgüzar adamlar və yaxud dövlət xadimləri üçün xüsusi oxucu qrupu halında xidmət formasından istifadə edirsə, bu qrupa daxil olan bütün oxuculara bərabər səviyyədə, fərq qoymadan, hər birinin ləyaqətinə hörmətlə onlara operativ xidmət göstərməlidir¹.

Müasir dövrdə yəqin ki, bu cür etik davranış qaydalarına bələd olmayan kitabxanaçı tapılmaz. Bu həm də qloballaşmanın yaratdığı təzahürlərdən irəli gəlir. Hamı bir-birinə bənzəməyə çalışarkən pis vərdislərlə yanaşı, yaxşı vərdisləri də əxz edir. Az qala bütün sahələrdə etik davranış qaydalarının kodeksləşdirilməsi də hansı vəziyyətdə necə davranmalı olduğu-

¹ Rzayev S.M., Muxtarov K. Kitabxana etikası və kitabxanaçı-oxucu münasibətləri// Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya. B.: 2008. №2 (23). – s.63-67.

muza göstəriş verir, hamımızı müyyən mənada vahid əxlaq kateqoriyasının “adamına” çevirir. Məhz bunun nəticəsidir ki, bugün kitabxanaçılıq peşəsi çox sürətlə qloballaşır, integrativ xarakter alır. Təsadüfi deyil ki, müasir dövrdə hansı bir ölkədə kitabxanaçılar üçün qəbul olunmuş və yazılmış etik qaydalar sanki, bütün kitabxanaçıların mənəvi, əxlaqi dəyərlər dalğasına köklənmişdir.

XX əsrin əvvəllərində isə dünyanın hamı ilə qəbul etdiyi kitabxana etikası qaydaları mövcud deyildi və məsələn, nə qədər qərribə olsa da ABŞ kitabxanalarında yazılmamış etik davranış qaydaları hökm sürürdü: həmin qaydalara görə, kitabxanaçı müdirinin bütün iş tapşırıqlarını qeyd-şərtsiz yerinə yetirməli, dikdaban ayaqqabı geyinməməli, oxucu ilə ünsiyyət qurarkən ondan ən azı 1 yard (açıq qol məsafəsi) aralı durmalı idi və s.

Əlbəttə, bütün bunlar o dövrün sosial əxlaq qaydalarına uyğun gəldiyi üçün, müasir dövrün tələbləri baxımından gericil görünə bi-

lər. Çünki zaman keçdikcə ictimai əxlaq normaları da müəyyən dəyişikliklərə məruz qalır. Bir başqa misalda da bunun təsdiqini görmüş olacağıq: tarixdən məlumdur ki, hələ feodalizm dövründən Yaponiyada “Qiri” (borc hissi) adlanan ictimai əxlaq norması formalaşmış və günümüze qədər gəlib çatmışdır. “Qiri”yə görə, cəmiyyətdəki hər bir şəxs digərinə mənən borcudur: qonşu qonşuya, tələbə müəllimə, müəllim tələbəyə və s. Uzun illər boyunca yapon cəmiyyətində münasibətlərin özəyini təşkil edən bu əxlaqi dəyərlər sistemi, son dövrlərdə aşınmağa başlamışdır. Belə ki, nisbətən gənc nəslin nümayəndələri “Qiri”yə əməl etmək istəmir, əllərini cütləyərək hər hərəkətə görə təşəkkür etməkdən boyun qaçıırırlar. Və yaxud başqa bir misala baxaq: yaşlı nəslin nümayəndələrinə yaxşı məlumdur ki, illər əvvəl tipik Azərbaycan ailəsində ata ilə övladların birgə yemək yeməsi və ya uşaqların qonaqlarla bir yerdə əyləşərək söhbət aparması ictimai, ailə əxlaqi normalarına zidd idi. Bir çox valideynlər onlardan yaşca bö-

yük qohumlarının yanında övladlarının adını belə çəkməyə utanırdılar. Dövrən dəyişdikcə bu kimi dəyərlərdə də müəyyən yeniliklər baş verir. Bu isə bir daha təsdiq edir ki, mental əxlaq peşə əxlaqına nisbətən qeyri-sabitdir və dövrə, şəraitə görə dəyişə bilər.

Peşə əxlaqı isə həm fərdi, həm də mental əxlaqa nəzərən daha gec-gec dəyişir və ya heç dəyişmir. Amma onu da unutmamaq olmasın ki, kitabxanaçı hər şeydən əvvəl insandır və onun da eyni anda həm fərdi, həm də peşə mentalitetinə sahib olmaq hüququ var. Yazıçı İ.Babel “Kütləvi kitabxana” adlı əsərində¹ bu barədə, daha doğrusu, kitabxanaçının şəxsi və işgüzar həyatındakı əxlaq normalarının müqayisəsi haqqında bədii dillə qəribə bir portret yaradır: “*Kitabxanada işləyən hər bir adam sanki sirli bir səklik içərisindədir. Kim bilir, bəlkə bu gördüyümüz dinməz-söyləməz, xəfif-xəfif saçları tökülməyə başlayan, səliqəli kostyumlu kitabxa-*

¹ Бабель, И.Э. Публичная библиотека. Сочинения. В 2-х т. Т.1. Рассказы 1913-1924.; Публицистика; Письма. – М.: Худож. лит., 1990. – 478 с.

naçı, dünənə tamamilə başqa bir yerdə, başqa insanların arasında bərkdən deyib–gülürmüs? Burada isə o, danışmır, susur.”

“Qaradınmaz” kitabxanaçı obrazı təkcə bu bədii mətnin bir parçası deyil, onu dünyada da “tanırırlar” və həqiqətən də bir çox kitabxanaçılar bu tip personajların prototipidirlər: sussan susacaq, danışsan danışacaq.

Uzun illər ərzində Şərqi Asiya xalqlarının kitabxana mədəniyyətində oxucu ilə az təmasda olmaq, ya da heç danışmamaq ənənəsi mövcud olmuşdur¹. Bugüncə tam əksinə, kitabxana etikası kitabxanaçıdan hərtərəfli sosiallıq, kommunikativlik “tələb edir”.

“Hər bir kitabxanaçı üçün ən vacib keyfiyyət oxucu ilə doğru ünsiyyət yarada bilməkdir” – mütəxəssislərin mövzu ilə bağlı dəfələrcə özünü doğrultmuş bu fikri birmənalı olaraq qə-

¹ Chang S.C. Social anxiety (phobia) and East Asian culture. Depression and Anxiety, 1997, Volume 5, Issue 3, pp. 115–120

bul edilməlidir¹. Çünki, oxucu ilə onun intellektual tələbləri kontekstində diskussiya aparmaq, öz fikrini həmsöhbətinə aydın şəkildə izah etmək, oxucunun fərdi xüsusiyyətlərindən asılı olaraq, söhbətin məqsədyönlü formasını, lazımı tonunu seçmək və s. qabiliyyəti kitabxanaçı etikasında başlıca komponentlərdəndir.

Həmkarlarımız haqlı olaraq, o qənaətdədirlər ki, peşənin emosionallıq səviyyəsi də etik davranış qaydalarını müəyyən etmək baxımında həyatı əhəmiyyət daşıyır: təmkinlilik, güzəştə getmək, xeyirxahlıq, öz nöqteyi-nəzərini mədəni şəkildə əsaslandırmaq kitabxanaçılıq peşəsindəki cazibədar cəhətləri üzə çıxarmaq baxımından əvəzsiz xüsusiyyətlərdir. Bu məsələlərə diqqətlə yanaşdıqda peşəkarlıq istər-istəməz artır və iş prosesində kitabxanaçının qarşılaşdığı bir çox problemləri həll etməyə kömək edir. Bu və başqa mütəxəssislərin fikrincə, kitabxanalara oxucu müraciətlərinin azalma səbəblərini kitab-

¹ Rzayev S.M., Muxtarov K. Kitabxana etikası və kitabxanaçı–oxucu münasibətləri // Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya. B.: 2008. №2 (23). – s.63–67.

xanaçı-oxucu münasibətlərindəki etik normalara həmişə düzgün riayət olunmamasında da axarmaq olar. Ona görə də müasir cəmiyyətdə kitabxanaların rolunun qiymətləndirilməsinə kitabxanaçı və oxucu arasındakı etik münasibətlər prizmasından yanaşmaq tələb olunur.

Söylənilənləri ümumiləşdirməli olsaq, belə bir nəticəyə gəlirik ki, kitabxana etikasını düzgün formalaşdırmaq üçün təməl şərtlər bunlardır:

1. *Kitabxana(çı) cəmiyyətin təhsilində, maariflənməsində, elmi cəhətdən inkişafında oynadığı rolun əsil mahiyyətini daim anlamalı, ümumbəşəri kommunikasiya sistemində kulturoloji fenomen kimi tərbiyəvi, nümunəvi, intellektual dəyərlərin daşıyıcısı olaraq qalmalıdır;*
2. *Kitabxanaçı hər şeydən əvvəl peşəsini sevməli, peşəsinin inkişafına öz imkanları daxilində töhfə verməlidir;*
3. *O, oxucu və müəlliflərə, həmkarlarına münasibətdə mədəni, nəzakətli, səbirli*

olmalı, dini, irqi, siyasi, sosial ayrı-seçkiliyə yol verməməlidir;

4. *Kitabxanaçı oxucu tələbini yerinə yetirərkən kompetent olmadığı mövzularda şəxsi elmi mülahizələrdən uzaq durmalı, tələb olunmadıqca, oxucuya çatdırdığı ədəbiyyata, informasiyaya neytral münasibət nümayiş etdirməlidir.*

Göründüyü kimi həm kitabxana etikası, həm də informasiya etikası kitabxanaçının etik davranış qaydalarını müəyyənləşdirən əsas prinsiplərin müəyyən olunmasında başlıca rol oynayır. Öz növbəsində, kitabxanaçının etik davranış qaydaları–kodeksi etik norma və postulatların məcmusunu yaradır.

Sistemləşdirilmiş, normativ sənəd şəklində hazırlanmış və kitabxana ictimaiyyəti tərəfindən qəbul olunmuş etik kodekslər – etik davranış qaydaları kitabxana fəaliyyətini yerinə yetirərkən qarşılaşdığımız əxlaqi münasibətlərin tənzimlənməsinə xidmət edir.

Daha öncə də qeyd etdiyimiz kimi, qədim Romada şəxsi həyat qaydalarının normativləşdirildiyini, qanunlara tabe edildiyini saymasaq, ötən əsrin 30-cu illərində də dünyanın bir çox ölkələrində etik davranış qaydaları hüquqi sənədlərlə, kodekslərlə deyil, yalnız ümumun, cəmiyyətin münasibəti ilə tənzimlənirdi. Necə deyərlər, “davranışa ictimai reaksiya” vardı.

Doğrudur, artıq o vaxta qədər Avropada III Henrinin kodeksi, Napoleon kodeksi və s. mövcud idi və tutaq ki, XVIII–XIX əsr Fransa cəmiyyətində münasibətlər həmin normalara, davranış qaydalarına uyğun tənzimlənirdi (*reverans, kniksen buna misal ola bilər*). Bu isə, onu deməyə əsas verir ki, etik davranış qaydalarının kodeksləşdirilməsinin tarixi o qədər də qədim deyil.

Eyni fikirləri kitabxanaçılıq sahəsindəki etik normaların kodeksləşdirilməsi məsələsinə də aid etmək olar. Bu sahədə müvafiq addımlar ötən əsrin əvvəllərindən etibarən atılmağa başlamışdır.

Kitabxanaçılıq etikasının, etik davranış qaydalarının rəsmi şəkildə kodeksləşdirilməsi ilk dəfə 1938-ci ildə həyata keçirilmişdir. Həmin ildə ABŞ-da Amerika Kitabxana Assosiasiyası tərəfindən Amerika kitabxanaçılarının etik davranış kodeksi qəbul olunmuşdur.

Sonrakı illərdə Kanada, Yaponiya və İngiltərədə bu sahədə müəyyən addımların atılması ilə əlaqədar olaraq, 1990-cı illərdən etibarən sözügedən mövzu daha da aktuallaşmış və beynəlxalq səviyyədə müzakirə olunmağa başlamışdır.

O illərdə bir çox ölkələrin kitabxana assosiasiyaları kitabxanaçıların etik davranış normalarını müəyyənləşdirmiş və bunun nəticəsində müxtəlif ölkələrdə çoxlu sayda etik kodekslər meydana gəlmişdir.

Azərbaycanda kitabxanaçıların etik davranış normalarını rəsmi şəkildə tənzimləyən sənəd hələlik mövcud deyil. Ölkədə kitabxana-oxucu münasibətləri müvafiq sahədəki qanunvericiliyə, ictimai əxlaq normaları və digər əla-

qədər etik davranış qaydalarına müvafiq olaraq həyata keçirilməkdədir.

Buna misal olaraq, Prezident cənab İlham Əliyevin 31 mart 2007-ci il tarixli sərəncamı ilə qəbul olunmuş “Dövlət qulluqçularının etik davranış qaydaları haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu göstərmək olar. Qanun adından da göründüyü kimi dövlət qulluqçularına şamil olunsada burada kitabxanaçılar üçün də dəyərli olan müddəalar yer alıb.

Qanunda deyilir ki, dövlət qulluqçusu şəxsin, cəmiyyətin və dövlətin maraqları naminə öz vəzifə borcunu səmərəli yerinə yetirməli və bütün hallarda hər bir şəxs üçün vicdanlılıq nümunəsi olmalıdır. Heç şübhəsiz ki, bu məqamlar nəinki kitabxanaçılar, hətta bütün peşə sahibləri üçün vicdanlı davranış, peşəkarlıq və fərdi məsuliyyətin artırılması baxımından çox böyük əhəmiyyətə malikdir. Lakin bir daha qeyd etmək yerinə düşər ki, peşələr müxtəlif olmaları kimi peşə əxlaqı normaları da bir birin-

dən fərqlənir və bunun belə olması çox labüd bir haldır.

Sözügedən Qanunun qəbulundan sonra respublikada bir sıra nazirlik və dövlət qurumları əməkdaşlarının etik davranış qaydalarını müəyyənləşdirməyə, kodeksləşdirməyə başlamışlar. Nəticədə “Daxili İşlər Orqanları əməkdaşlarının etik davranış kodeksi”, “Hakimlərin etik davranış kodeksi”, “Həkimlərin etik davranış kodeksi”, “Dövlət vergi orqanı əməkdaşlarının peşə etikası kodeksi”, “Vəkillərin davranış qaydaları haqqında Əsasnamə”, “Azərbaycan Respublikası Prokurorluğu işçilərinin etik davranış kodeksi”, “Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı yanında Maliyyə Monitorinqi Xidmətinin əməkdaşlarının etik davranış qaydaları”, “Azərbaycan Respublikası gömrük orqanının vəzifəli şəxsinin şərəf kodeksi”, “Ədliyyə orqanları işçilərinin etik davranış qaydaları”, “Fövqəladə hallar orqanları işçilərinin etik davranış qaydaları”, “Azərbaycan Respublikası Milli Arxiv İdarəsində çalışan dövlət qul-

luqçularının etik davranış qaydaları” və s. kimi normativ sənədlər qəbul olunmuşdur.

Bu sənədlərin böyük əksəriyyətində “Dövlət qulluqçularının etik davranış qaydaları haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunun müddəaları geniş yer verilmişdir. Söylənilənlər bir daha təsdiqləyir ki, artıq ölkəmizdə ayrı-ayrı peşə sahələrinin etik qaydalarının müəyyənləşdirilməsi prosesi gedir və bu prosesin davamı gözləniləndir. Şübhəsiz ki, tezliklə kitabxana sahəsində çalışan insanların da peşə kodeksi yaranacaqdır. Çünki, dünyanın bir çox ölkələrində milli kitabxana assosiasiyalarının, birliklərinin, cəmiyyətlərinin təşəbbüsü ilə kitabxanaçıların etik davranışını, peşə etiketini tənzimləyən qaydalar artıq müəyyənləşdirilmiş, kitabxana fəaliyyətində uğurla tətbiq olunmağa başlamışdır. Milli kitabxanaşünaslığın, kitabxana və mütaliə mədəniyyətinin, kitabxanaçı-oxucu münasibətlərinin inkişafı naminə belə bir addımın ölkəmizdə də atılmasına çox böyük ehtiyac vardır.

Fəaliyyətini kitabxanaşünaslıq, bibliografiyaşünaslıq və kitabşünaslığın müxtəlif elmi problemlərinin həllinə, inkişafına, təbliğinə yönəlmiş “Azərbaycan Kitabxanaçılar Cəmiyyəti”, “Respublika Kitab Cəmiyyəti” (əvvəlki “Azərbaycan Könüllü Kitabsevərlər Cəmiyyəti”) “Azərbaycan Kitabxana İşinin İnkişafı Assosiasiyası” və s. cəmiyyətlər tərəfindən bu sahədə kompleks işlərin aparılması çox təqdirəlayiq olardı.

Hələlikse, biz bu sahədə ilk təşəbbüsə imza ataraq nəşrin sonunda “Azərbaycan kitabxanaçısının etik davranış kodeksi”nin konseptual layihəsini təqdim etmişik. Düşünürük ki, bu layihə, yerli kitabxana ictimaiyyəti üçün aktual müzakirə mövzusu ola bilər.

KİTABXANA BİRLİKLƏRİNİN VƏ ETİK KODEKSLƏRİN TİPOLOGİYASI

Güc birlikdədir!

Atalar sözü

Qədim tarixə malik Azərbaycan kitabxanaları bugün ən müasir standartlara söykənərək oxuculara xidmət göstərir, müvafiq sahədəki beynəlxalq təcrübəni öyrənir, global kitabxana-informasiya mühitinin qabaqcıl prioritetlərini öz fəaliyyət spektrinə daxil edir. Milli kitabxana etikasının kodeksləşdirilməsi işində də dünya təcrübəsinin mənimsənilməsi olduqca böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Həmin təcrübəni öyrənib mənimsəmək, onu milli elmi-mədəni təfəkkür süzgəcindən keçirərək tətbiq edə bilmək, “təcrübəyə təcrübə qatmaq” üçün isə müasir peşə trendlərini, elmi, elmi-kütləvi ədəbiyyatı, kitabxanaşünaslıqla bərabər, digər biliklər sistemində, elm sahələrində əldə olunmuş yenilikləri mütəmadi izləmək lazımdır.

Nəzərə almalıyıq ki, sürətlə dəyişən dünyada ictimai əxlaq normaları kimi, bəzən peşə etikası qaydaları da, onları tənzimləyən kodekslər də dəyişikliklərə məruz qalır. Kitabxana etikası sahəsindəki qanunvericilik, kodeskləşdirmə, qaydalaşdırma prosesləri də bu cür dəyişikliklərdən xali deyil. Rəsmi sənəd statusuna malik olsalar belə, peşə kodeksləri də “açıq” sənəd kimi, vaxtaşırı dəyişiklik və əlavələrlə üzləşirlər. Məsələn, ABŞ kitabxanaçılarının 1939–cu ildə qəbul olunmuş peşə əxlaqı kodeksi hər yeni dövrün tələblərinə müvafiq olaraq 1981, 1995 və 2008–ci illərdə dəyişikliklərə məruz qalmışdır. Artıq beynəlxalq təcrübədə belə dü-

zəlişlər norma kimi qəbul olunur. Başqa sözlə, kodekslərin dərcindən sonra mütəmadi olaraq yenilənməsi bir növ adi hal almışdır.

Beynəlxalq təcrübə göstərir ki, kitabxanaçıların etik davranış kodeksinin hazırlanması işinə milli kitabxana qurumlarının münasibəti, aidiyyəti bilavasitə, həmin təşkilatların tipologiyasından asılıdır. Mövcud kitabxana assosiasiyaları, birlikləri ayrı-ayrı strukturlara, fəaliyyət istiqamətlərinə malik olduğundan onlar arasında tipoloji müxtəliflik təbii qəbul olunmalıdır. Assosiasiyalar var ki, bir neçə assosiasiyanın birləşməsindən əmələ gəlir; bəzi birliklər isə regional, etnik xarakter daşıyır. Məsələn, Avstraliyada, Braziliyada, Kanadada, Almaniyada, Hindistanda, İspaniyada, İsveçrədə və ABŞ-da ictimai-siyasi, elmi-mədəni, sosial baxışlarına görə fərqlənən kitabxanaçı birlikləri də az deyil.

Hazırda dünyada ümumilikdə, 570 beynəlxalq, milli və regional kitabxana assosiasiyası, kitabxanaçı dərnəyi, birliyi fəaliyyət göstərir ki,

onlardan da 66-sı, o cümlədən 61 milli və 5 beynəlxalq kitabxana assosiasiyası kitabxanaçıların etik davranış qaydalarını kodeksləşdirmişdir (*bax Əlavələr bölməsi / Dünya ölkələrinin etik davranış kodeksləri*)

Kitabxana assosiasiyalarının təsnifatı

Bir qayda olaraq, dünya kitabxana birliklərinin tərkibi ayrı-ayrı kitabxanaçılardan deyil, kitabxanalardan formalaşdırılır. Rusiya Milli Kitabxana Assosiasiyası, Amerika Kitabxana Assosiasiyası və Kvebek Peşəkar Kitabxana Assosiasiyası bu mənada istisna təşkil edir. Belə ki, adıçəkilən qurumlar həm kitabxanaları, həm də kitabxanaçıları fərdi qaydada da üzvlüyə qəbul edirlər.

Ümumiyyətlə, kitabxana assosiasiyalarının, kitabxanaçı birliklərinin 5 əsas tipi mövcuddur:

– *Assosiasiyalar assosiasiyası*. Belə birliklərə Beynəlxalq Kitabxana Assosiasiyaları Federasiyasını (IFLA), Rusiya Kitabxanalar Assosiasiyasını nümunə göstərmək olar.

– *Qanunverici assosiasiya*. Belə assosiasiyalar milli kitabxanaçılığın tənzimlənməsi üçün bütün qanunların, normativ və hüquqi sənədlərin hazırlanması üzrə səlahiyyətli orqan rolunu oynayır. Qanunverici və inzibati səlahiyyətlərə malik bu tip kitabxana birliklərinə, əsasən Cənubi Amerika ölkələrində rast gəlinir. Bir qayda olaraq, həmin ölkələrdəki kitabxanaların hamısı qanunverici assosiasiyaların üzvü olur və vahid mərkəzə tabe edirlər.

– *Üzvləri həm hüquqi, həm də fiziki şəxslərdən təşkil olunan assosiasiya*. Bu tip assosiasiyalar ayrı-ayrılıqda həm kitabxanaları, həm kitabxanaçıları üzvlüyə qəbul edirlər.

– *Həmkarlar ittifaqları şəklində fəaliyyət göstərən birliklər*. Belə assosiasiyalara Skandinaviya ölkələrində rast gəlinir. Məsələn, Danimarka Kitabxana Assosiasiyasının tərkibinə kitabxanalar deyil, ancaq kitabxanaçılar üzv qəbul olunur. Bu zaman onların kitabxanada işləyib–işləməməsi deyil, kitabxanaçılıq sahəsində təhsilə malik olması əsas götürülür. Bu ölkədə kitabxanaçılıq təhsili almış insanların 90%-i assosiasiyanın üzvüdür¹.

– *Qarışıq tipli assosiasiyalar*. Belə assosiasiyalar yuxarıda sadaladığımız bütün tipləri özündə birləşdirir.

Təşkilati quruluşuna görə isə kitabxana birlikləri həm də transmilli (IFLA, LIBER) və regional ola bilərlər. Məsələn, regional xüsusiyyət daşıyan ALISE–Kitabxanaçı müəllimlərinin Assosiasiyası üzvlərini yalnız ABŞ və Kanada-

¹ Bibliotekar forbundet. Forbundet for informationsspecialister og kulturformidlere. URL: www.bf.dk

dan seçir. EVCLID–ə (Kitabxanaşünaslıq üzrə təhsil və tədqiqatlar Assosiasiyası) isə ancaq Avropa birliyi ölkələrinin kitabxanaçıları qəbul olunurlar.

Kitabxana və informasiya assosiasiyaları üzrə Avropa bürosu (EDLIB) da IFLA və LIBER kimi beynəlxalq xarakter daşıyır.

Argentina kitabxanaçılar Assosiasiyası və Çili Kitabxanaçılar Kollegiyası isə üzvlərini yerli və yalnız tam ali kitabxanaçılıq (kitabxanaçılıq üzrə magistr) təhsili almış mütəxəssislərdən seçir.

ABŞ–dakı “Çin əsilli Amerika kitabxanaçıları Assosiasiyası” etnik, “Ailə kitabxanaları Birliyi” isə xüsusi tipli kitabxana birlikləridir.

“Paraiba kitabxanaçıları birliyi” (Braziliya), “Ekstremadura–kitabxanaçılar, arxivçilər, sənədşünaslar və muzeyşünaslar Assosiasiyası” (İspaniya) isə, çox az rast gəlinən əyalət tipli kitabxana birliyidir.

Kitabxana etikas

kodekslərinin təsnifatı

Kitabxanaçılıq sahəsində çalışan insanların peşə əxlaqını, davranışını reqlamentləşdirən etik kodeksləri müxtəlif aspektlərdən təsnifləşdirmək mümkündür. Mütəxəssislərin bu sahədə müxtəlif baxışları mövcuddur. ABŞ kitabxanaşünası, kitabxana etikas sahəsində tanınmış mütəxəssis Uels Köhler¹ etik davranış kodekslərini 5 tipə ayırır: *deontoloji*, *utilitar*, *icbari*, *tövsiyə* və *didaktik* xarakterli etik kodekslər.

1. Deontoloji kodekslər. İ.Kanta görə, deontologiya–öhdəliklərin öyrənilməsi elmidir. Bu elm sahəsi müxtəlif fəaliyyət iştirakçıları arasında etibarlı, dayanıqlı münasibətləri təmin edən professional etikanı da elmi-nəzəri cəhətdən tədqiq edir. Demək, deontoloji kodekslər

¹ Koehler W. Professional Organizations and their Ethics Codes: A Quantitative Review // Ethics of Electronic Information in the 21st Century Symposium, Memphis, Tennessee, October 24–27, 2002.; National library associations as reflected in their codes of ethics: Four codes examined // Library Management, Vol. 27 Issue: 1/2, pp. 83-100.

kitabxanaçını öhdəliklərə əməl etməyə, şəraitini düzgün qiymətləndirməyə məsul edir. Lakin bu tip kodekslərə görə, kitabxanaçı yalnız öz üzərinə düşən vəzifələrin icrasına görə məsuliyyət daşıyır. Yəni, o, öz vəzifəsini icra edərkən kənar problemlərlə rastlaşırsa və həmin problemlər obyektiv səbəblərdən yaranırsa, bu zaman kitabxanaçı avtomatik olaraq məsuliyyət subyekti olmaqdan çıxır.

Bəzən elə hallar olur ki, oxucu özünün ictimai-siyasi, sosial statusundan istifadə edərək kitabxanada xüsusi imtiyaz əldə etmək istəyir. Heç şübhəsiz ki, kitabxanaçı o cür oxucuya münasibətdə ümumi qaydalardan çıxış edərkən təzyiqlə üzləşir: ictimai nüfuza malik oxucu, kitabxanaçını hədələyir, özünə qarşı münasibətdə xüsusi, fərdi yanaşma üsullarından istifadə olunmasını tələb edir. Təəssüf ki, bir çox hallarda belə qarşıdurma “tanınmış” oxucunun “qələbəsi” ilə yekunlaşır. Bunun da iki səbəbi var: birincisi odur ki, kitabxanaçı öz alicənab, mədəni xarakteri ilə bu cür qeyri-etik polemika-

lardan qalib ayrılmaq imkanına malik deyil. İkinci də, o cür oxucular məsələni “inzibati” qaydada həll etməyə çalışır, özlərinə qarşı xoşagəlməz münasibət gördüklərini bəhanə edərək rəhbərliyə həmin kitabxanaçını şikayət edirlər. Əlbəttə, kitabxana elə bir fenomenal dəyərlər institutudur ki, burada oxucu ilə yaranmış az qala bütün mübahisələr ikincilərin xeyrinə həll olunur. Çünki kitabxananın, kitabxanaçının yalnız bir düşüncəsi, bir amalı var: təki oxucu narazı qalmasın; təki heç kəs kitabxanadan iraq düşməsin; təki oxucu kitabdan, oxumaqdan, təhsildən üz döndərməsin. İndi düşünmək lazımdır: bu, adı böyük hərflərlə yazılmalı olan KİTABXANAÇINI ən yüksək əxlaq daşıyıcısı. mədəniyyət mücəssəməsi etmirmi?! Edir.

Belə hadisələr dünyanın bütün kitabxanalarında baş verir. Amma kitabxana deontoloji əxlaq kodeksinin qüvvədə olduğu ölkədədirsə, bu cür qaydaları əldə rəhbər tutan kitabxanaçı, müvafiq situasiya ilə qarşılaşdığı zaman, oxucunun təzyiqləri, sonrakı hərəkətləri və onların

nəticələri ilə maraqlanmır. Çünki onun vəzifəsi soyuqqanlı olmaq, ayrı-seçkilik salmadan bütün oxucu qruplarına, eyni qaydada xidmət etməkdir. Deontoloji qaydalara görə, kitabxanada bu və ya digər oxucunun başqa oxuculara nəzərən heç bir üstünlüyü olmamalı, kitabxanaçı isə heç bir halda bu qaydaları pozmamalıdır.

2. Utilitar kodekslər. Belə kodekslər oxucu hüquqlarının və hətta istəklərinin (*oxu, şıltaqlıqlarının*) tam şəkildə təmin olunmasını, göstərilən xidmətin ən yüksək həddə qaldırılmasını nəzərdə tutur. Utilitar əxlaq kodeksinə görə, kitabxanaçı hər bir situasiyada oxucunu razı salmalı, onun informasiya tələbatını ödəyərəkən yarana biləcək qəliz, xoşagəlməz vəziyyətlərdə konsensusa, razılaşmaya nail olmalıdır.

3. İcbari (imperativ) kodekslər. Belə kodekslər mahiyyət etibarilə, deontoloji kodekslərə daha yaxındır. İcbari kitabxana etikasına kodekslərində kitabxanaçı-oxucu münasibətlərindəki öhdəliklər, hər iki tərəfin yol verdiyi qayda pozuntularına görə atılacaq addımlar, tətbiq

ediləcək cəza növləri, tərəflərdən hər birinin imtiyazları, hüquqları və s. təfəssilatlı şəkildə qeyd olunur. Deontoloji kodekslərdən fərqli olaraq icbari kodekslər "sərt"liyi ilə seçilir və daha ciddi məsuliyyət yaradır. Belə kodekslərə əməl etməyən kitabxanaçı və oxucular xüsusi qaydada inzibati məsuliyyətə cəlb olunaraq cərimələnirlər.

4. Təvsiyə xarakterli kodekslər. Bu tip kodekslər ideal davranış modelinə əsaslanır. Belə kodekslərdə demək olar ki, heç bir qayda, direktiv, hökm müəyyənləşdirilmir. Kitabxanaçıya hansı vəziyyətdə necə davranmalı olduğu barədə ancaq təvsiyə verilir. Bu tip kodekslər kitabxanaçını daha çox xeyirxah əməllərə istiqamətləndirir, işinə peşəkarcasına yanaşmağa ruhlandırır.

5. Didaktik kodekslər. Təvsiyə xarakterli kodekslər kimi, didaktik kodekslər də, kitabxana və kitabxanaçılar üçün heç bir icbari qayda müəyyənləşdirmir. Əksinə, bu cür kodekslər kitabxanaçıya bir növ maarifləndirici təsir gös-

tərir, ona ümumbəşəri dəyərləri xatırladır, peşənin üstünlüklərini, məziyyətlərini açır, peşəsini sevməyi təlqin edir.

Məsələn, dünyada bir çox kitabxana etika-sı kodekslərinə nümunə olmuş Amerika Kitabxana Assosiasiyasının (ALA) kodeksi tövsiyə xarakterli (4-cü tip) sənəd hesab olunur (*Kodeks Cavid Cəfərov tərəfindən ingilis dilindən Azərbaycan dilinə tərcümə olunmuş və ixtisarla kitabın əlavələr bölməsində yerləşdirilmişdir*). İngiliscə 307 sözdən ibarət bu kodeks, dünya kitabxanaçılıq kodekslərinin ən qədimi və ən qısa-sıdır. Bu kodeksdə kitabxanaçıların yerinə yetirməli olduğu deyil, yerinə yetirə biləcəyi qaydalar əks olunmuşdur. Kodeksin heç bir hüquqi yükü olmadığından, bu təlimat ALA üzvlərinə məcburən qəbul etdirilmir. Tam əksinə, Kodeksə əməl olunması tam könüllülük prinsipi əsasında həyata keçirilir.

ALA-nın kodeksindən fərqli olaraq, məsələn, Çili Kitabxanaçılar Kollegiyasının kodeksi

icbari kodekslər (3-cü tip) sırasındadır. Kodeksə görə, ali kitabxanaçılıq təhsili almış şəxslər kitabxanalarda xüsusi öhdəlik və hüquqlara malik olurlar. Həmin öhdəlik və hüquqlar dövlətin qəbul etdiyi ayrıca qanunla tənzimlənilir.

Kollegiyanın üzvü olmayan kitabxanaçılara ixtisas üzrə işləməyə icazə verilmir.

Fransa Kitabxanaçılar Assosiasiyasının etik kodeksində (*Kodeks tarix ü.f.d. Nigar Babaxanova tərəfindən fransız dilindən Azərbaycan dilinə tərcümə olunmuş və ixtisarla kitabın əlavələr bölməsində yerləşdirilmişdir*) isə kitabxanaçılığın peşəkar prinsipləri sadalanır. Həmin kodeks didaktik kodekslərə (5-ci tip) misal ola bilər.

Bizim fikrimizcə, bu cür bölgü ilə yanaşı, əxlaq kodekslərini həm də tətbiq sahələrinə görə fərqləndirmək lazımdır. Məlumdur ki, məzmun formaya təsir etdiyi kimi, kitabxananın yerləşdiyi makromühit də onun mikromühitinin yaranmasına, fəaliyyət istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsinə, ən başlıcası isə həmin

mühitdə çalışan kitabxanaçının etik davranış qaydalarının formalaşmasına birabaşa təsir edir. Bu mənada, məsələn, gözdən əlillər üçün nəzərdə tutulmuş kitabxana ilə həbsxana kitabxanasında tətbiq olunan etik davranış qaydalarında fərqlilik qaçılmazdır. Lakin istənilən bütün hallarda, kitabxana–oxucu münasibətlərində həm də ümumi əxlaq dəyərləri əsas götürüldüyündən, kitabxana etikası kodekslərinin bir–birindən kəskin surətdə fərqlənməsi mümkün deyildir.

Kitabxana etikası üzrə başqa bir mütəxəssis, professor Loan Skin¹ isə etik kodeksləri 2 əsas qrupa bölür: *təsviri və istiqamətverici*. Alimin fikrincə, kitabxanaçıların bilavasitə xidməti öhdəliklərindən doğmuş etik davranış qaydalarını əks etdirən kodekslər təsviri xarakter daşıyır. Belə kodekslərdə kitabxanaçılıq peşəsinin məziyyətlərindən, kitabxanaçının peşə dəyərlərindən, müxtəlif oxucu qrupları (əlif, uşaq, yaşlı

¹ Skene, L. A legal perspective on codes of ethics', in M. Coady and S. Bloch (eds.), Codes of Ethics and the Professions, 1996, Melbourne University Press, Melbourne, pp. 111–129.

oxuculara) ilə xüsusi davranış qaydalarından və s. bəhs olunur. Başqa sözlə desək, təsviri kodekslər kitabxanaçının oxucu və cəmiyyət qarşısındakı bəşəri, mənəvi öhdəliklərinə işıq salır.

İstiqamətverici kodekslərdə isə kitabxanaçılara müxtəlif situasiyalarda necə davranmaqla bağlı təlimat verilir. Belə kodekslərdə kitabxana–oxucu münasibətlərində baş verə biləcək xoşagəlməz hallar da nəzərə alınır, vəziyyətdən mədəni və nəzakətli şəkildə çıxış yolları göstərilir.

Digər kitabxanaşünas alim Fey Zipkoviç¹ isə, bir qədər də irəli gedərək etik kodeksləri *peşəkar və qeyri–peşəkar* (oxu, *peşəkarlara aid olmayan*) olmaqla 2 qrupa ayırır. Zipkoviç məsələn, ALA–nın etik kodeksini qeyri–peşəkar, başqa sözlə, daha mülayim hesab edir. Onun fikrincə, əsil peşəkar kodeks icbari mexanizmlərə malik olmalı, kitabxanaçının və ya oxucunun qeyri–etik davranışına qarşı sanksiyalar tət-

¹ Zipkowitz F. Professional ethics in librarianship: a real life case-book. Jefferson, NC: McFarland, 1996, 161 p.

biq etməyə, bəzi hallarda isə hüquqi məsuliyyət (!) yaratmağa icazə verməlidir.

Əlbəttə, biz Zipkoviçin bu yanaşmasını çox sərt hesab edirik. Çünki, təhlillərimiz göstərir ki, kitabxanaçı səhvini “bağışlamayan” kodekslər belə, sanksiyanı yalnız o halda “tələb edirlər” ki, nəticə etibarilə, kitabxanaçının peşəkar karyerasına ziyan vurulmasın. Yəni sanksiya nəticəsində kitabxanaçı işdən çıxarılmasın; onun heç bir peşəkar imkanı məhdudlaşdırılmasın və s.

Bu mənada, kitabxana etikası sahəsində tanınmış rus alimi İrina Truşinanın bölgüsü daha maraqlıdır. Truşinaya görə, etik kodekslər şərti olaraq 3 qrupa ayrılır: *deklarativ*, *məsləhətverici*, *nizamlayıcı* kodekslər¹.

“Deklarativ kodekslər” dedikdə, ismarıq xarakteri daşıyan və kitabxanaçıları etik prin-

¹И.А.Трушина. «Кодекс профессиональной этики российского библиотекаря» и кодексы библиотечной этики других стран: сравнительный анализ /Современные проблемы библиотечной и информационной этики. М.: Санкт-Петербург, 2005, 240 с.

siplərə könüllü riayət etməyə səsləyən kodekslər nəzərdə tutulur¹.

Bu tip kodekslərdə “*Kitabxanaçıetməlidir*”, “*Kitabxanaçıməcburdur*” kimi imperativlərə rast gəlinmir və etik qaydalar birinci şəxsin cəmində (biz) nəzərə çatdırılır. Nümunə üçün Amerika Kitabxana Assosiasiyasının kodeksinin müddəalarından birini nəzərdən keçirək: “*Biz, intellektual azadlıq prinsipini əldə rəhbər tutaraq kitabxana materiallarının senzuraya məruz qalmasına qarşı çıxırıq*”.

Məsləhətverici etik kodekslərə isə “*Kitabxanaçı etməlidir*”, “*Kitabxanaçı məsuliyyət daşıyır.... məcburdur*” şəklində qəliblərə rast gəlinir. Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, dünya ölkələrinin çoxunda qəbul olunmuş kitabxana etikası kodeksləri məsləhətverici səciyyə daşıyır.

Adətən, məsləhətverici etik kodeksləri hazırlayan kitabxana assosiasiyaları, təşkilatları

¹ Фирсов В. Р. Государственное законодательное регулирование деятельности библиотек / Российская национальная библиотека. СПб., 2000.

nəzdində daxili nizam–intizam komitələri yara-
dır. Bir qayda olaraq, belə komitələrə kitabxa-
naçılar tərəfindən etik davranış qaydalarına ri-
yət olunub-olunmamasına nəzarət etmək, po-
zuntuya yol vermiş kitabxanaçılara qarşı müva-
fiq tədbirlər həyata keçirmək kimi vəzifələr tap-
şırılır.

Biz isə, etik kodeksləri 2 şərti qrupa ayırı-
rıq: *kitabxanaçıyönümlü* və *oxucuyönümlü* etik
kodekslər¹. Kitabxanaçıyönümlü etik kodekslə-
rin mərkəzində ancaq kitabxanaçı əxlaqının
komponentləri dayanır. Belə kodekslər kitab-
xana ilə oxucu arasında yaranmış münasibətlər
sistemində daha çox kitabxanaçının roluna diq-
qət yetirir, onun etik davranış paradigmlərini
əks etdirir və *“oxucu belə edərsə, sən də bunu
et...”* şəklində məsləhətlər vermir.

Oxucuyönümlü etik kodekslər isə, kitab-
xanadaxili münasibətlərə daha çox kitabxanaçı-
nın deyil, oxucunun etik dəyərlər sistemindən

¹ Cəfərov C.A. Kitabxana etikası: beynəlxalq təcrübə və milli mo-
delləşdirmə. AMEA MEK-in Elmi əsərləri, 2013, № 13, s. 73-79.

baxmağı təklif edir. Bu tip kodekslərdə *“Oxucu
bunu etdikdə, ona bu cür davranmalı”*, *“Oxucu
soruşduqda, bu cür cavab verməli”* kimi qay-
dalar əks olunur.

Biz bu cür bölgünü onunla əsaslandırırıq
ki, etika sosial münasibətləri tənzimlədiyi kimi,
kitabxana etikası da hər şeydən əvvəl, kitabxa-
na mədəniyyətinin əsasını təşkil edən *“kitabxa-
na–kitabxanaçı–oxucu”* arasındakı əlaqələri so-
sial–etik cəhətdən tənzimləməlidir.

Bu bölmə üzrə söylənilənləri ümumiləşdi-
rərək bir daha yəqin edirik ki, kitabxana elm və
təhsil mənbəyi kimi cəmiyyət qarşısında müəy-
yən öhdəliklər daşıyır, müxtəlif funksiyalar ye-
rinə yetirir. O, ilk növbədə maarifləndirməli,
informasiyalaşdırmaqlı və bunun nəticəsində,
həm ümumbəşəri, həm də milli–mədəni dəyərlə-
rin qorunmasına, təbliğinə nail olmalıdır.
Keçmişdən gələcəyə ötürülən informasiyanın

transformatoru rolunda da məhz kitabxana çıxış etməlidir. Buna görə də, “kitabxanaların dünya boyda yükü var” desək, yəqin heç kəs bizə irad tutmaz.

“Kitabxana bəşəriyyətin yaddaşı olduğu üçün” (Bernard Şou) onun başlıca məlumatalma və məlumatötürmə substansiyası da, elə cəmiyyətin özüdür. Demək, kitabxana mədəniyyətinin əsasında kitabxana və cəmiyyət arasındakı münasibətlər durur. Bu münasibətlər isə kitabxana etikasının meydana gəlməsini zəruri edir. Bəs nədir bu “kitabxana etikası”? Dedi-yimiz kimi, kitabxana cəmiyyətlə əlaqədə olduğu kimi, kitabxanaçı da oxucu ilə daimi konvergen-siyadadır.

Bununla yanaşı, onun öz həmkarları— digər kitabxanaçılarla da əlaqəsi, münasibətləri mövcuddur. Bütün bu münasibətlərdə kitabxanaçının özü də tərəflərdən biri olduğu üçün, onun öz şəxsinə, peşəkar kimliyinə reflektiv yanaşması meydana gəlir. Yəni, kitabxanaçı təkcə kitaba, oxucuya yox, həm də özü–özünə kənar-

dan baxıb qiymət verir, müəyyən mənada özü ilə münasibət formalaşdırır (refleksiya). Başqa sözlə, öz təyinatını, məsuliyyət və öhdəliklərini, əhəmiyyətini anlamaq–kitabxanaçının öz-özü ilə peşəkar ünsiyyətidir. Nəticədə, kitabxanaçının şəxsi identifikasiyası ümumiyyətlə, kitabxana–cəmiyyət parabolasının ən dərin nöqtəsinə çevrilir. Və kitabxanaçının cəmiyyətlə, kitabxana ilə, oxucu ilə, kitabla və özü ilə əlaqələrinin etik təzahürü yaranır. Kitabxana etikası budur.

Həmin mənəvi, əxlaqi təzahürləri, vərdisləri, mümkünləri müəyyən bir qaydaya, düzənə salmaq üçün etik davranış kodeksləri qəbul olunur. Dünya ölkələrində qəbul olunmuş kitabxana etikası kodekslərinin əsasını “kitabxana–cəmiyyət”, “kitabxanaçı–oxucu”, “kitabxanaçı–kitabxanaçı”, “kitabxanaçı ilə özü” arasındakı nümunəvi münasibətlər, etik normalar təşkil edir.

Müşahidələrimiz göstərir ki, kitabxana–cəmiyyət münasibətləri hər dəfə yeni mərhələyə qədəm qoyduqca, kitabxanaçıların etik dav-

ranış prinsiplərində də müəyyən dəyişikliklər baş verir. Bu isə özünü, illər əvvəl qəbul olunmuş etik kodekslərin vaxtaşırı dəyişdirilməsində, təkmilləşdirilməsində büruzə verir.

AZƏRBAYCAN KİTABXANAÇILARININ ETİK DAVRANIŞ KODEKSİ

(ilkin variant)

Müəlliflər:

© Aybəniz Əliyeva-Kəngərli

© Cavid Cəfərov

Preambula

Bu Kodeks mülkiyyət növündən, tipindən asılı olmayaraq, Azərbaycan Respublikası ərazisində fəaliyyət göstərən bütün kitabxana, kitabxana-informasiya mərkəzləri, muzey və digər təşkilatların müvafiq strukturlarında çalışan kitabxanaçıların və əlaqədar mütəxəssislərin etik davranış qaydalarını və normalarını müəyyənləşdirir. Bu Kodeksdən irəli gələn qaydalara riayət etmək hər bir kitabxanaçının mənəvi, peşə borcudur.

Azərbaycan kitabxanaçısı öz peşə fəaliyyətinin icrası zamanı:

1. Bu Kodeksə, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına, Azərbaycan Respublikasının müvafiq sahədəki qanunvericiliyinə, o cümlədən, “Kitabxana işi haqqında”, “Dövlət qulluqçularının etik davranış qaydaları haqqında”, “İnformasiya azadlığı haqqında”, “İnformasiya əldə etmək haqqında” Qanunlara və digər normativ hüquqi aktlara istinad etməlidir;

2. Mədəni irsin, o cümlədən kitab abidələrinin qorunmasına və milli mədəniyyətin, təhsilin, elmin inkişafına öz töhfəsini verməlidir;

3. Azərbaycançılıq ideyasına və milli-mənəvi dəyərlərə sadıq olmalıdır;

4. Kitabxananın milli və ümumbəşəri kommunikasiyalar sistemindəki fenomenal-kulturoloji, intellektual, tərbiyəvi və nümunəvi rolunu dərk etməli, kitabxana-oxucu münasibətlərini ədalət və humanizm ideyaları əsasında qurmalı, davranışlarında həmin ideya, prinsip və keyfiy-

yətlərdən doğan əxlaqi, etik dəyərləri əsas götürməlidir;

5. Oxucuların kitabxana resurslarından bərabərhüquqlu, sərbəst və rahat şəkildə istifadə etməsinə, kifayət qədər informasiya ala bilməsinə yüksək səviyyədə şərait yaratmalıdır;

6. İrqi, dini, cinsi, sosial, siyasi ayrı-seçkilik etmədən oxuculara, müəlliflərə və həmkarlarına qarşı hörmətlə davranmalı, alicənab, nəzakətli, səbirli və diqqətli olmalıdır;

7. Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində nəzərdə tutulan hallar istisna olmaqla, oxucu konfidensiallığını qorumaq, onların şəxsi məlumatlarını və sorğularının məzmununu üçüncü şəxslərə açıqlamamalıdır;

8. Müəlliflərə öz intellektual məhsullarını kitabxanaya təqdim etməkdə bərabər şərait yaratmalı, əqli mülkiyyətə qayğı və hörmətlə yanaşmalıdır;

9. Müəllif hüquqlarına hörmət etməli və bu hüquqları bacardığı qədər qorumaqdadır;

10. Peşəsinin inkişafına öz elmi-mədəni, intellektual imkanları daxilində töhfə verməlidir;

11. Oxucu sorğularına cavab verərkən kompetent olmadığı mövzularda ictimai və elmi mülahizələrdən uzaq durmalı, neytrallığını qorumaqdadır;

12. Vəzifəsinin icrası ilə bir araya sığmayan və onun adına xələl gətirə biləcək, habelə, Kitabxananın cəmiyyətdəki nüfuzunu aşağı sala biləcək hərəkətlərə yol verməməlidir.

Bakı ş. 1 avqust 2014-cü il.

ƏLAVƏLƏR

Dövlət qulluqçularının etik davranış qaydaları haqqında AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ QANUNU

Bu Qanun dövlət qulluqçuları üçün etik davranış qaydalarını və prinsiplərini və onlara əməl edilməsi ilə bağlı hüquqi mexanizmləri müəyyən edir.

Fəsil 1. ÜMUMİ MÜDDƏALAR

Maddə 1. Qanunun əhatə dairəsi

1.1. Bu qaydalar dövlət qulluqçusu statusuna malik olan bütün şəxslərə şamil edilir.

1.2. Hər bir dövlət qulluqçusu qanunun aliliyini, insan hüquqlarını, demokratik prinsipləri və yüksək etik davranış qaydalarını rəhbər tutaraq

bu Qanunun müddəalarına əməl etməyə borcudur.

Maddə 2. Qanunun məqsədləri

2.0. Bu Qanunun məqsədləri aşağıdakılardan ibarətdir:

2.0.1. dövlət orqanlarının və dövlət qulluğunun nüfuzunun artırılması, vətəndaşların dövlət orqanlarına və dövlət qulluqçularına etimadının yüksəldilməsi;

2.0.2. dövlət orqanları və dövlət qulluqçularının fəaliyyətində səmərəliliyin və şəffaflığın artırılması;

2.0.3. dövlət orqanlarında korrupsiyanın və dövlət qulluqçularının fəaliyyətində maraqların toqquşmasının qarşısının alınması;

2.0.4. dövlət qulluqçuları tərəfindən etik davranış qaydalarına əməl olunmasının təmin edilməsi;

2.0.5. dövlət qulluqçularından gözlənilən davranış barədə vətəndaşların məlumatlandırılması;

2.0.6. dövlət orqanlarının və dövlət qulluqçularının fəaliyyətinin qiymətləndirilməsinə və

təndaşların təsiri imkanlarının genişləndirilməsi.

Maddə 3. Xidməti davranışın hüquqi tənzimlənməsi

3.1 Dövlət qulluqçusunun xidməti davranışı qanunvericiliklə ona verilmiş hüquqların həyata keçirilməsi və vəzifələrinin yerinə yetirilməsi ilə əlaqədar fəaliyyətidir. Dövlət qulluqçusunun xidməti davranışı bu Qanunla müəyyən edilmiş etik davranış qaydalarına və prinsiplərinə əsaslanmalıdır.

3.2. Dövlət qulluqçusunun xidməti davranışı bu Qanuna və digər normativ hüquqi aktlara uyğun olaraq tənzimlənir.

3.3. Bu Qanunla müəyyən olunmuş etik davranış qaydalarını dəqiqləşdirən normalar, onlara riayət olunması ilə bağlı təminatlar dövlət orqanlarının digər normativ hüquqi aktları ilə müəyyənləşdirilə bilər. Göstərilən normativ hüquqi aktlar bu Qanunun müddəalarına zidd olmamalıdır.

Fəsil 2.

ETİK DAVRANIŞ QAYDALARI**Maddə 4. Vicdanlı davranış**

4.1. Şəxsin, cəmiyyətin və dövlətin maraqları naminə dövlət qulluqçuları öz vəzifə borcunu səmərəli yerinə yetirməyə borcludur.

4.2. Dövlət qulluqçusu bütün hallarda hər bir şəxs üçün vicdanlılıq nümunəsi olmalıdır.

Maddə 5. Peşəkarlıq və fərdi məsuliyyətin artırılması

5.1. Dövlət qulluqçusu öz fəaliyyətini Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən olunmuş səlahiyyətlər çərçivəsində və peşəkarlıq səviyyəsində yerinə yetirməyə borcludur.

5.2. Dövlət qulluqçusu etik davranışı və öz peşəkar fəaliyyəti ilə dövlət orqanlarına hüquqi və fiziki şəxslərin inamını artırmalı və möhkəmləndirməlidir.

Maddə 6. Loyallıq

6.1. Dövlət qulluqçusu onun xidməti vəzifəsinə aid olmadığı hallarda, dövlət orqanlarının, onların rəhbərlərinin fəaliyyəti ilə əlaqədar (qanunsuz fəaliyyət istisna olmaqla) tənqidi ictimai mülahizələrdən, çıxışlardan və onların fəaliyyətinə ictimai qiymət verilməsindən çəkinməlidir. Bu qayda dövlət qulluqçusunun elmi-pedaqoji fəaliyyəti ilə bağlı çıxışlarına və ya elmi yazılarına şamil olunmur.

6.2. Dövlət qulluqçusu dövlət qulluğu ilə bağlı vəzifələrin icrası ilə bir araya sığmayan və onun adına xələl gətirə biləcək, habelə dövlət orqanının nüfuzunu aşağı sala biləcək hərəkətlərə yol verməməlidir.

6.3. Dövlət qulluqçusu dövlət orqanı tərəfindən açıq çıxışlarla bağlı müəyyən olunmuş qaydalara əməl etməlidir.

6.4. Dövlət qulluqçusu qanunvericilikdə dövlət qulluğu ilə bağlı nəzərdə tutulmuş məhdudiyyətlərə əməl etməlidir.

Maddə 7. İctimai etimad

7.1. Dövlət qulluqçusu Azərbaycan Respublikasının, dövlət orqanının və dövlət qulluğunun nüfuzunu möhkəmləndirməyə, öz adını və şərəfini uca tutmağa borcludur.

7.2. Dövlət qulluqçusu etik davranış qaydalarının onun tərəfindən pozulması nəticələrini aradan qaldırmağa, o cümlədən ictimai etimadın bərpası üçün tədbirlər görməyə borcludur.

7.3. Dövlət qulluqçusu dövlət orqanlarının və onların vəzifəli şəxslərinin fəaliyyəti barədə ictimaiyyəti məlumatlandıran kütləvi informasiya vasitələri nümayəndələrinin qanunla müəyyən edilmiş hallarda və qaydada doğru (dürüst) məlumatlar almasına köməklik göstərməlidir.

Maddə 8. İnsanların hüquq, azadlıq və qanuni maraqlarına, şərəf və ləyaqətinə və işgüzar nüfuzuna hörmət. Hüquqi şəxslərin işgüzar nüfuzuna hörmət

8.1. Dövlət qulluqçularının fəaliyyəti insanların hüquq, azadlıq və qanuni maraqlarının

təmin olunmasına (qorunmasına və müdafiəsinə) xidmət etməlidir.

8.2. Dövlət qulluqçusu insanların hüquq və azadlıqlarını, qanuni maraqlarını pozan, onların şərəf, ləyaqət və işgüzar nüfuzunu ləkələyə biləcək qərarlara və hərəkətlərə (və ya hərəkətsizliyə) yol verməməlidir.

8.3. Qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş hallar istisna olmaqla, dövlət qulluqçusu xidməti vəzifələrinin icrası ilə bağlı fiziki şəxslərin, habelə digər dövlət qulluqçularının şəxsi həyatı, şərəf və ləyaqəti barədə ona məlum olmuş məlumatların konfidensiallığını təmin etməlidir.

8.4. Dövlət qulluqçusu hüquqi şəxslərin işgüzar nüfuzuna hörmətlə yanaşmalı və onların işgüzar nüfuzunu ləkələyə biləcək hərəkətlərə (və ya hərəkətsizliyə) yol verməməlidir.

Maddə 9. Mədəni davranış

Dövlət qulluqçusu bütün şəxslərə, o cümlədən birbaşa və yuxarı rəhbəri ilə və ya tabeliyində olan şəxslərə münasibətdə nəzakətli, xeyirxah, diqqətli və səbirli olmalıdır.

Maddə 10. Əmr, sərəncam və ya tapşırıqların yerinə yetirilməsi

10.1. Dövlət qulluqçusu birbaşa və ya yuxarı rəhbərinin qanuna uyğun olan və səlahiyyətləri daxilində qəbul etdiyi yazılı əmri, sərəncamı və ya verdiyi şifahi tapşırıqları yerinə yetirməyə borcludur.

10.2. Dövlət qulluqçusu birbaşa və ya yuxarı rəhbər tərəfindən ona verilən əmrin, sərəncamın və ya tapşırığın qanuna və ya digər normativ hüquqi akta zidd olmasına əmindirsə, bu barədə yazılı əsaslandırmanı birbaşa və ya yuxarı rəhbərinə təqdim etməlidir. O, birbaşa rəhbərindən bu əmr, sərəncam və ya tapşırığın yazılı şəkildə təsdiq olunmasını tələb etməlidir. Birbaşa rəhbərindən yazılı şəkildə təsdiq edilmiş əmr, sərəncam və ya tapşırıq almasına baxmayaraq, dövlət qulluqçusu onların qanuna, yaxud digər normativ hüquqi akta zidd olmasına inanmaqda davam edərsə, o, həmin əmr, sərəncam və ya tapşırığın yerinə yetirilməsindən imtina edə bilər.

10.3. Qanuni göstərişlərin yerinə yetirilməməsi intizam məsuliyyətinə səbəb olur.

Maddə 11. Qərəzsizlik

11.1. Dövlət qulluqçusu xidməti vəzifəsini yerinə yetirərkən və ya qərar qəbul edərkən qərəzsiz olmalı və bu zaman irqinə, milliyyətinə, dininə, dilinə, cinsinə, sosial mənşəyinə, əmlak və qulluq vəziyyətinə, əqidəsinə, ictimai və ya hər hansı digər birliyə mənsubiyyətinə görə hər hansı şəxsin və ya şəxslər qrupunun üstünlüyünə və ya belə üstünlüyün əldə edilməsi üçün şəraitin yaradılmasına yol verməməlidir.

11.2. Dövlət qulluqçusu xidməti vəzifələrinin yerinə yetirilməsi zamanı siyasi bitərəfliyə əməl etməyə borcludur.

11.3. Dövlət qulluqçusu özünün və ya maraqlı şəxslərin mənafeələrinin onun xidməti vəzifələrinin yerinə yetirilməsinə təsirinə yol verməməli və bu cür təsir üçün şərait yaratmamalıdır.

Maddə 12. Maddi və qeyri-maddi nemətlərin, imtiyazların və ya güzəştlərin əldə edilməsinə yol verilməməsi

12.1. Dövlət qulluqçusunun qanunsuz olaraq maddi və qeyri-maddi nemətlər, imtiyazlar və ya güzəştlər əldə etməyə yönəlmiş hərəkətlər (hərəkətsizlik) etməsi və ya qərarlar qəbul etməsi qadağandır.

12.2. Dövlət qulluqçusu onun hərəkətlərinin (hərəkətsizliyinin) və ya qərarlarının maddi və qeyri-maddi nemətlər, imtiyazlar və ya güzəştlər əldə etməyə gətirib çıxarmasını istisna edən tədbirlər görməlidir.

12.3. Qanunvericiliklə müəyyən olunmuş qaydada şəxslərə əvəzsiz xidmət (xidmətlər) göstərən dövlət qulluqçusu həmin xidmətə (xidmətlərə) görə hər hansı haqq tələb edə bilməz.

12.4. Qanunvericiliklə müəyyən olunmuş ödəniş müqabilində vətəndaşlara xidmət (xidmətlər) göstərən dövlət qulluqçusu həmin xidmətə (xidmətlərə) görə nəzərdə tutulan məbləğdən artıq haqq tələb edə bilməz.

Maddə 13. Korrupsiyanın qarşısının alınması

13.1. Dövlət qulluqçusuna qanunsuz maddi və qeyri-maddi nemətlər, imtiyazlar və ya güzəştlər təklif olunduğu hallarda, dövlət qulluqçusu onlardan imtina etməlidir. Maddi və qeyri-maddi nemətlər, imtiyazlar və ya güzəştlər dövlət qulluqçusuna ondan asılı olmayan səbəblərdən verilərsə, o, bu barədə birbaşa rəhbərinə məlumat verməli və maddi və qeyri-maddi nemətlər, imtiyazlar və ya güzəştlər dövlət qulluqçusunun qulluq keçdiyi dövlət orqanına akt üzrə təhvil verilməlidir.

13.2. Tərəflərdən biri dövlət qulluqçusunun qulluq keçdiyi dövlət orqanı olan əqdlərdə həmin dövlət qulluqçusu digər tərəf ola bilməz.

Maddə 14. Hədiyyə alma ilə əlaqədar məhdudiyyətlər

14.1. Dövlət qulluqçusu xidməti vəzifələrinin qərəzsiz icrasına təsir edə bilən və ya bu cür təsir təəssüratı yaradan, və ya onun vəzifələrinin icrası müqabilində mükafat qismində veri-

lən və ya bu cür mükafat təəssüratı yaradan hədiyyələri özü və ya digər şəxslər üçün tələb edə və ya qəbul edə bilməz. Bu qayda qonaqpərvərliklə bağlı və dəyəri "Korrupsiyaya qarşı mübarizə haqqında" Qanunda nəzərdə tutulmuş məbləğdən yuxarı olmayan hədiyyələrin təqdim olunduğu hallara şamil edilmir.

14.2. Dövlət qulluqçusu hədiyyənin qəbul edilməsi və ya qonaqpərvərlikdən istifadə ilə bağlı qərara gələ bilmədiyi hallarda bu məsələ barədə birbaşa rəhbərinin rəyini öyrənməlidir.

Maddə 15. Maraqlar toqquşmasının qarşısının alınması

15.1. Dövlət qulluqçusu qulluq etdiyi dövrdə maraqların toqquşmasına yol verməməlidir və qanunsuz olaraq öz vəzifə səlahiyyətlərindən şəxsi maraqları üçün istifadə etməməlidir.

15.2. Dövlət qulluqçusunun xidməti vəzifələri ilə onun şəxsi maraqları arasında ziddiyyət yarana biləcəyi hallarda, o, qanunvericiliyə müvafiq olaraq, dövlət qulluğuna qəbul olunduqda, habelə bundan sonrakı dövrdə həmin

maraqların xarakteri barədə məlumat verməyə borcudur.

15.3. Dövlət qulluqçusu başqa vəzifəyə keçmə ilə əlaqədar təkliflərin maraqların toqquşmasına səbəb ola biləcəyi hallarda, bu barədə dövlət orqanının rəhbərinə məlumat verməlidir. Dövlət qulluğuna xitam verildikdən sonra dövlət qulluqçusu qanunvericiliklə müəyyən edilmiş müddət ərzində əvvəllər fəaliyyətinə nəzarət etdiyi idarə, müəssisə, təşkilatlara və ya onların bölmələrinə işə qəbul edilə bilməz.

15.4. Dövlət qulluqçusu maraqların toqquşmasının qarşısının alınması üçün qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş digər tədbirlər görməlidir.

15.5. Dövlət qulluqçusu vəzifəyə təyin edilərkən və bundan sonrakı müddətdə etik davranış qaydaları, korrupsiyaya qarşı mübarizə və maraqların toqquşmasının qarşısının alınması ilə normativ hüquqi və normativ xarakterli aktlarla tanış olmalıdırlar. Bu aktlara əməl edilməsi ilə bağlı hər hansı suallar yarandıqda bu barədə birbaşa və ya yuxarı rəhbərinə müraciət etməlidir.

Maddə 16. Əmlakdan istifadə

16.1. Dövlət qulluqçusu istifadəsində olan dövlət əmlakından, maliyyə vəsaitlərindən, rabitə, kompyüter və digər kommunikasiya sistemlərindən, nəqliyyat vasitələrindən və digər maddi-texniki təchizat avadanlıqlarından qənaətlə və səmərəli istifadə etməlidir.

16.2. Dövlət qulluqçusuna dövlət əmlakından, maliyyə vəsaitlərindən, rabitə, kompyüter və digər kommunikasiya sistemlərindən, nəqliyyat vasitələrindən və digər maddi-texniki təchizat avadanlıqlarından şəxsi maraqları naminə, habelə həmin dövlət qulluqçusu tərəfindən xidməti vəzifələrinin icrası ilə əlaqədar olmayan digər məqsədlər üçün istifadə etməsi qadağandır.

Maddə 17. Məlumatlardan istifadə

17.1. Dövlət qulluqçusu xidmət etdiyi dövlət orqanının sərəncamında olan məlumatların qanunvericiliklə müəyyən olunmuş qaydada əldə olunması və yayılması mümkünlüyünü təmin etməlidir.

17.2. Dövlət qulluqçusu dövlət orqanında müəyyən olunmuş xidməti informasiyanın təqdim edilməsi qaydalarına əməl etməlidir.

17.3. Dövlət qulluqçusu xidməti fəaliyyəti zamanı əldə etdiyi məlumatları şəxsi maraqları üçün istifadə edə bilməz.

Maddə 18. İctimai və ya siyasi fəaliyyət

18.1. Qanunvericiliklə başqa qayda nəzərdə tutulmamışdırsa, dövlət qulluqçusu ictimai və ya siyasi birliyə üzv olmaq hüququna malikdir.

18.2. Dövlət qulluqçusunun ictimai və ya siyasi fəaliyyəti, yaxud ictimai və ya siyasi birliyə mənsubiyyəti onun xidməti vəzifələrini qərəzsiz və obyektiv yerinə yetirdiyinə ictimai şübhə doğurmamalıdır.

18.3. Dövlət qulluqçusu qulluq mövqeyindən istifadə edərək digər dövlət qulluqçularını ictimai və ya siyasi birliklərin və dini təşkilatların fəaliyyətində iştiraka təhrik etməməlidir.

18.4. Dövlət qulluqçusuna dövlət orqanlarında ictimai və siyasi birliklərin (həmkarlar ittifaqları istisna olmaqla), dini təşkilatların

struktur bölmələrini yaratmaq, yaxud həmin orqanlarda göstərilən struktur bölmələrin yaradılmasına yardım etmək qadağandır.

18.5. Dövlət qulluqçusuna seçkilər zamanı öz vəzifə mövqeyindən və səlahiyyətlərindən özünün və ya digər namizədlərin, siyasi partiyaların, siyasi partiyaların bloklarının xeyrinə istifadə etmək qadağandır.

Fəsil 3.

ETİK DAVRANIŞ QAYDALARININ HƏYATA KEÇİRİLMƏSİNİN TƏMİN OLUNMASI

Maddə 19. Təminatlar sistemi

19.0. Dövlət qulluqçusu tərəfindən etik davranış qaydalarına əməl olunması üçün:

19.0.1. dövlət qulluqçusunun davranışının etik davranış qaydalarına uyğunluğu onun özü, birbaşa və ya yuxarı rəhbəri tərəfindən müntəzəm təhlil edilir;

19.0.2. dövlət qulluqçusu, onun birbaşa və ya yuxarı rəhbəri tərəfindən bu fəsildə nəzərdə tutulmuş tədbirlər görülür.

Maddə 20. Etik davranış qaydalarına əməl olunmasına nəzarət

20.1. Etik davranış qaydalarına əməl olunmasına nəzarəti dövlət orqanının rəhbəri xidməti qaydada, yuxarı orqan təbəçilik əsasında həyata keçirir.

20.2. Müvafiq icra hakimiyyəti orqanının yaratdığı qurum etik davranış qaydalarına əməl olunmasına nəzarəti nizamnaməsinə uyğun olaraq həyata keçirir.

Maddə 21. Dövlət orqanının rəhbəri tərəfindən nəzarət

21.1. Dövlət orqanlarında etik davranış qaydalarına əməl olunmasına nəzarəti həmin orqanların müvafiq qurumları həyata keçirir.

21.2. Dövlət orqanının rəhbəri:

21.2.1. tabeliyində olan dövlət qulluqçularının xidməti davranışlarının bu Qanunla müəyyən olunan etik davranış qaydalarına uyğunlu-

ğuna nəzarət etməli və onun təhlilini aparmalıdır;

21.2.2. öz davranışı ilə etik davranış qaydalarına əməl olunması nümunəsi göstərməlidir;

21.2.3. tabeliyində olan dövlət qulluqçuları arasında onların tutduqları vəzifələrə uyğun olaraq vəzifə bölgüsü aparmalıdır;

21.2.4. tabeliyində olan şəxsləri hüquqa və hamılıqla qəbul edilmiş etik normalara zidd olan hərəkət etməyə və qərarlar qəbul etməyə sövq etməməlidir;

21.2.5. rəhbərlik etdiyi dövlət orqanlarına və onların struktur bölmələrinə kadrların seçilməsi və yerləşdirilməsi zamanı qanunvericiliyin tələblərinə əməl etməlidir;

21.2.6. etik davranış qaydalarının pozulmasının qarşısının alınması və profilaktikası üzrə tədbirlər görməlidir;

21.2.7. tabeliyində olan dövlət qulluqçularına etik davranış qaydalarını izah etməli və müraciət olunduğu təqdirdə etik davranış qaydalarına əməl olunmasına dair onlara tövsiyələr verməlidir;

21.2.8. öz səlahiyyətləri çərçivəsində bu Qanunla müəyyən olunmuş etik davranış qaydalarını və onlara əməl olunması ilə bağlı təminatları konkretləşdirən normativ hüquqi (və ya normativ xarakterli) aktları işləyib hazırlamalı və təsdiq etməlidir;

21.2.9. etik davranış qaydalarını pozan dövlət qulluqçularının intizam məsuliyyətinə cəlb edilməsi üçün tədbirlər görməlidir;

21.2.10. etik davranış qaydaları və dövlət qulluqçuları tərəfindən həmin qaydalara əməl olunmasını tələb etmək hüquqlarına malik olmaları barədə vətəndaşları və təşkilatları məlumatlandırmaq üçün tədbirlər görməlidir;

21.2.11. etik davranış qaydalarının pozulması halları ilə bağlı həyata keçirilmiş tədbirlər barədə vətəndaşları, təşkilatları və dövlət orqanlarını məlumatlandırmalıdır;

21.2.12. etik davranış qaydalarının pozulmasının nəticələrinin aradan qaldırılması, habelə dövlət orqanına ictimai etimadın artırılması üçün tədbirlər görməlidir;

21.2.13. etik davranış qaydalarına əməl olunması ilə bağlı qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş digər vəzifələri həyata keçirməlidir.

Maddə 22. Etik davranış qaydalarının pozulmasına görə məsuliyyət

22.1. Etik davranış qaydalarının pozulması dövlət qulluqçusunun intizam məsuliyyətinə cəlb edilməsi üçün əsasdır.

22.2. Dövlət qulluqçusunun intizam məsuliyyətinə cəlb edilməsi qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş qaydada və müddətdə həyata keçirilir.

22.3. Aşağıdakı hallarda intizam icraatına başlanıla bilər:

22.3.1. bu Qanunun müddələrinin dövlət qulluqçusu tərəfindən pozulması barədə hüquqi və ya fiziki şəxslər tərəfindən şikayət və ya digər məlumatın verilməsi;

22.3.2. kütləvi informasiya vasitələrində dövlət qulluqçusu tərəfindən bu Qanunun müddələrinin pozulması və maraqların toqquşmasına yol verilməsi barədə məlumatın dərc edilməsi.

22.4. İntizam icraatı zamanı dövlət qulluqçusu tərəfindən yol verilən hüquq pozuntusunda cinayət tərkibinin əlamətləri aşkar edildikdə, həmin əlamətləri aşkar etmiş dövlət orqanının

rəhbəri bu barədə cinayət təqibi orqanına məlumat verməlidir.

Maddə 24. Bu qanunun qüvvəyə minməsi

Bu Qanun dərc edildiyi gündən qüvvəyə minir.

İlham Əliyev,
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
Bakı şəhəri, 31 may 2007-ci il

BEYNƏLXALQ KİTABXANA
ASSOSİASIYALARI FEDERASIYASI (IFLA)

KİTABXANAÇILARIN
ETİK VƏ PEŞƏKAR DAVRANIŞ KODEKSİ

Hazırkı etik və peşəkar davranış Kodeksi həm kitabxanaçı, həm də digər informasiya mü-təxəssislərinin peşə fəaliyyəti zamanı istinad et-məli olduğu etik prinsiplər və davranış qayda-larının toplusu, həmçinin, etik kodekslərin tərtib olunması və ya mövcud olanların yenilən-məsi zamanı kitabxana-informasiya birliklərinə tövsiyə xarakterli model sənəd kimi təklif olunur.

Etik Kodeksin funksiyaları aşağıdakılardır:

- Peşə üzrə etik norma və qaydaları, fəaliyyət metodikasını formalaşdıracaq prinsipləri təşviq etmək;
- Peşəkar özünüdərkini təkmilləşdirmək;

- İstifadəçilər və ümumiyyətlə cəmiyyət üçün şəffaflıq və açıqlıq təmin etmək;

Hazırkı Kodeks sahə üzrə mövcud olan milli kodekslərin əvəz edilməsini nəzərdə tutmur; Bu Kodeksin mövcudluğu peşəkar assosiasiyaları milli kodekslərin tərtib olunması öhdəliyindən azad etmir. Həmçinin, hazırkı Kodeksin göstərişlərinə tam əməl olunması tələb edilmir.

Hazırkı Kodeks aşağıdakı fikirlərlə təklif olunur:

Kitabxanaçılıq informasiyanın işlənilməsinə peşəkar yanaşmanı tələb edən etik fəaliyyət növüdür. Son yüzilliklərdə cəmiyyətin mürəkkəbləşməsi ilə əlaqədar olaraq, ideya və məlumat mübadiləsi zərurəti əhəmiyyətli dərəcədə artmış, bu da kitabxanaların və kitabxanaçılığın inkişafına müsbət təsir etmişdir.

İnformasiya müəssisələrinin və bu sahə üzrə peşəkar mütəxəssislərin, o cümlədən kitabxana və kitabxanaçıların müasir cəmiyyətdəki rolu məlumatları toplayıb-təqdim etmədə tərəqqiyə

nail olmaqdan, həmçinin informasiyaya fasiləsiz çıxış imkanı yaratmaqdan ibarətdir.

İnsanların sosial, mədəni və iqtisadi rifahı şəraitində informasiya xidməti kitabxana işinin əsasını təşkil edir, buna görə də kitabxanaçılar cəmiyyət qarşısında məsuliyyət daşıyır.

Bundan başqa, insanın məlumat və ideya mübadiləsi aparmağa tələbatının dərk olunması informasiya hüququnun tanınmasını nəzərdə tutur. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Ümumdünya İnsan hüquqları Bəyannaməsində (1948) deyildiyi kimi, insan hüquqları ideyası bizdən hər bir insanın ləyaqətini qəbul etməyi və dərk etməyi, onun hüquqlarına hörmət etməyi tələb edir. 19-cu maddə cəmiyyətin bütün üzvləri üçün fikir, əqidə və informasiya əldə etmək azadlığı hüququnu müəyyən edir. 19-cu maddədə bilavasitə “istənilən vasitələrlə və dövlət sərhədlərindən asılı olmayaraq, informasiya və ideyalar axtarmaq, almaq və yaymaq” hüququ nəzərdə tutulur; bu, kitabxanaların və müasir kitabxanaçılığın cəmiyyətdəki rolunu dəqiq şəkildə anlamağa kömək edir.

Hazırkı Kodeks peşə etikası və davranış üzrə tövsiyələr kompleksidir.

1.İnformasiyaya giriş imkanı

Kitabxana–informasiya işçilərinin əsas vəzifəsi hamı üçün informasiyaya giriş imkanı təmin etməkdir.

Kitabxanaçı informasiyaya çıxış imkanının məhdudlaşdırılmasını və ona senzura tətbiq olunmasını qəbul etmir.

Kitabxanaçı informasiya resurslarına pulsuz giriş imkanı təmin etmək üçün mümkün olanı etməlidir. Əgər istifadəçinin inzibati xərcləri mütləqdirsə, onda həmin xərclər mümkün qədər aşağı olmalıdır.

Kitabxanaçılar öz fondlarını və peşəkar xidmətlərini elə təbliğ etməlidir ki, cəmiyyətdə həmin xidmətlərin mövcudluğu və əlçatanlığı barədə kifayət qədər məlumatı olsun.

İnformasiyanın hamıya əlçatan olması üçün daha effektiv üsullardan istifadə olunmalıdır. Bunun üçün kitabxanalar veb-saytlarının beynəlxalq əlçatanlıq standartlarına uyğun olması və maneəsiz istifadəsinə çalışmalıdır.

2. Cəmiyyət və insanlar qarşısında məsuliyyət

Kitabxanaçılar insanları informasiyaya çıxış hüquqlarının qadağan olunmadığı və məhdudlaşdırılmadığı, yaş, vətəndaşlıq, siyasi əqidə, fiziki və ya əqli qabiliyyət, gender, etnik mənsubiyyət, təhsil, gəlir, mənşə, irq, din, cins və s. ayrı-seçkiliyinin hökm sürmədiyi, informasiya və biliklərin ədalətli şəkildə paylandığı şəraitlə təmin etməlidir.

Kitabxanaçılar öz ölkələrinin milli azlıqlarına və onların ana dilində informasiyaya çıxış hüquqların hörmətlə yanaşmalıdır.

Kitabxanaçılar fondu, ədəbiyyat və informasiya massivlərini elə təşkil etməlidir ki, oxucular lazım olan məlumatı sərbəst şəkildə tapa bilsinlər. Kitabxanaçı məlumat axtarışında, ondan istifadə olunmasında və ötürülməsində oxuculara köməklik və dəstək göstərir.

Kitabxanaçılar informasiyadan etik qaydalara uyğun şəkildə istifadə olunmasına imkan yaradır və bununla məlumatın qanunazidd formada istifadəsinə, o cümlədən plagiatla qarşı mübarizə aparmağa dəstək verir.

3. Məxfilik, gizlilik və şəffaflıq

Kitabxanaçılar şəxsi həyatın toxunulmazlığı prinsipinə və fərdi məlumatların qorunmasına hörmətlə yanaşır.

Kitabxanaçılar informasiya şəffaflığına dəstək olmalı və onu təmin etməlidir.

Kitabxanaçılar öz peşə fəaliyyətləri çərçivəsində qanunazidd hərəkətlər, korrupsiya və cinayətkarlıq hallarının aşkar olunmasına dəstək göstərilməlidir.

4. Açıq giriş imkanı və əqli mülkiyyət

Kitabxanaçılar istifadəçiləri üçün istənilən daşıyıcıda və istənilən formatda informasiya və məlumatlara mümkün olan ən yaxşı giriş imkanının təqdim olunmasında maraqlıdır.

Kitabxanaçılar istifadəçilərə informasiyaya bərabərhüquqlu, qənaətcil və effektiv giriş imkanı təmin etmək üçün xidmət edir.

Müəllif hüquqlarının müdafiəsi kitabxanaçıların peşə borcudur.

Kitabxanaçılar müəlliflərin və digər yaradıcı insanların əqli mülkiyyət hüququnu qəbul edir və bu hüquqlara əməl olunması üçün çalışır.

5. Qərəzsizlik, ardıcılıq və peşəkar bacarıqlar

Kitabxanaçılar informasiyanın seçimi, təşkili, saxlanması, təqdim olunması və yayılması metodikalarını tarazlaşdırılmış, qərəzsiz və obyektiv şəkildə müəyyən edir, işləyib hazırlayır və açıqlayır.

Kitabxanaçılar şəxsi maraqları ilə peşə vəzifələri arasında fərq qoyur. Onlar şəxsi maraqlarını və ya əqidələrini qərəzsizlik və obyektivlik kimi qələmə vermir.

Kitabxanaçılar istifadəçilərə münasibətdə qərəzsizlik prinsipini pozmursa söz azadlığı hüququna malikdir.

Kitabxanaçılar kitabxananın maliyyə fəaliyyəti barədə məlumat almaq hüququna malikdir. Onlar kitabxananın işinə təsir göstərən korrupsiya ilə mübarizə aparır.

Kitabxanaçılar bilik və bacarıqlarını qoruyub saxlamaqla və artırmaqla peşələrində mükəm-

məlliyyə can atırlar. Onlar xidmətdə ən yüksək standartları tətbiq etməyi qarşıya məqsəd qoyur və bununla peşənin müsbət nüfuzunu artırırırlar.

6. Həmkarlar arasında və işəgötürənlər- işçilər arasında münasibətlər

Kitabxanaçılar bir-birinə hörmətlə və qərəzsiz yanaşır.

Kitabxanaçılar həmkarları ilə münasibətdə ayrı-seçkiliyin istənilən təzahürlərinə qarşı çıxır.

Kitabxanaçılar eyni vəzifələri tutan kişi və qadınlar arasında əmək haqqının, iş saatının, kompensasiya və imtiyazların bərabər olmasına dəstək göstərir.

Kitabxanaçılar öz peşəkar təcrübələrini həmkarları ilə paylaşır, yeni mütəxəssislərə kömək edir və peşəkar cəmiyyətə daxil olmaq, bacarıqlarını inkişaf etdirmək üçün onların fəaliyyətini istiqamətləndirir.

Onlar peşəkar assosiasiyaların işinə töhfə verir, ixtisas üzrə tədqiqatlarda, elmi yaradıcılıqda fəal iştirak edir.

Kitabxanaçılar nüfuz və statuslarını yalnız peşəkarlıq və etik davranışlar çərçivəsində yüksəldir. Onlar dürüst olmayan metodlardan istifadə edərək həmkarları ilə rəqabət aparmır.

TÜRKİYƏ KİTABXANAÇILARININ ETİK DAVRANIŞ KODEKSİ

Türkiyə Kitabxanaçıları Assosiasiyasının (TKA) bu Kodeksi kitabxana işçilərinin riayət etməli olduğu təlimatları, qaydaları, norma və davranışları müəyyənləşdirir. Bu qaydalar kitabxanaçıları öz vəzifələrini yerinə yetirərkən istiqamətləndirir və onlara yardım edir. Kitabxanaçılıq sahəsində çalışan işçilər aşağıdakılara riayət etməlidir:

1. Onlar oxucuların Söz Azadlığı Bəyannaməsi, Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsində və digər beynəlxalq sənədlərdə təsbit olunmuş informasiya almaq hüququnu qoruyur.
2. Onlar söz azadlığını qoruyur və mədəniyyət nümunələrinin senzurasına qarşı çıxır.
3. Onlar istifadəçilər arasında ayrı-seçkilikə yol vermir
4. Onlar peşə standartları və siyasətini təkmilləşdirməyə və tətbiq etməyə cəhd göstərir.
5. Onlar dəqiq və lazımi qədər informasiya təklif etməklə öz vəzifələrini yerinə yetirir.

6. Onlar müəllif hüquqlarına hörmətlə yanaşır və onu qoruyur.

7. Onlar kitabxana istifadəçilərinin gizliliyini təmin edir və qanuni hal olmadıqda axtarış sorğuları və ya müvəqqəti alınmış kitablar haqqında məlumat paylaşmır.

8. Hər hansı peşə qrupu və ya məlumat mərkəzinə ziyan vura biləcək hərəkətlərdən uzaq durur.

9. Öz vəzifələrini şəxsi üstünlük qazanmaq məqsədilə istifadə etmir.

10. Onlar öz vəzifələrini birgə və əməkdaşlıq əhval-ruhiyyəsində icra edir.

11. Kitabxanaçı peşəkar inkişafını davam etdirir və kitabxana xidmətində bu inkişafın nəticələrini tətbiq edir.

12. Onlar öz peşəkar inzibati münasibətlərində ədalətli və vicdanlıdırlar.

ABŞ HİTABXANAÇILARININ ETİK DAVRANIŞ KODEKSİ

– Biz, Amerika Kitabxana Assosiasiyasının üzvləri olaraq, kitabxanaçıların, informasiya sahəsində çalışan digər peşəkarların, kitabxana qəyyumlarının və kitabxana heyətinin işini tənzimləyən etik qaydalardan ibarət Kodeksin tərtib olunaraq geniş ictimaiyyətə, peşəkarlara çatdırılmasının əhəmiyyətini yaxşı başa düşürük.

– Məlumdur ki, dəyərlər ziddiyyətli olduqda etik dilemmalar meydana gəlir. Amerika Kitabxana Assosiasiyasının Etik Kodeksi bizim sadıq olduğumuz dəyərlərə istinad edir və bu Kodeks, dəyişən informasiya mühitində peşəmizin etik məsuliyyətini qabardır.

– Biz, məlumatın seçimi, təşkili, qorunub saxlanması və yayılmasına əhəmiyyətli dərəcədə təsir və nəzarət edirik.

– Biz, fikir azadlığı və informasiya azadlığına can atan bir peşənin üzvləriyik.

– Bizim xüsusi öhdəliyimiz, indiki və gələcək nəsillərə sərbəst informasiya və ideya axınını təmin etməkdir.

– Bu Kodeksin prinsipləri etik qəraralma prosesini tənzimləmək üçün geniş müddəalarda izah olunub. Bu müddəalar xüsusi vəziyyətləri əhatə edən davranış qaydalarını diktə etmir və edə bilməz.

– Biz sorğulara dəqiq, tərəfsiz və nəzakətli cavablar vasitəsilə bütün kitabxana istifadəçilərinə yüksək səviyyəli xidmət göstəririk.

– Biz intellektual azadlıq prinsiplərini müdafiə edir və kitabxana resurslarını senzuraya məruz qoymaqla bağlı bütün cəhdlərlə qarşı mübarizə aparırıq.

– Biz hər bir kitabxana istifadəçisinin gizlilik və məxfilik hüququnu qoruyuruq.

– Biz əqli mülkiyyət hüququnu qəbul edir və ona hörmətlə yanaşırıq.

– Biz iş yoldaşlarımıza və həmkarlarımıza xoş məram, ədalət və hörmətlə yanaşırıq;

– Biz müəssisəmizdəki işçilərin rifahını və hüquqlarını qoruyan iş şəraitinin tərəfdarıyıq.

– Biz öz şəxsi maraqlarımızı kitabxana istifadəçilərinin, həmkarlarımızın və ya öz müəssisə-

mizin maraqlarından üstün tutmuruq. Şəxsi əqidəmizi və peşəkar vəzifələrimizi bir-birindən ayırırıq.

–Biz öz bilik və bacarıqlarımızı artırmaqla, iş yoldaşlarımızın peşəkar inkişafına təkan verməklə və potensial peşə üzvlərinə dəstək olmaqla peşəmizin təkmilləşməsinə doğru can atırıq.

ALMANİYA KİTABXANAÇILARININ ETİK DAVRANIŞ KODEKSİ

1. Etik prinsiplər: oxucuya xidmət

– Biz, bütün oxucularımıza yüksək səviyyəli kitabxana xidməti təklif edirik. Oxucuların ehtiyatlarımıza və açıq informasiya resurslarına sərbəst şəkildə girişinə təminat veririk.

– Mənşəyinə, irqinə, yaşına, sosial statusuna, cinsinə və cinsi oriyentasiyasına fərq qoymadan oxuculara hörmətlə yanaşırıq.

–Biz, Gənclərin Mühafizəsi Aktı və digər hüquqi sənədlərə əsasən uşaqları və gəncləri onlara uyğun olmayan məzmunundan mühafizə edirik.

– Oxucularımız haqqında məlumatın gizliliyinə hörmət edirik. Fərdi məlumatları yalnız xidməti fəaliyyətimiz üçün və yalnız qanuni çərçivədə saxlayırıq. Fərdi məlumatları üçüncü

tərəfə yalnız qanuni tələblər əsasında təqdim edirik.

–Şəxsi münasibət və fikirlərimizdən asılı olmayaraq, vəzifəmizi peşəkarcasına yerinə yetiririk.

2. Etik prinsiplər: digər xidmətlər

– Biz məzmun senzurasından imtina edirik.

– Kitabxanaların kollektiv mandatına əsasən mədəni irsimizi qoruyuruq.

– Elmi araşdırmaları informasiya, resurs və əlaqədar xidmətlərlə təmin edirik. Elmi araşdırmaların azadlığını təbliğ edirik.

– Cəmiyyət üzvlərinin və şəxsimizin rifahı üçün ömür boyu, fasiləsiz öyrənmək prinsipini dəstəkləyirik. Bu cəhətdən kitabxana xidmətlərini təkmilləşdirmək üçün davamlı inkişafa can atırıq.

– İnformasiyanı üçüncü tərəfin təsiri altında qalmadan, tamamilə obyektivlik və keyfiyyət prinsiplərinə görə seçirik.

– Bizim peşəkar bacarığımız bütün informasiya resurslarından istifadəni təmin edir.

– Müəlliflik hüququ ilə qorunan kitabxana və informasiya materiallarının mülkiyyətçilərinin hüquqlarını qəbul edirik.

– Mədəni irsi gələcək nəsillər üçün qoruyub-saxlamaq məqsədilə peşə bacarıqlarımızı tətbiq edirik.

– Həmkarlarımıza ədalət və hörmətlə yanaşır, əməkdaşlıq mədəniyyəti, məsuliyyətli fəaliyyəti və qarşılıqlı etibarı təbliğ edirik.

– Rəhbər orqanlarla əlaqələrimizi peşəkar müstəqilliyimizi qorumaqla qururuq.

BİRLƏŞMİŞ KRALLIQ KİTABXANAÇILARININ ETİK DAVRANIŞ KODEKSİ

1. Birləşmiş Krallığın Kitabxana Assosiasiyasının üzvləri (kitabxanaçılar) elə davranmalıdırlar ki, onların davranışı kitabxanaçılıq sahəsinin nüfuzuna xələl gətirməsin.

2. Kitabxanaçı Assosiasiyanın Nizamnamə və Qaydalarına və bu Davranış Kodeksinin müddəalarına riayət etməlidir.

3. Kitabxanaçı ayrı-seçkilik etmədən və qanun çərçivəsində hər bir fərdin informasiyadan azad və bərabər şəkildə istifadə hüququnu qorumaqlı və dəstəkləməlidir.

4. Kitabxanaçı oxucuların qanuni tələblərini, bilik əldə etmə, tədqiqat maraqlarını bütün digər maraqlardan üstün tutmalıdır.

5. Kitabxanaçı oxucuya aid hər hansı məlumatı və ya inzibati qeydi–ənənəvi və ya elektron şəkildə–üçüncü şəxsə açıqlamamalı və açıqlanmasına icazə verməməlidir.

6. Kitabxanaçı fəaliyyət zamanı ədalətsiz və

ya peşənin nüfuzuna xələl gətirən pozuntular aşkar etdikdə bu barədə Kitabxana Assosiasiyasının Katibliyinə xəbər verməlidir.

7. Kitabxanaçı müəllif hüquqlarına hörmətlə yanaşmalıdır.

FRANSA KİTABXANAÇILARININ ETİK DAVRANIŞ KODEKSİ

Kitabxana cəmiyyətin inkişafına xidmət edən ədəbiyyatı, sənəd-məlumat ehtiyatlarını toplayır, mədəni irsi qoruyur və onların istifadəsini və nümayişini təmin edir. Kitabxanaçı öz məsuliyyətini dərk edərək, bu Kodeksdə əks olunmuş qaydaları həyata keçirməyə can atır, peşəsi ilə bağlı aşağıdakı prinsiplərə sadıq qalır.

– Kitabxanaçının vəzifəsi bütün oxuculara hörmətlə yanaşmaq, onların hər birini bərabər şəkildə informasiya xidməti ilə təmin etmək, informasiyadan istifadə məxfiliyini qorumaq, hər bir sorğunu cavablandırmaq və ya aidiyyatı üzrə yönləndirmək, qiraət azadlığını təmin etməklə intellektual azadlığın zəruri şərtlərini yerinə yetirmək, istifadəçiləri sənədlərə hörmətlə davranmağa vadar etmək və araşdırmaların müstəqilliyini dəstəkləmək, açıq, tolerant və müsbət kitabxana konsepsiyasını həyata keçirməkdir.

– Kitabxanaçı fikir plüralizmi, ədalət və obyektivlik meyarlarını əldə rəhbər tutmaqla informasiyanın seçilməsində, toplanmasında, yayılmasında intellektual ensiklopedizm prinsiplərinə əməl edir.

– Kitabxanaçı oxucular arasında heç bir ayrı-seçkiliyə yol vermir.

– Kitabxanaçı informasiyanın etibarlılığını, mötəbərliyini təmin edir, onların daim yenilənməsinə çalışır.

– Kitabxanaçı siyasi, dini, ideoloji təzyiqlə, qadağa, hədə və ya məcburiyyətlə ona təsir göstərməyə cəhd edən fərdlərə, birlik və ya sosial qruplara boyun əyməməyə çalışır.

– Kitabxanaçı peşə fəaliyyəti çərçivəsində həmkarları ilə həmrəylik nümayiş etdirir.

– Kitabxanaçı peşə bacarıqlarını genişləndirir, özünü təkmilləşdirir, sahə üzrə bilik və təcrübəsini paylaşmaqla öz peşəsinin ictimai faydasına töhfə verir,

– Kitabxanaçı öz şəxsi maraqlarını peşə maraqlarından üstün tutmur.

İTALIYA KİTABXANAÇILARININ ETİK DAVRANIŞ KODEKSİ

1. Tətbiq sahəsi

1.1. Bu etik Kodeks qanuni müddəalar kodeksi olmayıb, kitabxanaçıları peşəkar kimi birləşdirir.

1.2. Etik kodeks kitabxanaçılıq peşəsinin strukturunun əsaslarını təşkil edir, peşə fəaliyyətində müstəqil şəkildə və məsuliyyətlə riayət edilməli olan prinsipləri göstərir.

1.3. Etik kodeks kitabxanaçının istifadəçilər və sənədlər qarşısındakı mənəvi vəzifələrini müəyyən edir.

1.4. İtaliya Kitabxanalar Assosiasiyasının (AİB) üzvləri peşəkar davranışa zəmanət verən bu Kodeksə tabe olmaqla mükəlləfdir.

1.5. Kodeks kitabxanaçılarla yanaşı kitabxanaya bənzər və ya əlaqədar bibliografik, sənədli və ya informasiya müəssisələri və ya xidmətlərində fəaliyyət göstərən insanlar üçün də təlimat xarakteri daşıyır.

2. İstifadəçilər qarşısında vəzifələr

2.1. Kitabxanaçı oxucunu ictimai açıq sənədlər və informasiyadan heç bir məhdudiyyət olmadan istifadə imkanı ilə təmin etməlidir.

2.2. Kitabxanaçı tərəfindən təqdim edilən məlumat mümkün olduğu qədər tam və qərəzsiz olmalı, kitabxanaçının şəxsi fikirləri və dəyərlərindən asılı olmamalıdır.

2.3. Kitabxanaçı oxuculara münasibətdə diskriminasiyaya yol verməməlidir.

2.4. Kitabxanaçı topladığı və istifadə imkanı yaratdığı sənədlərin və informasiyanın senzurasına qarşı çıxmalı və bununla mübarizə aparmalıdır.

2.5. Digər şəxslərdən (məsələn, valideyn, müəllim, tədqiqatçılar, tənqidçilər və kitab satıcılarından) fərqli olaraq, kitabxanaçının vəzifəsinə–xüsusi hüquqi öhdəliklər istisna olmaqla– yetkinlik yaşına çatmamış istifadəçilərin sənədlərdən istifadə imkanına nəzarət etmək və ya məhdudiyyət qoymaq və ya– ümumiyyətlə– tələb olunan, istifadə edilən və ya ictimaiyyətə açılan sənədlər haqqında müsbət və ya mənfi fikir bildirmək daxil deyil. Kitabxanaçı ən

effektiv sənəd və informasiya axtarışı, seçimi və qiymətləndirilməsi vasitələri və metodları haqqında məsləhət verə bilər, lakin öz peşə sahəsi xaricində məsləhət verməkdən boyun qaçırmalıdır.

2.6. Kitabxanaçı sənəd və informasiya mənbələrinin axtarışı, başa düşülməsi, seçimi və qiymətləndirilməsi ilə əlaqədar istifadəçilərin müstəqil tənqidi bacarıqlarının inkişafını təbliğ etməlidir.

2.7. Kitabxanaçı istifadəçi məlumatlarının, tələb və qəbul edilmiş informasiyanın məxfiliyinə zəmanət verməlidir.

2.8. Kitabxanaçı öz peşələrinin icrası zamanı şəxsi maraqlarını kitabxananın və ya istifadəçilərin maraqlarından üstün tutmamalıdır.

3. Sənədlər qarşısında vəzifələr

3.1. Kitabxanaçı ictimaiyyətə açıq sənədləri və informasiyanı seçmək, toplamaq (mülkiyyət və ya istifadə hüququ ilə), saxlamaq, qorumaq və genişləndirmək, bilikdən istifadə imkanını, onun yayılmasını və təkmilləşdirilməsini dəstəkləmək öhdəliyi daşıyır.

3.2. Kitabxanaçı sənədlərdən və informasiya-dan etik istifadəni təlqin edir

3.3. Kitabxanaçı plagiatı qarşı mübarizəni təbliğ edir.

4. Peşə qarşısında vəzifələr

4.1. Kitabxanaçı peşəsinin əsas sosial faydalarından xəbərdar olaraq, kitabxanaçılığı şə-rəfləndirməlidir ki, vətəndaşlar və müəssisələr bu peşəni tanısin və hörmət etsin.

4.2. Kitabxana xidmətinin məziyyətlərini fər-di şəkildə və birlikdə təbliğ etmək kitabxanaçı-nın vəzifəsidir.

4.3. Kitabxanaçı geniş və dərin peşə mədə-niyyətinə sahib olmalıdır.

4.4. Kitabxanaçı peşə bacarıqlarını sahə üzrə assosiasiyaların və təşkilatların fəaliyyətində yaxından iştirak etməklə daim yeniləməlidir.

RUSİYA KİTABXANAÇILARININ ETİK DAVRANIŞ KODEKSİ

Bu Kodeks Rusiya kitabxanaçısının peşəkar fəaliyyətinin mənəvi əsaslarını müəyyən edir.

Rusiya kitabxanaçısı aşağıdakı fikirləri rəh-bər tutur:

* kitabxana informasiya, tədris, mədəni, asu-də vaxtın təşkili funksiyasını, eləcə də şəxsiy-yətin və ümumilikdə, cəmiyyətin bilgilənməsi-nə, maariflənməsinə yönəlmiş digər funksiya-ları yetirən çox əhəmiyyətli və vacib bir qurum-dur;

* biliklərin və informasiyanın yayılması Ru-siyanın müasirləşməsi və tərəqqisi, ictimai inki-şaf üçün əsas şərtidir, çünki bu proses sosial sa-bitlik və ədalət üçün imkan yaradır;

* kitabxana resurslarında Rusiya Federasiya-sı və digər ölkələrin xalqlarının mədəni sərvəti, mənəvi ənənələri, milli mədəniyyət və dilləri-nin müxtəlifliyi qorunub saxlanır;

* kitabxanaçılıq dünyagörüşü baxımından ən əsas dəyər humanizmdir;

* kitabxana peşəsinin ictimai xarakteri sosial məsuliyyət hissində əsaslanır.

Kitabxanaçı cəmiyyətlə münasibətlərdə:

* şəxsi baxışlarını və ya siyasi, iqtisadi, dini təşkilatların istəklərini deyil, peşə borcunu əsas tutur;

* istifadəçilərin informasiya, bilik və mədəni irsə əlçatanlıq imkanlarını təmin edən zaman senzuraya, iqtisadi, siyasi və digər maneələrə qarşı çıxır;

* informasiyadan zorakılıq, irqi və dini ədavətin, milli, siyasi və digər növ ayrı-seçkiliyin yayılması məqsədilə istifadə olunmasına qarşı çıxır, qanunla müəyyən olunan tədbirləri görür;

* etnik mənsubiyyətinə, dilinə və mədəni ənənələrinə görə fərqlənən qruplar arasında mədəniyyətlərarası dialoq qurur;

* kitabxanaların inkişafı və onları sosial əhəmiyyətinin artırılmasına dəstək məqsədilə hakimiyyət orqanları, ictimai təşkilatlar və müxtəlif qurumlarla tərəfdaşlıq münasibətlərinin inkişafına səy göstərir

Kitabxanaçı istifadəçilərlə münasibətlərdə:

* bütün real və potensial istifadəçilərə hörmətlə və vicdanla yanaşır;

* yüksək keyfiyyətdə kitabxana xidmətləri və yüksək səviyyədə ünsiyyət mədəniyyəti nümayiş etdirir;

* istifadəçinin informasiya və bilik axtarışı, seçimi və əldə olunması hüquqlarını həm ənənəvi, həm də müasir informasiya-kommunikasiya texnologiyaları vasitəsilə təmin edir;

* istifadəçinin mədəni dəyərlərə çıxış imkanını təmin edir və onun cəmiyyətin mədəni həyatında iştirakına təşəbbüs göstərir;

* istifadəçilərin cinsi, irqi, milli, sosial, siyasi, dini, fiziki durumundan asılı olmayaraq, onları bərabər kitabxana xidmətlərilə təmin edir;

* şəxsiyyətin sosiallaşması, vətəndaş şüurunun formalaşmasına imkan yaradır;

* şəxsiyyətin informasiya mədəniyyətinin inkişafına dəstək göstərir;

* şəxsiyyətin əqli və mənəvi inkişafının mənbəyi kimi kitabı və oxunu təbliğ edir, oxu mədəniyyətinin formalaşması və inkişafına imkan yaradır;

* istifadəçilərin – uşaqlar və gənclərin əqli və mənəvi inkişafına imkan yaradır;

* mötəbər olmayan, yanlış materialları tövsiyə etmir, onların şəxsiyyətə və cəmiyyətə vura biləcəyi ziyanı və daşdığı təhlükəni dərk edir;

* sosial məsuliyyət hissini əsas tutaraq istifadəçinin şəxsi həyat və informasiya fəaliyyəti haqqında məlumatların məxfiliyini qoruyur.

Kitabxanaçı həmkarları ilə münasibətlərdə:

* xeyirxahlıq, hörmət və dürüstlük göstərir;

* kollektivin korporativ mədəniyyətinin formalaşmasında iştirak edir və effektiv birgə iş, yoldaşlıq məqsədi həmin mədəni qaydalara riayət edir;

* gənc kadrların peşəkar kimi formalaşmasına imkan yaradır;

* fərdi məlumatların məxfilik prinsipinə əməl edir;

* peşəkarlığı və mənəvi keyfiyyətləri ilə nüfuz qazanmağa çalışır, dürüst olmayan rəqabət üsullarından istifadə etmir;

* digərlərinin əqli fəaliyyətin nəticələrini plagiata yol vermədən vicdanla istifadə edir.

Kitabxanaçı öz peşəsinə münasibətdə:

* sosial öhdəliyi və peşə borcunun yerinə yetirilməsinin əsas şərti kimi peşəkar inkişafa və ixtisasartırmaya, daim savadlanmağa səy göstərir;

* peşəsinin sosial nüfuzunu artırmaq və informasiya cəmiyyətində onun perspektiv rolunu möhkəmləndirmək üçün səy göstərir;

* peşəsinin müsbət imicinin formalaşdırılmasının ayrılmaz hissəsi kimi öz xarici görünüşünün qeydinə qalır;

* peşəkar fəaliyyəti zamanı istifadəçilər, həmkarlar, kitab ticarəti ilə məşğul olan şirkətlər və digər məhsul və xidmət təchizatçıları hesabına şəxsi maddi və ya digər maraqlarının təmin olunmasına yol vermir;

* kitabxana peşəsinin nüfuzuna xələl yetirən əməlləri törətmir, onun ictimai təbliğinə diqqət göstərir.

UKRAYNA KİTABXANAÇILARININ ETİK DAVRANIŞ KODEKSİ

Bu Kodeks demokratik və müstəqil Ukrayna qurmaq uğrunda kitabxana işçilərinin və kitabxana və informasiya xidmətləri təmin edən şəxslərin peşə etikası prinsiplərini təyin etmək və həyata keçirmək məqsədi daşıyır. Demokratik cəmiyyətdə kitabxana işçilərinin vəzifəsi intellektual azadlıq, söz azadlığı və qeyri-məhdud fikir və informasiya dövriyyəsinə, qiraət azadlığı prinsiplərini təbliğ etməkdir.

Kitabxanaçılar Ukraynada kitabxanaçılığın inkişafında və vətəndaşların kitabxana materialları və resursları ilə sərbəst və bərabərhüquqlu şəkildə təmin olunmasında maraqlı olan bütün təşkilat, müəssisə, cəmiyyət və vətəndaşlarla əməkdaşlığa hazırdır.

Ukrayna Kitabxana Assosiasiyası peşəkar kitabxana fəaliyyətinin aşağıdakı əsas əxlaqi və etik normalarını təsdiq edir:

–biz sosial statusundan, dinindən, milliyyətindən, cinsindən, yaşından, siyasi baxışdan və s. asılı olmayaraq, əxlaq, humanizm və ideya

plüralizmini əldə rəhbər tutaraq cəmiyyətin ən ali dəyəri kimi fərdə hörmət prinsiplərini dəstəkləyirik.

–biz insan ləyaqətinə və fərdin informasiya əldə etmək hüququna hörmət edirik;

–biz intellektual və informasiya azadlığı prinsiplərinə sadıq qalırıq;

– qiraət və kitabxana kolleksiyalarına senzura qoyulması cəhdlərinə qarşı çıxırıq;

–biz kitabxana istifadəçilərinin informasiya məxfiliyi hüququnu qoruyur, kitabxana–informasiya xidmətlərinin konfidensiallığını təmin edirik;

– biz kitabxana–informasiya xidmətləri göstərilməsi zamanı vaxtında, tam və obyektiv təmin olunan informasiya üçün mənəvi məsuliyyət daşıyıq;

– biz Ukrayna millətinin ruhi dəyərlərini qoruyur və tamamlayırıq, etnik mədəniyyətlərin inkişafını dəstəkləyirik;

– biz fərdin etik və estetik ideallarını formalaşdırmağa can atır, fərdin humanist rolu və təyinatını anlamaq, millətin rifahını yaxşılaşdırmaq, ekoloji fəlakətlərdən qorunmaq üçün oxu-

cuların ətraf aləmlə bağlı bilikləri əldə edərkən əxlaqi və etik axtarışlarını təşviq edirik;

– biz öz peşəmizə sadıq və gərəklilik, onun bəşəri dəyərini anlayırıq; kitabxana, bibliografiya, informasiya, sənəd-məlumat resurslarından ictimai istifadə haqqında bilik, bacarıq və təcrübələrə maliklik və onları davamlı olaraq təkmilləşdiririk;

– biz kitabxanaçılıq ənənələrini qoruyur və davam etdiririk, kitabxanaşünaslığın elmi və təcrübi inkişafını dəstəkləyirik;

– biz innovasiyaları, qabaqcıl informasiya texnologiyalarının tətbiqini təşviq edirik;

– biz kitabxanaçılıq peşəsinin nüfuzunu genişləndirir, istedadlı gəncləri cəlb edir və onların peşəkar kimi yetişməsinə yardım göstəririk;

– biz cəmiyyətin kitabxanalar qarşısında qoyduğu tapşırıqların həlli üçün şərait yaradırıq.

Müxtəlif ölkələrdə kitabxana etikası kodekslərinin qəbul olunması üzrə cədvəl

Nö	Ölkə	Qəbul ili
1	ABŞ	1938
2	Kanada	1966
3	Kosta-Rika	1974
4	Tailand	1977
5	Çili	1977
6	Yaponiya	1980
7	Böyük Britaniya	1983
8	Avstraliya	1986
9	Meksika	1991
10	Yamayka	1991
11	Filippin	1992
12	Xorvatiya	1992
13	Niderland	1993
14	Honkonq	1995
15	Sloveniya	1995
16	İslandiya	1996
17	Ukrayna	1996
18	İtaliya	1997
19	Koreya	1997
20	İsveç	1997
21	Şri-Lanka	1997

22	İsveçrə	1998
23	Litva	1998
24	Portuqaliya	1999
25	Rusiya	1999
26	Estoniya	2001
27	Albaniya	2002
28	Belarus	2002
29	Norveç	2002
30	Çin	2002
31	Fransa	2003
32	Belçika	2009
33	Türkiyə	2014

Mənbə: IFLA (National Codes of Ethics for Librarians by countries)
<https://www.ifla.org/ES/faife/professional-codes-of-ethics-for-librarians>

YARDIMÇI ƏDƏBİYYAT

Azərbaycan və türk dillərində:

1. Aristotel. Böyük etika. Siyasət. XXI əsr Yeni Nəşrlər Evi, 2006, 432 s.
2. Aristotel. Nikomax etikası. "Qanun, 2007, 340 s.
3. Ayrı-seçkilik əleyhinə Avropa hüququ üzrə məlumat kitabı. Bakı, "Aypara" Nəşriyyat evi 2014, 204 s.
4. Azərbaycan dilinin etimologiya və onomastikası məsələləri. Elmi əsərlərin tematik məcmuəsi. Bakı: Bakı Universiteti, 1990, 106 s.
5. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti. Dörd cildə. Bakı, 2006, "Şərq-Qərb", 2920 s.
6. Babaxanova N.X. Beynəlxalq informasiya mühiti və elmi-mədəni integrasiya. Bakı, Zərdabi Nəşriyyatı, 2017, 256 s.
7. Cəfərov C.A. Kitabxana etikası: beynəlxalq təcrübə və milli modelləşdirmə. AMEA MEK-in Elmi əsərləri, 2013, № 13, s. 73-79.
8. Cəfərov C.A. Kitabxana-informasiya xidmətinə elektron kataloq. Bakı: Proqres, 2012, 224 s.
9. Cərullaqızı N. Etika. Qədim Şərqdə və Azərbaycanda şəxsiyyətin mənəvi tərbiyəsi. Dərs vəsaiti. Bakı: ADNA-nın nəşri, 2008, 255 s.

10. Doroxov A.A. Özünü necə aparmalı: nəzakət və əxlaq qaydaları haqqında. Bakı: Maarif, 1972. 140 s.
11. "Dövlət qulluqçularının etik davranış qaydaları haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 2007.
12. Əhmədov B.İ. Etimologiya lüğəti: araşdırmalar, mülahizələr. Bakı: Altun kitab, 2015, 287 s.
13. Əhmədov Y.P. Əxlaq –fəlsəfi lüğət: metodik vəsait, Bakı: 2017, 174 s.
14. Əhmədova İ. Milli əxlaq və davranış normaları tarixi kimlik göstəricisi kimi // Dədə Qorqud.- 2015.- №1.- s.81-88.
15. Əliyeva-Kəngərli A.İ. Cəfərov C.A. İdrak xəznəsi. Bakı: Proqres, 2013, 88 s.
16. Əliyeva-Kəngərli A.İ. Milli-mənəvi dəyərlərimiz: yaradanlar və yaşadanlar. Bakı: Proqres, 2012. 582 s.
17. Hüseyinli N.Z., Məmmədova J.,Türk dillərinin geneologiyası: Şumer və Türk leksik paralelləri. Bakı: Nağıl evi, 2012, 356 s.
18. Kazimi P.F. Azərbaycan multikulturalizmi informasiya məkanında. Bakı, BDU, "Kitabxanaşünaslıq və informasiya". 2016, №1 (19), s. 22-27.
19. "Kitabxana işi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 1998.
20. Paşayev S.Ş. Sadə əxlaq normaları. Bakı: Gənclik, 1974, 166 s.

21. Rzayev S. M. Kitabxana etikasası və kitabxanaçı-oxucu münasibətləri// Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya. B.: 2008. №2 (23). – s.63-67.
22. Rzayev S.M. Kitabxana xidməti. Bakı, Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2008, 337 s.
23. Rzayev S.M. Oxuculara kitabxana xidməti sistemi. Kitabxanaşünaslıq və informasiya, № 1(7), 2012. s. 76-84.
24. Şahhüseynova S.A. Estetika (Ali məktəb tələbələri üçün dərslik). Bakı, Zərdabi Nəşriyyatı, 2015, 344 s.
25. Şahhüseynova S.A. Etika (Ali məktəb tələbələri üçün dərslik). Bakı: 2009, 160 s.
26. Subaşıoğlu F. Kutuphanecilik Mesləğine Etiksel Bir Yaklaşım. Turk Kütüphaneciliği 11, 2 (1997), 96-112.
27. Veyisova S. Əxlaq və hüququn qarşılıqlı əlaqə və təsiri haqqında // Tarix və onun problemləri: nəzəri, elmi, metodiki jurnal.-2016.- №3.- S. 255-258.
28. Xələfov A.A. Kitabxanaşünaslıq fəlsəfəsi // Kitabxanaşünaslıq və Biblioqrafiya. 2008, № 1. s. 5-26.
29. Xələfov A.A. Müasir kitabxanaların konseptual modeli (ideya və anlayışlar). //Kitabxanaşünaslıq və İnformasiya, 2013, № 2, s.7-25.
30. Xəlilov B.Ə. Müasir Azərbaycan dilinin leksikologiyası. Bakı: Nurlan, 2008, 444 s.

1. Алтухова Г. Профессиональная этика как целостный свод идей, ценностей и норм // Библиотечное дело. – 2010. - № 5. - С. 16-19.
2. Аминов И.И. Профессиональная этика и служебный этикет- М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2013. - 559 с.
3. Библиотека и закон: юридический журнал-справочник: документы, комментарии, консультации, юридические советы на каждый день. М.: Либерия-Бибинформ, 2005. – Вып. 19. - 383 с.
4. Библиотеки за рубежом, 2005: сборник / сост. С.В. Пушкова. – М.: Рудомино, 2005. – 190 с.
5. Виговская М.Е. Профессиональная этика и этикет. М.: Дашков и К, 2015. - 144 с
6. Вихрева Г.М. Аксиологические основы библиотечной этики в свете реалий XXI века // Информационный бюллетень Российской библиотечной Ассоциации. – 2009. - № 53. - С. 71-74.
7. Езова С.А. Учиться уважать права другого. Этические проблемы и пути их решения // Библиотечное дело. – 2010. - № 5. - С. 16-19.
8. Езова С.А. Этика в формате библиотечно-информационного обслуживания и образования // Библиотечное дело - XXI век : научно-

- практический сборник. – М.: [б. и.]. – Вып. 2. - С. 120-133.
9. Козлова О.В. Между ответственностью и свободой выбора. об особенностях этических норм в работе детского библиотекаря // Библиотечное дело. – 2010. - № 7. - С. 28-30.
10. Лукашев, И. В. Что профессионально, то и этично // Научные и технические библиотеки. - 2004. - №5. - С. 85-95
11. Мелентьева Ю.П. Круглый стол «Общение и профессиональная этика библиотекаря» // Информационный бюллетень Российской библиотечной ассоциации. – 2007. - № 43. - С. 49-51.
12. Равинский Д.К. Библиотечные ассоциации и профессиональная солидарность библиотекарей (изучая зарубежный опыт) : очерки. Рос. нац. б-ка. – Санкт-Петербург : РНБ, 2016. – 144 с
13. Соловьев, В. Н. Что такое модельный библиотечный кодекс? // Библиотека и закон. - 1996. - Вып. 1. - С. 117-118
14. Трушина И.А. Библиотекари о «Кодексе профессиональной этики российского библиотекаря» // Информационный бюллетень Российской библиотечной ассоциации. – 2009. - № 53. - С. 78-80.
15. Трушина И.А. Кодексы корпоративной этики как условие развития библиотечных коллективов // Информационный бюллетень

Российской библиотечной ассоциации. – 2007. - № 41. - С. 91-94.

16. Трушина И.А. Наши профессиональные ценности // Библиотечное дело. 2011. № 1. С. 36—38.
17. Трушина И.А. Этика библиотекаря. Моральный закон внутри нас. - М.: Гранд-Фаир, 2008. – 272 с.

İngilis dilində

1. Preer J.L. Library ethics. Libraries Unlimited ABC, California, United States, 2008, 272 p.
2. Martin A. M. Leadership: Integrity and the ALA Code of Ethics. Knowledge Quest, 2009, 37(3), 6-11.
3. The Ethics of Librarianship. An International Survey. Ed. by Robert W. Vaagan with an introduction by Alex Byrne. München: Saur 2002 VI, 344 p.
4. Gebolys Z., Tomaszczyk J. Library Codes of Ethics Worldwide. Anthology. Berlin: Simon 2012. 267 p.
5. Sturges P.: Doing the Right Thing. Professional ethics for information workers in Britain. In: New Library World. 104, 2003, n. 1186, p. 94-102.
6. IFLA Code of Ethics for Librarians and other Information Workers, 2012 and 2016 editions.

Краткое библиографическое описание для библиотек (на русском языке):

Алиева-Кенгерли А.И. Джафаров Дж.А. Библиотечная этика и лингво–концептуальные вопросы библиотековедения (Монография на азербайджанском языке). Баку, Институт Рукописей им. Мухаммеда Физули Нац. АН Азербайджана, 2018, 216 с.
ISBN: 978-9952-2701-8-2.

Short bibliographic record for the libraries: (in English)

Aliyeva-Kangarli A.I., Jafarov J.A. Library ethics and linguo-conceptual issues of Library Science (Monograph in azerbaijani language). Baku, Institute of Manuscripts named Muhammad Fuzuli of Azerbaijan National Academy of Sciences, 2018, 216 p.
ISBN: 978-9952-2701-8-2.

Çap tarixi: 02.03.2018.
Kağız formatı: 60x90¹/₁₆
Həcmi: 13,5 f.ç.v. Təbaşirli ofset kağızı.
Ofset çap üsulu. Tiraj: 600.
Super üzlüklə.

*“Proqres” nəşriyyatında çapa hazırlanmış,
“AFPoliqrAF” mətbəəsində
nəşr olunmuşdur.*